

ЕДИЦИЯ
ІНОВАЦІЙ
ВЛАДИМИР
ГАРЯНСКИ

ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ
ВОЈВОЂАНСКИХ РУСНАЦОХ
ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЈВОЂАНСКИХ РУСИНА

Биляна Дражович - Етнолингвистична виталносць руского язика у Сербії

Биляна Дражович

ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ВИТАЛНОСЦЬ РУСКОГО ЯЗИКА У СЕРБІЇ

ЕДИЦИЯ
ІНОВАЦІЙ
ВЛАДИМИР
ГАРЯНСКИ

ЕДИЦІЯ
ІНОВАЦІЇ
ВЛАДИМИР
ГАРЯНСКИ

ISBN 978-86-89945-23-2

**Етнолингвистична виталносц
рускога језика у Србији**

**Etnolingvistička vitalnost
rusinskog jezika u Srbiji**

Видаватель:

Завод за културу војводянских Руснацох

За видавателя:

Анамария Ранкович, директор

Преклад и лектура:

Хелена Медеши

Автор мастер роботи:

Биљана Дражовић

Подобово графичне решене:

Игор Орса'

Друкарња:

Графопласт Јосич д.о.о., Сремска Каменица

Место и рок друкованя:

Нови Сад, 2018.

Тираж:

100

Публикация реализована зоз потримовку
Покраїнскаго секретариату за культуру,
явне информоване и одношена з вирскими заєдницама

Публикација је објављена уз подршку
Покрајинског секретаријата за културу,
јавно информисање и односе са верским заједницама

Биляна Дражович

ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ВИТАЛНОСЦ РУСКОГО ЯЗИКА У СЕРБИЇ

МАСТЕР РОБОТА

Филологийни факултет - Универзитет у Београдзе

МЕНТОР:

проф. др Јелена Филипович

ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЙВОДЯНСКИХ РУСНАЦОХ

Нови Сад, 2018.

ПОДЗЕКОВАН€

Жадала бим подзековац своїй менторки проф. др Єлени Филипович на шицким знаню хторе ми пренесла под час школованя на Филологійним факультету, на нових интересованьох хтори у мене пребудзели ёй преподаваня и ёй робота, на порозуменю и сцерпеню, як и на несебичнай помоци яку ми дала при виробку тей роботи.

Подзекован€ сом служна и шицким Руснацом зоз свойого окруженя, приятелем и познатым, пре нагоду буц часц ўх заєдніци и кождодневнога живота. Шицкі искуства и сознаня хтори сом здобула у тим перыодзе маю нємерліву значносц за реализацию тей роботи. Тиж дзекуєм и Заводу за культуру войводянских Руснацох, директорки Анамарії Ранкович и руководительки Финансийней службы Аней Делач, хтори ми помогли пренайсц адекватну литературу.

Окреме дзекуєм своїм родичом за шицко що ме у живоце научели и за квалитетне образован€ хторе ми оможлівіли. Їх велька потримовка заслужна за шицко що сом посцігла, та и за успишну реализацию тей роботи.

АБСТРАКТ

Основни циль тей вигледовацкей роботи утвердзиц положене руского язика у Сербії, одедзиц ступень його загроженосци и указац на главни проблеми з якима ше язик стрета. През теорийни рамик ше наглашуюе значносць язичного и культурного диверзитету и важносць його пестованя. Представена и ситуация меншинских заєдніцох у Сербії, з окремним огляднуком на специфичносци Руснацох и їх мацеринскога язика. Спрам УНЕСКО-вей скали за утвердзоване виталносць язикох, виведзена конечна оцена виталносць руского язика и утвердзены найзначнейши факторы хтори можу уплівовац на його неставане у будучносци.

Ключны слова: язичны диверзитет, етнолингвистична виталносць, загражені языки, меншински языки, Руснаци, руски язык, мацерински язык

ABSTRACT

The main focus of this research paper is to determine actual position of Rusyn language as minority language in Serbia, to define the level of its endangerment and to emphasize current problems the language faces. The theoretical framework presents the importance of language and cultural diversity and urgency for their nurturing. Furthermore, the situation of minority languages in Serbia is explained, with accent on characteristics of Rusyn population and their mother tongue. Accordng to UNESCO's scale for lanuage vitality evaluation, index of Rusyn language vitality is detected, as well as main factors that could cause its loss in the future.

Key words: language diversity, ethnolinguistic vitality, endangered languages, minority languages, Rusyns, Rusyn language, mother tongue

ЗМИСТ

УВОД 11

I—ШИРШИ ТЕОРИЙНИ КОНТЕКСТ	13
1. ЯЗИЧНИ ДИВЕРЗИТЕТ	13
2. НАЦИОНАЛНИ МЕНШИНИ И МЕНШИНСКИ ЯЗИКИ У СЕРБИЈ	15
2.1. Дефиниција понјаца националней меншини.	15
2.2. Национални меншини у Сербиј	16
2.3. Хасноване меншинских јазикох у Сербиј	16
3. ИСТОРИЙНО-ПОЛИТИЧНИ КОНТЕКСТ РУСКЕЙ ЗАЄДНІЦІ У СЕРБИЈ	19
II—ВИТАЛНОСЦ ЯЗИКА	21
4. КОНЦЕПТ ВИТАЛНОСЦИ ЯЗИКА	21
5. ПАРАМЕТРИ ЗА УТВЕРДЗОВАНЕ ЯЗИЧНЕЙ ВИТАЛНОСЦИ	23
5.1. Медзигенерацийне преношэне языка	23
5.2. Абсолутне число бешеднікох	25
5.3. Учасць бешеднікох у вкупнай популациі	25
5.4. Пременки у доменох язичнага хаснованя	26
5.5. Одвіт на новы домены и новы медиї	27
5.6. Доступносц материялох за учэне языка и описменьване	28
5.7. Становиска Влады и институцийах гу языку, язичны политики, урядовы статус и хасноване языка	29
5.8. Становиска членох заєдніци гу мацеринскому языку	30
5.9. Файты и квалитет язичнай документациі	31

6.	ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА ВІТАЛНОСЦЬ РУСКОГО ЯЗИКА У СЕРБІЇ	33
6.1.	Медзигенерацийне преношэнє руского языка	33
6.2.	Абсолутне число бешеднікох руского языка	35
6.3.	Учасць бешеднікох руского языка у вкупнай популяцыі	37
6.4.	Пременки у доменох язичнага хасновання руского языка	38
6.4.1.	Службене хаснованне языка	38
6.4.2.	Образованне	39
6.4.3.	Неформалныя домены	42
6.4.4.	Оцена	43
6.5.	Одвит руского языка на новыя домены и новыя медія	44
6.6.	Доступносць материялоў за учэнне русскага языка и описменьванне	46
6.7.	Становіска Влады и інституцый ў языку, язичнага политыкі, урядовых статусаў и хаснованні языка	47
6.8.	Становіска членоў рускай заёдніці ў македонскому языку	48
6.9.	Файты и квалітэт язичнай документацыі	51
7.	ЗАКОНЧУЮЦI РОЗПАТРАНЯ	53
	ЗАКЛЮЧЕННЕ	58
	БІБЛІОГРАФІЯ	60

УВОД

Нешка ёст у швеце дакус меней як двасто держави, а предпоставя ше же политично релевантни етнічни або национални групи и заєдніци ёст аж и даскельо тисячи. Прето за векшину державох мож повесць же су мултиетнічни, а лем дас дзешец єднонационални и у ніх жиє шицкого 0,5% шветовога жительства. Вецеітнічни або вецеінационални держави, вецеіконфесіонални дружтва и мултикультуралізэм у сучасним швеце представляю зошицким нормалне зявене, а не даяку файту вінімку, але ше заш лем на тото часто забува (Становчић, 2008: 480).

Язични диверзитет представя есенцияльну часць шветовей нэматеріяльней скарбніци, а кожди поєдинечны язик єдинствена компонента колективнай культуры чловечай файти. Нешка ше у швеце бешедуе на медзи 6.000 и 7.000 язикох, але вельке число спомедзи ніх загрожене у розличним ступню, а дзепоєдні могу скапаць у кождэй хвильки. Спрам податкох УНЕСКА, коло 97% шветовей популяцыі бешедуе на коло 4% шветовых язикох, односно други 3% популяцыі хаснё 96% шветовых язикох. Тот интересантны факт нам адкрыва же язични диверзитет у ствари „у рукох” барз малого числа людзох (УНЕСКО, 2003: 1, 2).

Руски язик, як язик национальнай меншинскай заєдніци у Сербії, кожди дзень ше стрета зоз спокусамі у шицкіх аспектах, а його хаснователю з веліма проблемамі у своіх усиловносцох пестоваць го и зачуваць. Ёдна спомедзи спокусох то и обачліви демографски пременки, насампредз зменшоване числа жительлох, але и асиміляция и акультурація, хторы негативно уплівую на виталносць язика и загрожую його отримане. Сітуація специфічна и пре факт же руска национална заєдніца не ма свою матичну державу хтора би була упориско нації и символ ідентитету ей припаднікох.

У тай роботы ше фокусуєм на проблематику етнолингвістичнай виталносці руского язіка у Сербії. У першай часці, дзе облапени ширши теорыйни контекст хторы важни за разумене темы, будзе пояснена глобална значносць язичнага диверзитету, терашня сітуація национальных меншинох и іх правах, як и положене меншинскіх язикох у Сербії. За формоване комплетней слики о Руснацох и руским язичным ідентитету у Сербії необходни и историйно-политичны контекст чий ше препатрунок дава у предложеню.

Други сегмент роботи кладзе до фокусу поняце етнолингвистичнай виталносци языка, спрам дефиниції УНЕСКА, як и методологію за утвердзоване ступня виталносци и загроженосци языка хтору фундаментовала група экспертох за загрожени языки при УНЕСКУ.

Водзена з горенаведзену методологію и дефинаваніма параметрами, попробуем даць цо прецізнейши приказ терашнього положеня руского языка у Сербії, ступня його заграженосци, як и актуални спокусы и предикції за будучносць. Заключеня тей роботи дефиную ступень етнолингвистичнай виталносци руского языка и, у складзе з тим, указую на необходни кроачі хтори треба подняць же би ше у блізшай або дальней будучносци руски язык не нашол на рубе отриманя.

I—ШИРШИ ТЕОРИЙНИ КОНТЕКСТ

1. ЯЗИЧНИ ДИВЕРЗИТЕТ

Нематериялне културне нашлідство представляя слуп чловечества и колективного паметаня чловечей файти о хторим ше мушиме старац и чувац го од нэставаня и забуваня. УНЕСКОВА „Конвенция о чуваню нематериялного културного нашлідства“ (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) зоз 2003. року препознава сучасне дружтво и швету процесу глобализациі як окружене у хторим ше зявую велі проблеми за отримане културного, а з тим и язичнога диверзитету (УНЕСКО, 2003: 1).

У швеце ше нешка, по даёдних оценох, бешедуе на медзи 6.000 и 7.000 язикох. „Етнолог“, ёдна з найвекших базах податкох о язикох швета, спрам вигледованьох з юлия 2016. року, наводзи число 7.097 язики. Число язикох у швеце константно варируе, бо ше откриваю нови язики, ал€ приходзи и до їх нэставаня (Ethnologue, 2016).

Аж и за даёдни язики з векшим числом бешеднікох (по даскелью тисячи) мож тримац же су загрожени, бо ше н€ преноша на младши генерациі и дзеци их н€ уча. Поправдзе, спрам наводзеньох УНЕСКА, найменей 50% шветовых язикох ше стрета зоз зменшаньом числа бешеднікох, а оценюе ше же до конца ХХІ віку 90% язики буду заменены з доминантними язиками (УНЕСКО, 2003: 2).

За нэставане язикох одвичательни розлични факторы хтори мож подзеліц до двох گрупох. До першой گрупи спадаю тоти цо уплівую на физичн€ нэставане бешеднікох. То можу буц природни катастрофи як цо виліви, трешеня жемі, суши, епидемії, ал€ и вельки войны, граждански войны, медзнетнічны зраженя и подобне. До другей گрупи спадаю социолингвистични факторы. З оглядом на факт же язики вше у контакту, наставю одредзени гиєрархийни одношэння. Ёден язик незаобіходно доминантнейши пре рижни экономски, културни и политични обставини. Тото приводзи до процесу асиміляцыі и часто до заменьования язика, цо автоматски представляя шмерц язика меншинскай заедніці (Филиповіћ, 2009: 107).

З неставаньом языка, траци ше и культурне и историйне нашлідство, як и барз значни сознаня кед язык нє документовани. Так капу свидоцтва о живоце и постояню одредзеней язичнай заєднїци.

Зачувац и пестовац язични диверзитет важне культурологийне и социолингвистичне питан€ хторому, медзи иншим, ма допринесц и тото вигл€дован€, же би ше утвердзело ступенъ етнолингвистичнай виталносци руского языка у Сербии и препознало актуални проблеми и спокуси яки рускей заєднїци у Сербии приноши будучносц.

2. НАЦИОНАЛНИ МЕНШИНЫ И МЕНШИНСКИ ЯЗИКИ У СЕРБИЈІ

2.1. Дефиниция поняца националней меншини

Поняца нация и национална меншина барз дискутиабилни и мож их розлично толковац з веци аспектох. У тей роботи ше будзем притримовац дефинициї хтора ше находзи у Законе о заштите правох и шлєбодох националних меншинох у Сербиї («Сл. глашнік РС», число 72/2009). „Национална меншина, у смыслу тога закона, то кажда група державянох Союзней Републики Ўгославиї хтора по числовосци досц репрезентативна, гоч представя меншину на териториї Союзней Републики Ўгославиї, припада даєдней з групох жительства хтори дуго и твардо повязаны з територију Союзней Републики Ўгославиї и ма означеня як џо јазик, култура, национална або етнічна припадносц, походзене або вира, по хторих ше розликує од векшини жительства, и чийо припаднікі маю старосц ведно отримовац свой заєдніцкі идентитет, уключуюци културу, традицию, јазик или религию.” Спрам Попису жительства, газдовствах и квартирльох зоз 2011. року, у Сербиї жиє 21 етнічна заєдніца у хторей єст веци як два тисячи припаднікох, а Руснацох єст 14.246 (www.srbija.gov.rs).

Же би припаднікі етнічных, националных, вирских або јазичных меншинох мали исти права и шлєбоди як и векшинске жительство даєдней держави, треба им обезпечиц окремну правну защиту. Важне оможлівиц витворене їх индивидуалных и коллективных правох и щицц их, а окреме у обласцох образованя, службеного хаснованя јазика, информованя и култури. Необходиме уважовац и почитовац їх етнічни, вирски, јазични и културни идентитет и, тиж так, ошмельовац их же би ше тот идентитет зачувало и розвивало. Совет Европи 1. фебруара 1995. року у Стразбуру принесол Рамикову конвенцию за заштите националных меншинох (*The Framework Convention for the Protection of National Minorities*), зоз хтору ше жеми подписані обовязую на запровадзоване и почитоване началох яки наведзени у Конвенцыі, же би ше защицело национални меншини, їх права и шлєбоди (Council of Europe, 1995).

Сербия Рамикову конвенцию ратификовала 2002. року, а 2006. ратификована Европска повеля о регионалных и меншинских язикох

(*European Charter for Regional or Minority Languages*), як ище єден важни документ Совету Европи хтори ше заніма зоз зашту регіоналних и меншинских язикох у Европи (www.ombudsman.rs).

2.2. Национални меншини у Сербії

Положене националних меншинох у Сербії нєшка регулує, насампредз, Устав зоз 2006. року и велї окремни закони, спомедзи хоторих найзначнєйши Закон о зашти правох и шлєбодах националних меншинох (принесени 2002. року, а предлужени є важиц на териториї Сербії после роздвойованя Чарней Гори од Союзней Републики Югославиї), Закон о службеним хаснованю языка и писма, Закон о основах системи образования и воспитания и Закон о локалней самоуправи (2002/6/7). (Гојковић, 2).

„Устав Републики Сербії зоз 2006. року то основа за розвиване политики зашти националних меншинох и з нім ше у найширшим смислу ушорює їх положене и щици їх ідентитет и интегритет. Дзепоєдни члени того акту ше одноша на гарантовани людски и меншински права. Так з Уставом регуловани єднакосц гражданох, шлєбода виражованя национальнога ідентитету, забрана дискриминації, забрана спричиньованя расней, вирскей и националней нєнависци, право на розличносц, право на зачуване окремносци, колективни права националних меншинох (информоване, культура, образоване, службене хасноване языка), право на самоуправу, розвиване духу толеранції, мири афірмативней акції, здобути права, ровноправносц у водзеню явных роботох, компетенції автономных покраїнох у вязи з витворованьом правох националных меншинох, забрана насиленей асиміляції, право на здружыване, право на сотрудніцтво зоз сонародніками з других державох и непоштредне применеване загарантованих правох” (Гојковић, 5).

2.3. Хасноване меншинских язикох у Сербії

Цо ше дотика хаснованя языка, национални меншини маю право хасновац свой мацерински язык у приватним, явним и службеним домену, а то облапя приватни комуникації, хасноване языка на явных местах, звонка обисца, у присутстве других людзох, але и з явными службами комуниковац на своїм мацеринским языку. То значи же можу хасновац и регистровац своё мено на мацеринским языку и

письме, на мацеринским языку пополњовац вимаганя и на њим достац одвит од установох, окончовац административни роботи и хасновац го аж и у судских процесох. Витвороване језичних правох ма енормну значносц јак за медзисобну комуникацију припаднікох меншинских заједніцох, так и за њих комуникацију з државнима органами. Тиж так, хасноване језика главни способ за виражоване и зачуване њих идентитету и за њих интеграцију до ширшер дружтвенеј заједніци. Конечно, језични права обезпечују лепши условија за чуване меншинских језикох хори представљају часц културнога нашледства и доприноша ријнородносци дружтва (Ђурђевић, 2014: 42, 43).

Спрам Закона о службеним хаснованю језика и писма у општинах дзе припадніки дајдней меншинскай заједніци творја голем 15% житељства, оможлївене службене хасноване њих језика и писма. У таблічкі зоз 2014. року, хтора ше находити на сайту Автономней покраїни Войводини, наводзи ше же ше руски језик службено хаснує у шледуюцих општинах и городох: Бачка Тополя, Вербас, Жабель, Кула, Нови Сад и Шид (www.ruma.vojvodina.gov.rs).

Кед у питаню образоване, у Законе о основовох системи образованя и воспитаня ше наводзи же, коло розвиваня свидомосци о државнай и националней припадносци и пестованя сербской традицији и култури, необходне и пестоване традицији и култури националних меншинох. За припаднікох националних меншинох оможлївене образоване на мацеринским језику або двоязично. Же би ше наставу отримовало на меншинским језику, необходне же би ше у једнай класи за њим пријавили найменей 15 школяре, але у дајдних случајох можлїве же би их було и меней, з дошлебодзенъом министра просвети. Учене сербскога језика за њих обовязне, а у двоязичних школох ёст можлївосц же би школяре хтори слухају наставу на сербском језику ходзели на годзини меншинскога језика. Кед припаднік меншинскай заједніци вибере ходзиц на наставу на сербском језику, у школи обезпечени годзини мацеринскога језика з елементами националней култури (Гојковић, 9).

Припадніки националних меншинох у Сербији од 2002. року можу выбрац својо национални совети же би витворели својо права на самоуправу у култури, образованю, информованю и службеним хаснованю језика и писма. На тото способ појединци ше можу укљочиц и участвовац у процесу одлучованя о важних питаньох з наведзених обласцох и з других обласцох хтори значни за чуване идентитету националней

меншини. Руска национална заєдніца медзи першими основала свой Национални совіт 2. новембра 2002. року, зоз шедзиском у Руским Керестуре. Тиж так, Национални совіт рускей национальней меншини ма своё подручны канцеларыі у Вербаше, Дюрдьове, Кули, Коцуре, Новим Садзе, Новим Орахове, Срімскай Мітровиці, Суботиці и Шидзе (www.rusini.rs).

3. ИСТОРИЙНО-ПОЛИТИЧНИ КОНТЕКСТ РУСКЕЙ ЗАЄДНІЦІ У СЕРБІЇ

По своїм историйним походзеню, Руснаци припадаю Восточним Славянам, а по вири су грекокатоліки. Пишу з кирилским писом, а язик Руснацох у Сербії ше нешка трима за наймладши литературни славянски язик. Єден з найобразованших войводянских Руснацох, др Гавриїл Костельник, кодификовал язик 1923. року у *Граматики ба-чваньско-рускей бешеди* (zavod.rs).

Організоване присельованє Руснацох зоз сиверовосточней Угорской до Бачкей почало коло половки XVIII вику. Администратор коморских маєткох Габзбургской монархії у Бачкей, Франц Йозеф де Редл, подписал контракт о насельованю коморской пустари Вельки Керестур 17. януара 1751. року. Як у контракту писало, могли ше преселіц лем тоти що по національності були Руснаци и по вири грекокатоліки (уніята). Главна причина їх присельовання була економской природи, бо им на маєткох у Бачкей понукнути барз добри условия за насельованє, з можливосцу доставаня на хаснованє державней жемі. По конец XVIII вику їх заєдніца мала до 3.500 жительох (Рамач, 2002: 146).

Як Рамач наводзи, „од половки XVIII вику Руснаци у Бачкей мали свою школи. Були то тривялни конфесийни школи хтори давали найосновніше образованє. Система образования и педагогийна робота у валалских конфесийних школох була на таким уровню же лем єдна часц дзецеох хтори ходзели до школи даскелью роки звладала читане и писане. Таки школи не були концептовани воспитовац у национальным духу и розвивац при дзецеох националну свидомосц, але настава на мацеринским языку, звладованє читаня и писаня оможлівовали поєдинцом же би могли хасновац насампредз церковни кніжки, а часц предметох як що вironаука и церковне шпіванє баржей уплівовали на моцнене конфесийней як национальней свидомосци” (2002: 148).

През веций як 250 роки їх живота на території Бачкей, положене и права Руснацох ше меняли у складзе з пременку державох и политичных режимох, а було и намаганя асимилювац их з Мадярами, медзитим, тот процес застановени з розпадованьем Австроугорской и наставаньем Кральевини Сербох, Горватох и Словенцох. Теди Руснаци здобуваю

можлівосць шлебодно розвиваць и пестоваць свою культуру, образоване и национальны ідентитет. Прави препород приходзі 1919. року зоз снованьем Руского народнага просвітнага дружтва, а нешка ше зоз зачуваньем культуры заніма Национальны совет рускай национальнай меншини у Сербії и Завод за культуру войводянскіх Руснацох. (Рамач, 2002: 148, 149) „Руске народне просвітнне дружтво відавало учебніки на рускім языку, Рускі календар, Рускі новини, духовну и шветовную литературу, организовало читальні, шпівацкі дружтва, театрални и литературні секції, преподавання за одроснутых и велі другі акції” (Виславски и др., 2013: 3).

II—ВИТАЛНОСЦ ЯЗИКА

4. КОНЦЕПТ ВИТАЛНОСЦИ ЯЗИКА

Концепт етнолингвистичнай виталносци, як наводзи Петрович, розвили Джайлс (Giles), Бурис (Bourhis) и Тейлор (Taylor) 1977. року, же би „повязали социопсихологийни процеси яки у основи справованя етнолингвистичнай заєднїци и утверdzели социоструктурни фактори хтори уплївую на отриман€ або напущован€ язика меншини”. По їх думаню, етнолингвистичну виталносц ше одредзує на основи обєктивних факторах хтори мож розкласовац до трох групох: статус, демография и институционална потримовка. Авторе кажди з тих факторах тримаю же су одвичательни за ступень етнолингвистичнай виталносци, та у складзе з нїма, меншински групи можу мац нїзки, штреднї або високи ступень виталносци. Ступень виталносци директно условює вироятносц зачуваня етнолингвистичнай заєднїци и отримован€ єй язика (Петровић, 2008: 45).

Група експертох за загрожени язики при УНЕСКУ у Паризу 2003. року прилапела документ под назву „Язична виталносц и загроженосц” (*Language Vitality and Endangerment*), хтори результат роботи веліх фаховцох и ревидовани є даскельо раз. Циль документу понукнуц методологију за цо прецизнєйше утвердзован€ ступня виталносци язика, але и обращиц увагу на барз вельку значносц язичнога диверзитету и представиц инструменты за даван€ потримовки бешеднїком загроженых язикох.

5. ПАРАМЕТРИ ЗА УТВЕРДЗОВАНЕ ЯЗИЧНЕЙ ВИТАЛНОСЦІ

Важне надпомнунуць же пре комплексносць и диверзитет язичных за- ёдніцох анё єден параметр нё мож вжац самостойнё за утвердзоване виталносці языка. Язык хтори ше спрам ёдного параметру високо рангую на скали виталносці, спрам даёдного другого параметру може быць озбільно загрожены, та прето необходнё направиць пререз шыцких долунаведзених параметрох же би слика яку ше достане була цо валид- нейша и прецизнейша (УНЕСКО, 2003: 7).

УНЕСКО предклада дзевеце параметры хтори ключны за утвердзо- ване целей социолингвистичнай ситуациі датого языка. Перши шейсць параметры ше одноша на евалуацию язичней виталносці и ступня заграженосці:

1. Медзигенерацийне преношэнне языка,
2. Абсолутне число бешеднікох,
3. Участць бешеднікох у вкупнай популяцыі,
4. Пременки у доменох язичнага хаснованя,
5. Одвіт на новы домены и новы медий,
6. Доступносць материялох за ученыя языка и описменьоване.

Два параметры випитую язични становиска, а ёден ше фокусуе на ургентносці потребы за язичну документацию.

У предлуженю детальна поясненія шыцкі наведзены параметры, у складзе з документам хтори их и предпісую – „Язична виталносць и за- граженосць” (*Language Vitality and Endangerment*) зоз 2003. року хтори прилапел УНЕСКО¹.

5.1. Медзигенерацийне преношэнне языка

Медзигенерацийне преношэнне языка ёден з найчастейших параме- трох хтори ше провадзі же би ше здобуло гоч и нёдосць прецизну слику о ступню заграженосці языка. Проблем меншинскіх языкох у тым же ше

¹Шыцкі поясненія параметрох и таблічкі преважати з документу „Язична виталносць и заграженосць” (*Language Vitality and Endangerment*) и адаптованы за потребы тэй роботы.

бешеднікі часто унімаю преношиц язик на младши ғенерації, бо ше боя же им то принесе комплікациі у дальшим академским и социоэконом ским аспекту жывота. Аж и кед ше у датей хвильки язик високо ранг'е спрам того параметру, то нє значи же є нє загрожени, бо бешеднікі гоч кеди можу одлучиц же пре одредзени причини зменшаю або зошицким занягаю медзигенерацийне преношэнс язика.

У предложеню шлідзи таблічка хтора детальнейше пояснюе ступні заграженосці язика спрам того параметру:

Ступень заграженосці	Оцена	Популяция бешеднікох
Сигурни	5	Язик хасную припаднікі шицкіх ғенераційох, починаючи од тих наймладших. Медзигенерацийне язичне преношэнс ше окончую континуовано.
Несигурни	4	Язик хасную дзепоєдні дзеци у шицкіх доменох або го хасную шицкі дзеци але у ограничэных доменох, наприклад дома и у интеракцыі з родичами и бабами и дідамі.
Дефинітивно загражнены	3	Язик хасную з векшай часці ғенерації родичнох и старши. Дзеци веций нє уча мацерински язик у фамелійным окруженю. Гоч им родичи приповедаю на нім, дзеци им нє одвітую на мацеринскім языку.
Озбільно загражнены	2	Язик углавним хаснуе ғенерація бабох и дідох и старши. Гоч ғенерація родичнох можебуц разумі язик, вони на нім нє приповедаю своім дзецом.
Критично загражнены	1	Язик хаснуе барз мале число популяции, найчастейше ғенерації прабабох и прадідох, але нє у кождоднёвой комуникацыі. Вони ше часто здогадую лем часцох язика, але го нє хасную, бо углавним нє маю собешеднікох.
Витребены	0	Язик нє ма бешеднікох, а нєт ані припаднікох заєдніци хторы паметаю часці язика.

5.2. Абсолутне число бешеднікох

Мож повесць же тот параметер дискутабилни, бо не мож зоз стопроцентну сигурносцу утвядзіць абсолютне число бешеднікох даўднога языка. Факт же популяцыйно меншы за ёдніцы чувствітельнейши и виложенши дзешаткованю (наприклад, у случаю епідемій, войновога стану або природных катастроф).

Тиж так, тримам же при утвядзованю таго параметру важне вжаць до огляду и територыяльну розширеносцу и концэнтрацыю припаднікох меншинскай за ёдніцы у рамікох векшинскай популяцыі. Як Петровіч (2008, 49) наводзі, компактна за ёдніца меншинских нароах творы позітивну климу за чуване язичнай віталносці, бо бешедніки концэнтраваны у істей географскай області. З тым маю нагоду за кождоднёву комуникацыю на мацеринским языку, чо лінгвістичней за ёдніцы дава дынамичносць и установлює чувство солідарносці при ёй припаднікох.

5.3. Учасць бешеднікох у вкупнай популяцыі

Число бешеднікох датога языка у одношенню на вкупну популяцию групи барз важны индикатор етнолінгвістичнай віталносці языка. Поняце „група” ше може одношиць на етнічну, вірскую, региональную або национальную групу зоз хтору ше за ёдніца бешеднікох ідентифікує.

У предложеню ше находзі таблічка хтора детальнейше пояснюе ступні заграженосці языка спрам того параметру:

Ступень заграженосці	Оцэна	Учасць бешеднікох у вкупнай реферэнтнай популяцыі
Сигурны	5	Шыцкі бешедую на мацеринским языку.
Несигурны	4	Скоро шыцкі бешедую на мацеринским языку.
Дефинітіўно загражнены	3	Векшина бешедуе на мацеринским языку.
Озбільно загражнены	2	Меншина бешедуе на мацеринским языку.
Критично загражнены	1	Даскелью припаднікі бешедую на мацеринским языку.
Вітребены	0	Вецей ніхто не бешедуе на мацеринским языку.

5.4. Пременки у доменох язичнога хаснованя

Домени язичнога хаснованя єст вельо и характеризує их место хаснованя язика, собешедніки и теми хтори облапени. У зависносци од того дзе и з ким ше комуникує на датим языку, як и о хторих темох, можеме дефиновац язичну праксу бешеднікох и оценіц стадијум виталносци язика. Понеже мултилингвизем реалносц у найвекшай часци швета, бешедніки нє муша буц монолингвални на својм мацеринским языку же би зачували його виталносц, але барз важне же би го хасновали у шицких културно-экономских доменох и же би му обезпечели важну улогу у својм каждодњовим живоце.

У предложеню ше находзи таблічка хтора детальнейше појашњує ступнї загроженосци язика спрам того параметру:

Ступень загроженосци	Оцена	Домени и функциј
Универзалне хасноване	5	Язык ше активно хаснүе у шицких доменох за шицки наменки и представа язык интеракциј, идентитету, роздумованя, креативносци и забави.
Мултилинг'вални паритет	4	Еден або већи доминантни язици ше хаснүе у шицких урядових доменох: у политичним и явним живоце, образовнай системи. Меншински язык ше хаснүе у неформалним и фамелийним контексту, але можліве же припадніци заједніци доминантни язык видза як язык дружтвеного и экономскога напредованя и обставинох.
Опадаюци домени	3	Важносц меншинскога язика у фамелийним домену слабнє, родичи з дзецими починаю бешедовац на доминантним языку. Родичи и старши члени заједніци продуктивни билингвале на доминантним и меншинским языку, а дзеци поставаю рецептивни билингвале свогога мацеринскога язика.
Ограничени або формални домени	2	Язык ше хаснүе лем у ограничених дружтвених доменох, углавним формалних, як наприклад за одредзени ритуали, на културних манифестаций и церемонијах, дзе ше сходза углавним старши припадніци заједніци. Зявљује ше и у фамелийним домену кед у обисцу жију старши припадніци заједніци, але на тим языку углавним већи њико нє бешедује, а одредзене число людзох го розуми.
Барз ограничени домени	1	Язык ше хаснүе у барз ограничених доменох з боку малочисленых појединцох, наприклад на вирских ритуалах и церемонијах. Можліве же єст појединцох хтори ше и далей здогадају часцох язика.
Витребени	0	Язык ше нє хаснүе анї у једним домену, анї нї за яки потреби.

5.5. Одвит на нови домени и нови медії

З глобалним розвойом чловечей файти и цалого дружтва, важне же би меншински заєдніци провадзели тренди и пременки и инкорпоравали свой мацерински ўзрак до новых доменох язичнага хаснованя хторы ше зявюю. Кед заєдніца нє ма можлівосці одвітоваць на спокусы модернізацыі, ей мацерински ўзрак нёодлуго постава ирелевантны и стигматизаваны.

Кед у питаню нови домени, як то діловне окружене, образоване або медії, ту ёсць велі спокусы, маюцы у оглядзе тэнденцыю фаворизавання и ширеня упліву домінантных язикох на гобалным уровню. Дзепоєднім заєдніцом ше удава выборы ше з тим и пренайсць место свайму мацеринскому ўзраку у шыцкіх новых доменох, але ше векшини тога нє удава. Гоч ше постаяцы домени язичнага хаснованя затримую, хасноване до-мінантнага ўзрака у новых доменох може маць несподзіваюцы упліў на виталносць язика, як то случай з телевізію.

При провадзеню заступеносці язика у новых доменох, небайдонне вжаць до огляду и часову референцу. Гоч даєден язик заступені у лёгко доступных новых медіёх, як то радио и телевізія, и його статус нам випатра дынамичны, кед ше тата заступеносць зводзі на лём пол годзіні або годзіну тижнево, веџь його оцена лём 2 або 3. Екстремны часово ограничэнія прыводзя до ограничэнай виложеносці датому язiku и у велім загрожую юго виталносці.

У предложеню ше находзі таблічка хтора детальнейшэ паяшнююе ступні заграженосці язика спрам того параметру:

Ступень заграженосці	Оцэна	Новы домены и медії прилапені з боку заграженага язика
Дынамічны	5	Язик ше хаснүе у шыцкіх новых доменох.
Активны	4	Язик ше хаснүе у векшини новых доменох.
Рецептивны	3	Язик ше хаснүе у достаточным чишлे новых доменох.
Стрэтаюцы	2	Язик ше хаснүе у даєдніх новых доменох.
Мінімальне хасноване	1	Язик ше хаснүе у малим чишлe новых доменох.
Неактивны	0	Язик ше нё хаснүе ані у ўсім новых домену.

5.6. Доступносц материјало за учене језика и описменьоване

Єден з ключних фактора виталносци језика то и образоване на датим језику на шицких уровњуох. Ступен образоване и писменосци припаднікох заједніци незаобиходне условие єй дружтвенога и економскога напредованя.

У предложеню ше находит таблічка хтора детальнейше пояснене ступнї загроженосци језика спрам того параметру:

Оцена	Доступносц материјалох у писаней форми
5	Ест правопис и традиция образоване на датим језику, хтора укљочує постојане граматикох, словнікох, текстох, литератури и каждодњивих медийох. У сферох образоване и администрацији ше хаснуе писани језик меншинской заједніци.
4	Ест материјали у писаней форми, а дзеци ше у школи описанено на мацеринским језику. Заш лем, писани језик ше не хаснуе у сфери администрацији.
3	Ест материјали у писаней форми и дзеци у школи можу мац контакт з німа. Образоване на мацеринским језику ше не промовує през друковани медији.
2	Ест материјали у писаней форми, але су хасновити лем за одредзених членох заједніци, а за других маю лем символичну вредносц. Образоване на мацеринским језику не часц школскога курикулуму.
1	Правописни правила познати заједніци и ест одредзене число материјалох у писаней форми.
0	Заједніца не ма правопис.

5.7. Становиска Влади и институцийох гу язику, язични политики, урядови статус и хаснован€ язика

Становиска Влаи и компетентных институцийох гу меншинскому язику, як и шицких других урядовых институцийох у держави, представляю значни фактор хтори може уплівовац на отримован€, промоцию або одбиван€ того язика. Кед у одредзеней держави або регіоне єст доминантна язична заєдніца, вона упліїве на формован€ и пропагован€ системи вредносцюх хтора позитивну конотацию дава їх язику и рахує го як символ єдинства держави або регіону. Кед же єст даскельо векши язични заєдніци, тото зоз собу часто приноши борбу за политични и дружтвени статус и спроцивени становиска гу язику. Таки ситуациї приведли до укоренених предрозсудох и похопеньох же вецейязичносц директне грожен€ национальному єдинству.

Язични полтиki варирою у зависносци од заєдніци и веліх вонкашніх факторох. Даєдни легислативи и подполносци потримую и оможлівлюю ровноправне хаснован€ меншинских язикох у шицких сферах живота, а други го обезхрабрую або аж у подполносци забранюю. Части и ситуациї експлицитно позитивних язичних политикох, але негативних имплицитних становискох и дійствованя институцийох.

У предложеню ше находзи таблічка хтора детальнейше пояснює ступнї потримовки меншинским язиком спрам того параметру:

Ступень потримовки	Оцена	Урядово становиска гу язику
Єднака потримовка	5	Шицки язики защищени.
Неєднака потримовка	4	Меншински язики защищени, але першенно як язики приватних и фамелийних доменох.
Пасивна асимилация	3	Нет експлицитна язична политика хтора ше заніма з меншинскими язиками, а доминантни язик превладує у явним домену.
Активна асимилация	2	Меншински язики не маю ніяку зашту, а Влада охрабрує и потримує асимилацию меншинского язика з доминантним.
Примушуюча асимилация	1	Доминантни язик єдини урядови язик, а меншински язики анї не припознати, анї не защищени.
Забрана	0	Меншински язики забранени.

5.8. Становиска членох заєдніци гу мацеринскому языку

Становиска и прешвеченя яки члени меншинскай заєдніци маю кед у питаню їх мацерински язик можу завишиць од становискох Влады и институцийох и од язичных политигох, але су частейше укоренены у колективнай свидомосци и перцепції ідентитету самой заєдніци. Становиска варирую у зависносци од веліх факторох, а припадніки заєдніци можу видзиць мацерински язик як ключни элемент свойого ідентитету, активно го хасноваць и унапредзоваць, можу го активно хасноваць без промовованя, можу ше за нъго ганьбиць и так го не промововаць або го доживйоваць як препречене и активно свидомо кероваць його хасноване.

У предложеню ше находзі таблічка хтора детальнейше пояснюе ступні позитивного або негативного становиска припаднікох заєдніци гу мацеринскому языку:

Оцена	Становиска припаднікох меншинскай заєдніци гу языку
5	Шицкі члени почитую свой язик и жадаю його унапредзене.
4	Векшина членох потримуе пестоване языка.
3	Досць вельке число членох потримуе пестоване языка, а други ровнодушни або аж потримую його неставане.
2	Дзепоёдни члени потримуе пестоване языка, а други ровнодушни або аж потримую його неставане.
1	Мале число членох потримуе пестоване языка, а други ровнодушни або аж потримую його неставане.
0	Ніхто не застарани чи язик скапе и шицкі преферую хасноване домінантного языка.

5.9. Файти и квалитет язичнай документації

Файти и квалитет постаяцей язичнай документації важни фактор хтори треба випитац же би ше достало реальну смыку о ступню документаваносци языка, преверело актуалну загроженосц языка и подняло крохаі за ургентне документоване кед язык на рубе отриманя. Барз важни писаны документы, уключуюци транскрипты, преклады и анотації аудиовизуалных знімкох природней бешеди.

У предложеню ше находзи таблічка хтора детальнейше пояснює ступні квалитету постаяцей документацій:

Природа документації	Оцена	Язична документация
Одлична	5	Ест обсяжны корпус граматикох и словнікох, обширны тексты, а язичны материял ше постоянно дополняє. Ест богата архива аудио и видео материялох високого квалитету зоз призначкамі о языку.
Добра	4	Ест ёдна одлична граматика и досц добры граматики, словніки, тексты, литературні діла и актуални дньово медії. Ест добры аудио и видео материяли високого квалитету зоз призначкамі о языку.
Штредня	3	Можебуц ест добра граматика або достаточніе число граматикох, словнікох и текстох, але нэт ажурни дньово медії. Можебуц ест аудио и видео материяли рижного квалитету и ступня анотації.
Фрагментарна	2	Ест одредзены граматични нарисы, лістини словох и тексты хтори хасновиты за ограничение лингвистичне вигледоване, але нэдостаточнога покрица. Можебуц ест аудио и видео материяли рижного квалитету, зоз призначкамі або без ніх.
Несадекватна	1	Ест барз мале число граматичных нарисох, кратки лістини словох и фрагментарны тексты. Аудио и видео материяли нэт або су прэподлы квалитет не за хасноване.

6. ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ВИТАЛНОСЦ РУСКОГО ЯЗИКА У СЕРБИЈІ

6.1. Медзигенерацийне преношэн€ руского языка

Медзигенерацийне преношэн€ языка часто найважнейши фактор за його чуван€. Родичи през воспитан€ дзецах на мацеринским языку креирую їх национални идентитет и развиваю їх свидомосц о значносци чuvаня свойого походзеня, традиций і языка.

После вецеірочного контакту з Руснацами розличных генерацийх и живота у їх окружению, з методу обсервациї пришла сом до заключеньх яки ше виноши у предлуженю.

Кед у питаню медзигенерацийне преношэн€ руского языка, на реални стан ше муши патриц през даскелью розлични плани. У першай групи Руснаци хтори високо концентрованы на одредзеним географским подручу, дзе творя векшинску часц жительства; у другой групи Руснаци у городским штредку Нового Саду; у трецей Руснаци у Београдзе и других местах звонка Войводини; а у штвартей групи, хтора ше преплеста зоз шицкима предходніма, Руснаци хтори ше находза у малженских заєдніцох з припаднікамі других наційох.

При рускей заєдніци хтори твори векшинску часц жительства у Руским Керестуре, Дюрдьове и Коцуре обачене континуоване преношэн€ языка на младши генерациї. Руски язык доминантны язык у тих штредкох, кождодніова комуникация на руским языку у рамикох фамелії и вонка з ней ше подрозумює и жительство не ма потребу зменшац або одбиц хасноване мацеринскаго языка пре даяки причини.

За Руснацох характеристичне же векшина добре бешедує по сербски, так же не маю проблем кед ше найду звонка таких концентрованих заєдніцох. Дзеци ше школую на мацеринским языку, але уча и сербски язык, так же будучносц можу будовац у гоч хторей часци жеми. Припадніки других наційох хтори жию у наведзених местах бешедую по руски, та и кед приходзи до мішаних малженствах, то не муши нужно зменшац интензитет преношэн€ руского языка на дзеци.

Руснацох у городским штредку Новога Саду ћет мало и вони ше часто повязую на основи свој националней припадносци, дружтву приватно и сотрудзую дјловно, кед су на роботох хтори вязани за саму заједница або јазик, и на тот способ отримую заједницу хтора стимулує преношене јазика медзи генерацијами.

Гоч єст малженства медзи Руснацами и Рускињама, при младших генерацијох частейши мишани малженства з припадницима других нацијох, та ше преношене јазика на њих дзеци стрета зоз спокусами. Ђедна часц з њих ма свидомосц о значносци маџеринскога јазика, та дзеци одрастаю у фамелијох дзе ше бешедује по руски и прилапљују го јак маџерински, а познейше пестую през виборни предмет под час школованја. Заш лјем, вше частейше млади родичи не преноша руски јазик својим потомком, дајећи прето же не мају свидомосц о значносци тога процесу, дајећи подпадну под имплицитни прициски дружтва и думају же дзецу „будзе лјегчайше“ кед му маџерински јазик србски, а дајећи свидомо одбивају и стигматизую свой јазик бо србски јазик видза јак економски и дружтвено једини перспективни.

Кед у питанју Руснаци у Београдзе и других местох Сербије, њихова ситуација ише нјевигодненјша, бо их єст по чишиље барз мало. По руски бешедују углавним старши генерацији и особи штредних рокова, але њихови дзеци не. Интересантни приклад Руснацох штредних рокова хтори, кед су у контакту зоз членами својеј фамелије з Руског Керестура або Новога Саду, комуникацију инстинктивно починају на руском језику, аж и кед ше ту у датеј хвиљки находити дахто хто аниј кус не зна по руски. Ёхови дзеци можу розумију језик, але на њим не бешедују. Мишани малженства и територијалну дисперзију ше препознавају јак два главни фактори за представане преношена језика на младши генерацији.

Јак цо уж спомнуте, мишани малженства можу бути предусловије за представане преношена језика медзи генерацијама, окреме у малженствовох дзе обидвовој супружници припадају розличним меншинским заједницама, хтори препознавају же найједноставнјеше воспитовац дзецу на доминантном језику. Заш лјем, єст и позитивни приклади кед родичи похопљују важносц преношена и пестованја маџеринскога језика и дзецу обезбедчују билингвалне або аж мултилингвалне домашне воспитане и нјеформалне образоване.

Зоз спатраньом шицких предходно наведзених фактох, утврдзене же виталносц рускога језика спрам фактора „Медзигенерацијине

преношэн язика“ варирує од географских, етнодемографских и социоэкономских факторах. Конечна оцена спрам того параметру то „нэсигурни“ (оценка 4), бо ёст дзеци хтори язик хасную у шыцких доменох, дзеци хтори го хасную у даёдних доменох, число дзецеох хтори рецептивни билнгвале мале, а припаднікі штредній и старшай генераціі активно хасную язик у шыцких або у скоро шыцких доменох.

6.2. Абсолутне число бешеднікох руского язика²

Спрам Попису жительства Рэспублікі Сербії зоз 2011. року, у Сербії жию 14.246 припаднікі рускей нацыональнай меншини, чо у процентах виноши 0,20% вкупнай популяцыі Рэспублікі Сербії. Поровнуюючи податкі з предходных пописох, мож утвэрдзіц континуоване опадоване числа жительох рускей нацыональнай меншини у Сербії. По 1971. рок Руснацы класифікованы ведно з Украінцамі, та числа з предходных пописох велью векши. Починаючи од попису 1971. року, число припаднікох рускей зядніци ше меняло на шлідуючи способ: 1971. року у Сербії жили 20.608 Руснацы, 1981. року 19.757, 1991. року 18.052, а 2002. року 15.905.

Векшина етнічных заєдніцох у Сербії дзелі исту судьбу з Руснацами кед у питаню пременка, односно опадоване числа жительох. За тото ёст даскелью причини, але найзначнейши вецейдеценийна нізка стопа фертилітету и міграціі жительства (Ђурић и др., 2014: 94-103).

Спрам наводзеных РТС-а у статі зоз 2012. року, дзеведзешатих роках XX віку коло 100 руски фамелії ше одселіли до Канады, а исто тольк пошли од початку 2000. року. У Канады уж ёст моцна руска заєдніца хтора своім сонародніком помага и олөгчує висельване зоз Сербії, знаходзене и акліматизацию у новым штредку, та ше тренд висельвання Руснацох континуовано предлужує. Велькі проблем представя и факт же углавним одходза високообразовани людзе, як и фамелії з дзецми (РТС, 2012).

Кед у питаню териториялна розширеносц и концентрация рускей заєдніци у Сербії, у регіоне Войводини жию 13.928 Руснацы, у београдскім регіоне их ёст 245, на території Шумадії и Заходней Сербії 38, а у регіоне Южней и Восточней Сербії лем 35.

² Надпомнунце: Понеже нэст формула за прецизне и швидке утвэрдзоване абсолютнаго числа бешеднікох у датай хвількі, у тей роботы абсолютное число бешеднікох віядначене зоз числом припаднікох меншинской заєдніци спрам Попису жительства Рэспублікі Сербії зоз 2011. року, хтори моментално наірелевантнішэшэ жридло податкох и структуры рускей заєдніци у Сербії.

Већеј як 70% Руснацох концентроване у Войводини, највећеј у општинох Кула (учасц Руснацох у вкупним житељству 10,6%), Вербас (8%), Жабель (4,6%) и Шид (3%), а 2.160 Руснаци жију у Новим Садзе (Ђурић и др., 2014: 104-117).

У городских штредкох жију 5.957 припадніки рускеј заєдніци, а у других штредкох тото число виноши 8.289. Понеже городски штредки гетерогенши, а кажда меншинска заєдніца ма своју учасць у популациі, чежши условия за каждодњову комуникацию на меншинским (руским) јазику звонка фамелийного домену, та намаганя иду у напряме уклопијованя до доминантнога штредку през прилапайоване доминантнога јазика у шицких других доменох. У менших, гомогених штредкох дзе руске житељство ма највеќашу учасць у вкупнай популациі, мацерински јазик ше хаснуе кажди дзень, на уліци, у предавальні, на роботи, у комуникациі з приятелями, аж и у администрациі кед јазик ма статус службенога јазика. Гоч би и шицки припадніки рускеј национальнай заєдніци були активни бешедніки јазика, не можеме их шицких ёднак третираац бо интензитет у јаким хасную мацерински јазик варирує.

Маюци у оглядзе учасць рускеј етнічнай заєдніци у вкупнай популациі Републики Сербиј хтора вноши 0,20%, виводзи ше заключене же тата заєдніца ёдна з менших на териториј Сербиј. Кед ше вежнє до огляду же ше дакус већеј як половка припаднікох находити у малих концентрованих штредкох дзе ше мацерински јазик интензивнейше хаснуе, алс и же ёст досц вельке число тих цо жију у городским штредку дзе не маю нагоду хасноваац јазик з истим интензитетом, за ситуацију не мож повесц же є вигодна.

Гоч за тот параметер УНЕСКО не наводзи скалу оценювана, важне з числами оценіц виталносц јазика спрам того параметру, же би ше олегчало вивесц конечни индекс виталносци датого јазика. По углядзе на други скали, за оцену спрам того параметру задумала сом скалу од 0 до 5. Зоз субективним преценюваньом, беруци до огляду малочисленосц заєдніци, малу учасць у вкупнай популациі, тренд опадована числа житељох и концентрацию припаднікох заєдніци, як и упліви хтори концентрация ма на интензитет хаснованя јазика, тримам же виталносц руского јазика у Сербиј спрам параметру „Абсолутне число бешеднікох“ описано мож оценіц як „дефинитивно загрожени“ (оценка 3).

6.3. Учасць бешеднікох руского язіка у вкупнай популяцыі

За утвердзоване числа бешеднікох руского язіка у рамкох вкупнай популяцыі рускай заєдніци у Сербії хаснованы податкі з Попису 2011. року, як найрелевантнейши податкі хторы можем найсць у тей хвильки.

Як уж наведзене, Руснацы у вкупнай популяцыі Сербії маю учасць 0,20%, адносно 14.246 припаднікох тей етнічнай заєдніци жию на тэрыторіі Рэспублікі Сербія. Особи хторым мацерински язік рускі ёст 11.340, спрам податкох з Попису 2011. року, а вецея як 98% з іх жыве на тэрыторіі регіёну Войводіны. Рускі язік шэ ў тым регіоне находиты на седмім месцы по заступеносці (Ђурић і др., 2014: 151-157).

Податкі о чишліе припаднікох етнічнай заєдніци і о чишліе особох хторым язік тей заєдніци мацерински, украйне, даваю прецізнейшу этнадемографску слику. Подполней поклоплівосці медзі нацыяналну припадносцу і мацеринским язіком (етнофонія) нямае ані при ёднай нацыяналносці. Причині за таго то найчастейшы потомкі з мішаних малженствах медзі особамі рижных мацеринских язікох, а ридше прылапійване домінантнага язіка і йога перціпіване як мацеринскага.

Ступень непоклоплівосці язічнай і нацыяналнай припадносці (алтерофонія) при одредзеніх заєднікох скоро занедзбуюці, але при даєдных ё досць високі. Особы хторы не наведли одвитуюці язік як мацерински, найчастейшы як мацерински язік наводзели сербски. Кед у питаню Руснацы, ступень алтерофоніі віноши 23,5%, адносно коло 23,5% припаднікох рускай заєдніци наведло сербски язік як мацерински.

Ступень алтерофоніі директна корелуе з з старосним періодом вілітаваніх, а у случаю рускай заєдніци обачліве же штредня старосць припаднікох хторы рускі язік наведли як мацерински 47 рокі, а 36,9 рокі штредня старосць Руснацах хторы наведли сербски як мацерински язік (Ђурић і др., 2014: 159-164).

Маюці у оглядзе же за особі младши як 15 рокі одвіти давали іх родичі, не можем ше не опітаць які процент родичнох Руснацах хторы за сабе і свой дзеци наведли рускі язік як мацерински, але дзеци не можут прымаць за активных бешеднікох руского язіка. Можліве же родичі перціпую рускі язік як мацерински язік своіх дзецих, але пре рижні причині не пошвецую досць увагі пестованю дома, та дзеци лепш бешедую на векшинским языку як на сваім мацеринским. Тиж так можліве

же ёст и тих цо пестую язик з дзецми дома, ал€ у каждей хвильки можу престац тото робиц пре одредзени причини, та тоти дзеци у будучносци н€ мож третировац як активных бешеднікох кед го н€ предлужа песто-вац и усовершовац у даяким другим штредку.

Тримам же ступень алтерофонії хтори виноши 23,5%, а хтори єднаки скоро штварцини популациї, досц значни, а окреме кед у питаню мало-числена заєдніца як цо Руснаци. Кед вежн€ме до огляду и индикатор же вецеј млади Руснаци як свой мацерински язик наводза сербски, спрам параметру „Учасц бешеднікох у вкупнай популациї“, загроженосц рус-кого язика описуем з оцену „дефинитивно загражени“ (оценя 3).

6.4. Пременки у доменох язичнога хаснованя руского язика

Як цо предходно уж надпомнунте, хаснован€ меншинских язикох у Републики Сербиј регуловане зоз Законом о службеним хаснованю язика и писма. Тот закон шицким меншинским язиком, та и рускому, оможлівює хасновац язик у шицких доменох и у шицких ситуацийох. Кед припадніки даєдней меншинскай заєдніци творя гол€м 15% жительства општини, оможлівене им службено хасновац свой язик и писмо. Руски язик ше службено хаснує у шлїдуюцих општинах и городох: Бачка Тополя, Вербас, Жабель, Кула, Нови Сад и Шид.

6.4.1. Службене хаснован€ язика

Уводзен€ язика до службеного хаснованя зоз законским рамиком н€ муши нужно значиц же ше тот язик наисце будзе и хасновац у ре-алносци. Стварни стан службеного хаснованя руского язика, як цо то случай и з другима меншинскими язиками, на барз н€завидним уровню. Причини ёст велью, од н€заинтересованосци локалних самоуправох, преиг н€достатку фахового кадру и финансийней потримовки, по од-луки поєдинцох припаднікох меншинскай заєдніци ол€гчац ситуацию и хасновац доминантни язик. Н€хаснован€ права на службене хаснован€ язика резултат велїх очежуюцих обставинах до чийого ришованя ше муша уключиц шицки структури дружтва.

„Велї указател€ шведоча о поступним зменшованю числа судийох и тужительох хтори знаю бешедовац на меншинских язикох, уключуюци и Автономну покраїну Войводину, дзе традиционално було вельке число

судийох и тужительох хтори знали по мадярски, словацки, румунски и по руски. Старша генерация судийох и тужительох углавним уж у пензії и нє заменена є (голем у векшини случаюх) з младшима бешедніками меншинских язикох. О тим зявеню у велькей мири шведоча скоро шицки язични меншини у Войводини“ (Оетер и Крстић, 2017: 21, 22).

Часта ситуация же ёст судийох або адвокатох хтори одлично познаю меншински язик, ал€ го керую хасновац у водзеню поступкох бо формалне образован€ здобули на векшинским языку и нє познаю у достатчней мири правну терминологію на меншинским языку.

Ёст опция ангажованя прекладательох и судских толмачох, як кед ше роби о судскім поступку дзе участвуя странци, ал€ припадніки меншинских народох ше ридко одлучую на ню бо додатно компликує поступок и уплівує на його розцагован€. Понеже бешедніки меншинских язикох углавним розумя и урядови язик, найпрактичнейше им одлучиц ше на водзен€ поступку на нїм. (Оетер и Крстић, 2017: 17)

Як ше наводзи у Национальнай стратегії Руснацох, „недостаток судских кадрох хтори припадаю рускей национальней заєдніци и познаю руски язик, нє интенция и стратегія державных органох, ал€ результат економского положеня занятых у судских органох у прешлим периодзе, цо вшеліяк треба виправиц у будучносци“. (Виславски и др., 2013: 51, 52)

Припадніки руского язика наводза же його хаснован€ у судох барз ридке, а з розпатраньем шицких структурних препреченьюх утвердзене же хаснован€ руского язика у правосуднай системи практично непостоіяце (Оетер и Крстић, 2017: 18).

6.4.2. Образован€

Нешка на руским языку у Сербії обезпечене образован€ од предшколскога по факультетски уровень. Цо ше дотика предшколскога образования, воно ше на руским языку запровадзүе уж веций як ёден вік и у континуитету ше одвива од 1902, а у Коцурае од 1905. року. Тиж так, у Руским Керестуре ёст и яшелька, предложене пребуван€ и воспитні групи за приихтован€ дзецох до школи. У Коцурае и Дюрдьове ёст предложене пребуван€ за дзеци предшколскога возросту, як и по ёдна воспитна група за приихтован€ дзецох до школи. У Новим Садзе и Суботици нєт можлівосци организовац групи на руским языку, ал€ обезпечене виучован€ предмету Пестован€ руского язика з элементами национальнай культуры (Тамаш, 2011: 25, 26).

Перша основна школа войводянских Руснацох отворена у Руским Керестуре 1753. року, а школа у Коцуру почала робиць 1765, у Шидзе 1818, у Новим Садзе 1823, у Бачинцох 1847, а у Дюрдьове 1880. року. Порядна настава од 1. по 8. класу хтора ше у цалосци одвива на руским языку ёст у школох у Керестуре, Коцуру и Дюрдьове. Тиж так, у школох у Коцуру и Дюрдьове ёст и оддзеленія зоз сербским наставним языком. За реализацию настави на руским языку ёст подполна литература, учебнікі и приручнікі, а педагогийну документацию ше водзи и на руским языку. У других местох, пре нёдостаточне число школьнірох за одвиване цалей настави на руским языку, оможлівенне факультативне учене предмету Руски язык з элементами национальнай культуры хтори ше отримує два раз тижньово и організує ше го на вимагане родичнох. Така пракса ёст у 17 местох, односно у веций як 40 школох и облася понад 350 школьнірох (Тамаш, 2011: 26, 27).

На основношколским уровню ёст ище досц простору за унапредзене образованя на руским языку бо, як ше наводзи у Национальнай стратегії Руснацох у Сербії, „Парадокси регулятиви и организациі обачліви на прикладзе же у Вербаше ёст веций дзеци рускей национальносци як у Коцуру, але нёт порядна настава; у Новим Садзе ёст веций дзеци рускей национальносци у основных школох як у Коцуру и Дюрдьове ведно, але нёт руска школа” (Виславски и др., 2013: 10).

Кед слово о штредніх школох, ситуация даcus иншака и ище нёвидненіша за дальше усовершоване руского языка, цо може привесць до ограничених академских компетенций на тим языку. Ёдина штредня школа хтора у подполносци функционує на руским языку то Гімназія у Руским Керестуре, основана 1970. року. То ёдина штредня школа у Сербії, але и у швеце, дзе школьніре маю можлівосць образования на руским языку, а од половки 90-их роках ХХ віку ёст и оддзеленія на сербском языку. У рамикох школи ёст и интернатске змесцене за школьнірох и бібліотека (Тамаш, 2011: 28).

До Гімназії у Руским Керестуре ше кожди рок уписує по три оддзеленія у хторих ёст по 30 школьнірох, по ёдно оддзелене за кожди направ – общи направ гімназії на руским языку, общи направ гімназії на сербском языку и туристични технічар на сербском языку. Заш лем, спрам податкох яки ше наводзи у новинох «Руске слово», школскаго 2017/2018. року уписаны 15 школьніре до оддзеленія гімназії на руским языку («Руске слово», 2017).

У Новим Садзе од школскога 2006/2007. року штредњошколцом оможлівено факультативно виучовац руски јазик на штредњошколским ступњу образованја, през хторе можу упознац мацерински јазик, литературу, културу и фахову терминологију. Тиж так, тата опција єст и у Шидзе од 2008/2009. школскога року. Факультативна настава подразумије једну годзину тижњово, у терминох пред порядну наставу або после њеј (Тамаш, 2011: 28).

Национални совет Руснацаох трима же барз важне же би виучоване језика през предмет Руски јазик з елементами националней култури було состойна часц обовязнене настави и же би оцена з того предмету уходзела до просеку. На тот способ би дзеци були мотивовани уложиц труд и пошвециц увагу звладаваню предвидзеней наставней матерії. Тиж так, професоре хтори преподаваю тот предмет стретаю ше з проблемом малого процента припознатей норми або з юго подполним виоставаньем, та необходне пренайсц адекватни решеня як стимул за професорох же би ше опредзелели за туту професију и константно усовершовали својо знане и прилагайовали сучасни наставни методи (Виславски и др., 2013: 48).

Русинистика як универзитетска дисциплина на Филозофским факультету у Новим Садзе постої од 1972. року, кеди основани Лекторат за руски јазик. Студийна група за руски јазик и литературу основана при Институту за педагогију 1981. року, а перши студенти ше уписали школскога 1982/1983. року. З докторатом литературних наукох и выбором Юлијана Тамаша за доцента за Руску литературу снуе ше Катедра за руски јазик и литературу (1983), а нешка то Одсек за русинистику. (www.ff.uns.ac.rs) Тиж так у рамикох Одсеку за журналистику двойо студенти як припадніки рускей меншинскей заједніци маю можлівосц слухац руски јазик як мацерински (Виславски и др., 2013: 45).

Школскога 2018/2019. року на студийну програму Руски јазик и литература уписани лем штверо студенти, а на конкурсу були предвидзени 14 места за студентах на тей студийней програми. Тот податок у неформалней розгварки наведли професоре Одсеку за русинистику на Филозофским факультету у Новим Садзе.

Интересантне вигледоване зоз 2014. року, хторе мало за циль утврдзиц прецо ше веќше число студентах у Новим Садзе одлучује виучовац руски јазик як выборни странски јазик на факультету. Анкетовани 32 студенти, а резултати указали же веќшина з њих сербской националносци. Мотиви за учене руского јазика як странскога јазика

на першім месце то препорученя колегох хтори уж положели тот испит и прешвечен€ же швидко и лёгко мож звладац основну компетенцию на руским языку и достац одличну оцену. На другім месце факт же студэнты руску заєдніцу видза як себе блізку по языку, традициї, вири и исторії. И попри н€славного примарнаго фактору, на тым полю єст досць можлівосці за унапредзене, прицаговане и затримоване студэнтох у процесу учэння рускаго языка. Важне им понукнуц квалитетну наставу през сучасны методы, обезпечыц литературу за виучоване рускаго языка як странскаго и приблішиц студэнтом культуру рускай заєдніцы през вилети и рижни манифестациі (Мудры, 2015: 18-19).

„Образоване одроснутых на руским языку нєт, та треба баргей стимуловац технічне и фахове образоване на мацеринским языку, як и образоване одроснутых, маюци у оглядзе потребу за новима знаннями и схопносцами хтори од шицких жительох, а окреме тих цо діловно активни, вимагаю процеси придружования гу ЕУ.“ (VHRC и CHRIS, 2010: 46)

Гоч законска регулятива оможлівюе окончоване настави на руским языку на шицких уровнёх образованя, на локальнім уровню ше звязую, випатра, велькі препреченя за ёй реализацию. Неможлівосць штреднёшколскаго образованя на руским языку, окрем у Рускім Керестуре, або голем организованя білингвалней настави, директно условуюе нізшу академску компетенцию на мацеринским языку и поцискуе язык до н€формалных доменох хаснованя. Фахове и технічне образоване на руским языку нєт, а академске усовершоване органічнене на сферу філології и журналистики. Високообразоване руске жительство нє позна терминологію свогаго фаху на мацеринским языку, та з тим ані не ма мотивацію хасновац тот язык у професиональнім домену.

6.4.3. Н€формални домени

Н€формални домени хаснованя руского языка можебуц и його наймоцн€йши упориска дзекуюци хторим ше язык и далей отримуе. Язык ше активно хаснє у фамелійным окруженю, ал€ и вонка з обисца у комунікації з приятелями и другими членами меншинскай заєдніцы. Як уж предходно наглашенне, н€формалне хасноване языка интензивн€йше у менших гомогеных штредкох, док ше у городскім штредку воно углавним органіччуе на фамелійны домен.

Пестоване руского языка през культуру ма длугу традицию у Сербії, а найзначн€йши культурны манифестациі шл€дуюци: Фестивал рускай

культури *Червена ружа*, Фестивал нових руских шпиванкох у народним духу *Ружова заградка*, Драмски меморијал Петра Ризнича Дяді, Културна манифестация *Костельникова ёшень*, Фестивал жридовей творчосци Руснацох *Коцурска жатва*, Фестивал жридлового шпиваня *Най ше не забудзе*, Хорски фестивал *Карпати*, Фестивал народних оркестрох *Мелодії Руского двору*, Руски фестивал малих сценских формох и Дні Миколи М. Кочиша (Виславски и др., 2013: 13).

На полю культуры обачліва нєвиєдначеносць, бо одредзени сегменты доживую гиперпродукцию, док други остали скоро зошицким занедзбані. Сфери музыки и театру ше пошвецує вельку увагу, але проблем може быць фокусованосць на жридове форми и фольклор. Гоч важне пестоваць традицию, нєобходна и модернизация у темах и виразу, же би ше руски язык и культуру прибліжело гу младым и стимулювало их твориц на мецеринсім языку. Литературна творчосць ше тиж континуовано развіва, але велі сучасны форми як цо фильм, фотография, авдиовизуална творчосць и мультимедій нєдосць заступени. (Виславски и др., 2013: 13, 14)

Обачлівы и нєдостаток мрэжи професиональных инситуцийах хтори би дефиновали реалны культурны потребы рускай заєдніці и способы іх задовольвання. Результаты які посцігнуты у областца культуры углавным плод роботи ентузіястох, а нє институцийах и органах заєдніці хтори би ше мали стараць о культурним нашлідстве Руснацох. Тиж так, ище вшэ нє основаны институціі як цо галерия, музей, национальна бібліотека або архив, хтори би у велім допринесли зачуваню рускай культуры и языка (Виславски и др., 2013: 13).

6.4.4. Оцена

З аналізу реальнога стану хаснованя руского языка у рижных доменох, утвэрдзене же ше лем у рамкох нєформальных доменох язык хаснує на задаволюючым уровню, а кед у питаню формальны домены хторы регулюваны зоз законом, ёсць велі почежкосци применіц закон у подполносци и оможлівіц хасноване языка у полним капацитету. Руска заєдніца свой мацерински язык у политичным и явным живоце найчастейше хаснує паралельно зоз сербским, у даєдных штредкох ше за тоти наменки хаснує лем доминантни язык, док мацерински язык и далей найзначнейши у фамелійним домену. Спрам параметру „Пременки у доменох язичного хаснованя“, виталносць руского языка ше дефиниус як „мултилингвальны паритет“ (оценка 4).

6.5. Одвит руского язика на нови домени и нови медиј

У чаше глобализациј и модернизациј швета и дружтва, вел језики ше нашли у незавиднай ситуациј пре експанзију доминантних језикох, на- сампредз англійскога. Нови медиј каждодњновосц сучаснога дружтва и представяю одлични канал за пестоване и промоцију меншинских језикох кед ше их вихаснуе на прави способ. У процивним, пошлідки за меншински језики могли би буц драстични, бо уплів нових медијох нємерлїви.

Медиј войводянских Руснацох єст у друкованим, електронским и веб-виданю на руским језику. Руска редакција у рамикох Радио Нового Саду роби већеј як шейдзешат роки, а телевизијина редакција у рамикох Јавнога сервису Войводини роби уж трицеј и пејц роки. Тиж так, већеј як шейдзешат роки єст Новинско-видаватељна установа «Руске слово», хтора видава тижњово новини «Руске слово», часопис за литературу, културу и уметносц «Шветлосц», младежски часопис МАК и дзецински часопис «Заградка». Тиж так, у местох где жију Руснаци єст и редакциј локалних електронских медијох. Коло 80 новинаре, припадніки рускей заједніци, заняти у наведзених установох (Тамаш, 2011: 61).

Меншински језики розлично заступени у програми Радио-телевизиј Войводини 2 (PTB2), хтори и једини телевизијни канал цо еmitує програму на језикох националних меншинох у Сербиј. По руски єст 12 емисиј хтори ше еmitує дајус већеј як 6 годзини тижњово, које представја учасц коло 5,5% у целеј програми PTB2. Слово о информативней програми за хтору предвидзени 15 минути дњово, але ше часто предвидзени термин нє хаснуе у подполносци, бо ше остатні даскељо минути пополнює зоз знімкама националней музике и танцу. Други найзајупенши тип програми то маѓазински емисиј и емисиј з култури зоз типскима змиштами хтори досц здабу једна на другу, а тематски су најчастейше обращени на обичај и фолклор (VHRC и CHRIS, 2010: 72-74).

„У Јавним сервису Войводини радијску програму ше еmitує и далеј на трох каналох. Перши на сербским језику, други на мадярским, а треци, таквони *шер канал*, дзеля програми на словацким, румунским, руским, українским и ромским језику.“ (VHRC и CHRIS, 2010: 72-74) По руски ше дњово еmitує штреднє 6,5 годзини програми на Радио Нови Сад (Тамаш, 2011: 63).

„Статус локалних медијох хтори еmitую програми на језикох националних меншинох нє ришени у пракси. Закритосц радијскога и ТВ сигналу програми на руским језику нєдостаточна, а чуйносц и видлївосц

слаби (окреме у Срібле). Редакції на язикох национальних меншинох насамперед потрафя проблем барз старей техніки зоз хтору робя. Национални совет рускей национальнай меншини трима же у обласци информованя треба уложыц дадатни усиловносци и средства же би ше закритосц зоз сигналом, квалитету приєму слики и звуку, як и общи технічны стандарди у електронских медийох, окреме у РТВ, дзвигло на коректни, односно задоволююци уровень, маюци у оглядзе значносц Явного сервису за шицки национальны меншини. Источашн€, тримаме же потребна интензивнейша комуникация и консультация зоз представителями национальных советох кед ше приноши шицки важни одлуки у вязи зоз програмними змистами, кадровыми ришениями и вообще зоз ключними діловими одлуками управных органох РТ Войводини“ (VHRC и CHRIS, 2010: 77-78).

Кед у питаню присутство руского язика на интернету, ёст Агенция за емитован€ дньовых висткох *Рутенпрес*, хтора дїлую у рамикох Новинско-видавательней установи *Руске слово*. У предходних роках було и даскельо приватни веб-сайты информативного характеру на руским языку, ал€ су загашени. Векшина урядовых веб-сайтох Покраїнскай влади и локальных самоуправах дзе жи€ руске жительство и дзе руски язик ма статус службеного язика н€ преложени на руски язик, окрем веб-сайту Покраїнскаго секретаријату за образован€, предписаня, управу и национальны меншини.

На фейсбуку ёст даскельо боки хтори промовую руски язик и культуру, ал€ ше тото н€ одвива систематизовано и континуовано, анї боки н€ маю модерни приступ и стратеѓию за активне уключован€ младых до своєй роботи.

Можлівосци интернету як наймоцнейшого медию сучаснога швета вообще н€ вихасновани. Дружтвени мрежы, нови форми комуникації як цо блоги, *YouTube* канал, подкасты и др. ище вше н€вигл€дани простор за руски язик. Шицко цо ше твори у тих сегментох резултат роботи ентузиястох, а мушело бы буц резултат координованей роботи институцийох и заєднїци. Н€обходни актуални змист и нови интересантны темы хтори прилагодзени гу младым, модерному дружтву и гу новым технологіям, же би ше витворело континуоване хаснован€ язика през нови медиї, його розвой и едукацию на нїм.

Зоз спатраньом заступеносци язика у новых доменох обачус ше н€ускладзеносц. Средства информованя хтори маю законску обовязку

емитоваць програми на руским языку туто, без сумніву, і робя, але квалитет тих програмох, у тематским и технічним смыслу, барз дискутабилни. Количество змистох на руским языку на дньовим уровню не є задоволює потреби рускей заєднїци, не обляпя шицки старосни групи, ані тематски не пробує прибліжиць ще гу шицким патрачом и слухачом. Фокус хтори положени на фольклор и традицию муши ще заменіць з унапряменосцу на іновації и потреби сучасного Руснака у процесох глобализациі. Скоро непостояце присуство руского языка на интернету представя вельки проблем хтори, кед ще гу ньому не приступи одвичательно и систематизовано, може драстично уплітвоваць на його виталносць. Промоция и пестоване языка през нови медії и нови домени хаснованя треба же би постала императив шицким членом рускей заєднїци.

На основи винесених заключеньох, етнолінгвістичну виталносць руского языка спрам параметру „Одвит на нови домени и нови медії“ оценює ще як „рецептивни“ (Оцена 3).

6.6. Доступносць материялох за учене руского языка и описменьоване

Руски язык урядово наймладши славянски литературни язык хтори нормовани 1923. року зоз ділом *Граматика бачваньско-русской бешеди* найпознатшого руского лінгвисти Гавриїла Костельника. Ушлідзел *Правопис руского языка* Миколи м. Коциша зоз 1971, *Граматика руского языка* истого автора зоз 1974. и *Граматика руского языка* Юлияна Рамача зоз 2002. року (Виславски и др., 2013: 9).

Руски язык постал доступни окруженю зоз друкованьом капіталних ділох: двотомного *Сербско-русского словника* и єднотомного *Руско-сербского словника*. Други значни діла рускей лінгвистики ище *Словник руского народного языка*, *Фразеологийни словник*, *Словник медицинской терминологии*, *Правописни словник руского языка*, *Словник защищти рошлінох и животнога стредку*, як и діла у прирхтованю *Англійско-руски и Руско-англійски словник*. (Виславски и др., 2013: 9)

„Корпус рускей литературы облапяю коло штиристо перши виданя литературных ділох у форми кніжкох хтори писаны на языку Руснацох Бачкей, Сриму и Славониї. Руска литература ма свою историю, чийо виучоване постало университетска славистична дисциплина, положена до шора региональных и малых литературных традиций“ (Виславски и др., 2013: 14).

Учебнїки и наставни средства на руским язику єст за образован€ на шицких уровнях и исти су по змисту, опреми и цени як и други учебнїки за окончован€ настави на меншинских язіках (Виславски и др., 2013: 10).

Дружтво за руски ўзбік, літературу и культуру ёдна з найзначнейших установох кед у питаню наукови обробок руского языка, виучоване и популяризация руского языка и язичней культуры, пестоване литературы и видавательна діялносц. Роботу Заводу за культуру війводянских Руснацох характеризує видавательна діялносц хтора облася кнїжки, брошури, музични кнїжки и публикации, часописы, каталоги, периодики и звучни записи (Тамаш, 2011: 32, 35).

У Национальній стратегії Руснацох у Сербії, як єден з цильох, наводиться і утверджоване і реалізація програми дигітализації виданьох и публікацийох на руским языку, унапредзене біблиотецкей діяльносци Руснацох, интензивоване видавательства и прекладательства з руского и на руски язык (Виславски и др., 2013: 21).

Понеже ёст учебнікі за шыцкім уровні образованая на рускім языку, традиция видавательней діялносцы одвичательных институцийох, як и творчосць и прекладательна діялносць визначных поєдинцох, заключаюем же спрам параметру „Доступносць писаних материялох за учене языка и описменьване“ одвітуюца оцена за виталносцю руского языка то оцена 5.

6.7. Становиска Влади и институцийо гу языку, янични политики, урядови статус и хасноване язика

Права Руснацох як меншинской заєднїци у Сербии регулювані зоз Законом о зашити правох и шлєбодох национальных меншинох, а преци- знейше право на хасноване руского язика одредзує Закон о службеним хаснованю язикох и писмох. Як уж пояснене у поглавю о доменох хасно- ваня язика, руски язик ма статус службеного язика у шейсцох локалних самоуправох. Заш лем, обачуе ше же нєт досц ініціативи же би ше За- кон дошлідно и у подполносци запровадзовало на шицких територийах дзе то оможлівенне. Причини насампредз нєадекватни фахови кадер и нєдостаток финансійней потримовки, ал€ нє зазначене же би дара- пришло до санкционаваня локалных самоуправох пре нєпочитоване и незапровадзоване закона.

Локални самопуправи би мали информовац припаднікох национальных заєдніцох о їх праву на хаснованє службеного язика, але ше

тото не случає. Імпlicitні политики Влади и локалных самоуправах фаворизую домінантні урядови язик. Наведзены факторы условьюю скоро непостояні хасноване меншинскіх язікох у службеных доменох, з вінімком виписованя назвох населеных местах, улічкох и плошох, як и других географских поняцох на языку и писме национальней меншини.

Контрадикторносць законскіх рамікох и реальнага стану представя велькі проблем за зачуване и віталносць языка, хторы не можу ришиць поєднані припаднікі числову малих заєдніцох як то руска. Необходимо же би шицкі державны институції на шицких уровнях пременіли своё становішко, же би ше уложело финансійны средства за обучане и оспособіўдане фахового кадру зоз знаньем руского языка и же би ше зоз заєдніцкима моцами почало дошлідно запровадзоваць шицкі члени Закона.

Оцена 4 „ненадніка потримовка“ одвитуе віталносці языка спрам того параметру бо, гоч рускі язык у подполносці зоз законом защищены от шицких формах дискримінації або асимиляції, нереаговане институційах у реальных рамікох приводзі до ограничованя языка на домен фамелійного хаснованя.

6.8. Становиска членох рускей заєдніци гу мацеринскому языку

Становішко які члени меншинскай заєдніці маю гу свойому мацеринскому языку ёден з ключных элементох віталносці языка. Руснацы ше, як малочислена заєдніца, през вікі отримали дзекуюці мацеринскому языку хторы за ніх представя сущносць ідентитету, але велькі упліў у моцненю колективнага духа мала и церква. Гоч ше меняли держави, политични обставіни и режими, дружтвени и экономски аспекты жыцьця, Руснацы предлужели пилно виучоваць, систематизоваць и пестоваць свой мацеринскі язык.

Одношэнне рускей заєдніци гу рускому языку видно и нешка у роботи веліх урядовых, але и нэвладовых организаций и здруженьях. Национальны совет рускей национальнай меншини представя найзначнейши елемент ўх организаційнай структуры, а визначаю ше и спомніти Завод за культуру войводянских Руснацох и Дружтво за рускі язык, литературу и культуру. Дом культуры у Рускім Керестуре тиж значна установа хтора ше заніма зоз зачуваньем и промоцію руского языка и традиций.

Визначує ше и Дружтво Руснацох у Сримскай Митровици, Дружтво Руснацох у Суботици, Руска матка у Новим Садзе и нёвладово організації „Руски форум ІІА“ и „Pact Ruthenorum“ (Тамаш, 2011: 31-46).

През організацію веліх культурних манифестацийох, науковых сходох, преподаваньох, трибинох и едукацийох, Руснаци ше сходза и у менших, и у векших штредкох, змоцнюю свойо вязи и чувство єдинства, развиваю свидомосц о своїм походзеню и национальней припадносцы и пестую традицию и язик.

Припаднікі рускей заєдніци старшай генерації уж указали же мацерински язик за ніх сущносц їх ідентитету преношаци го на свойо потомки. Руски язик за ніх представя основне средство кождодньовей комунікації, нёформалного образованя, шлебодного часу, уметносци и культуры.

У бешеди з Руснацами хтори у зо-их и до-их рокох, обачела сом тиж високи уровень свидомосци о значеню мацеринскаго язика и його чуваня. Заш лем, їх ініцыятива же би ше дацо додатно зробело, уна-предзело и пременело коло статуса и хаснованя рускаго язика нё вира-жена, окрем при поєдинцох ентузиястах або при тих цо професионально ориентовани на обласц филології. Углавним шицки наисце и перципую руски язик як свой мацерински, хасную го инстинктивно у приватных и нёформалных доменох, ал€ ридко кеды критично раздумую о його статусу и положеню у Сербії. Преношенн язика на младши генерації ше подрозумює у рамикох їх фамелиї, так же зоз своїма дзецми часто бешедую лем по руски, окрем у ситуацийох мішаних малженствах.

Кед сом ше опитала пайташки Рускинії цо за ню представя руски язик и чи є свідома його загроженосци, достала сом одвит яки сом и обчековала. „Мацерински язик за мн€ важни, бо є нёрорзивна часц мойого ідентитету. То язик на хторим сом почала бешедовац. У найвчастнейших рокох то бул єдини язик хтори сом хасновала, прето же мойо найузше околіско була лем фамелия. Кед сом пришла до контакту з дзецми зоз сущэства и фамелию жени хтора ме чувала, почала сом прилапіковац и язик штредку. По нёшкa, зоз членами фамелиї и родзину, хтори жридлово бешеднікі рускаго язика, и далей бешедуем по руски.“

Одросла у городским штредку, у Новим Садзе, у фамелиї дзе панує висока свидомосц о национальнім ідентитету и долгага традиция пестованя язика у приватным и професиональнім домену. През школоване

вихасновала нагоду слухац предмет Пестован€ руского язика з елементами национальней культуры, цо представя найвисши уровень образования на руским языку хтори могла витвориц у наведзеним штредку, маюци у оглядзе же ше опредзелела за студії природных наукох. Кед з нєшкайшой перспектыви спатри цо єй принесло образован€ на руским языку, наводзи: „У основней школи сом ходзела на годзини руского языка факультативно, раз у тижню, цо ме на одредзени способ приведло до контакту з руску литературу и преширело ми вокабулар у одредзенай міри, ал€ вшеліяк тримам же ше на тим могло веций робиц, бо и нєшка у кождоднёвой бешеди находитзим на почежкосци пренайсц адекватне слово по руски, та уруцуем слова по сербски, цо найчастейше случај з абстрактними поняціями“.

И тот одвит обчековани и у складзе є з предходну анализу язичних академских компетенций хтори Руснаци досцигую на мацеринским языку. Ясне же Руснаци свидоми же нє доставаю досц знаня на годзинох наведзеного виборного предмету, ал€ туту ситуацию нє може пременіц поєдинец; нєобходна координирована робота одвичательных институций хтори, наставного кадру хтори модернизує и прилагодзи наставу гу реальним потребам дзецах, и на концу гу припадніком заєдніци хтори пре квалитет настави буду мотивовани ходзиц на ню.

На питан€ чи є свидома важносци пестования руского язика и чи планує преношиц го своїм дзецом и на яки способ, одвітовала ми: „Руски язык нє барз розширени и тримам же го треба зачувац, гоч сом свидома шицких почежкосцох на тей драги. Мойо обидвойо родичи жридлово бешеднікі руского языка, док, поведзме, ниново дзеци з мишаного малженства и їх знан€ руского языка slabše од моего, а їх дзеци вообще нє бешдую по руски. Мой муж нє Руснак и мам упечаток же будзе чежко учиц ше по руски у штредку дзе ше тот язык нє бешедує активно, цо нє значи же то нєможліве и же ше нє потрудзим. Язики неставаю кажды дзень, генерації ше зменюю и вше веций єст мишани малженства. Шицко то природны процеси, ал€ би вшеліяк було крашн€ зачувац традицию голем у домену познаваня языка“.

На основі контактох з веліма Руснацамі рижних генераційох и з рижних часцох жемі, як и на основі одвітох моїх приятельох, заключала сом же становиско припаднікох рускей национальней заєдніци гу мацеринскому языку барз позитивне. Даєдни порихтанши на активну борбу за його зачуван€ од других, ал€ ніхто на руски язык нє патри як

на очежуюцу обставину у дружтвеним и економским розвою заєдніци, ал€ як на колективне благо заєдніци и додатне першенство поєдинца.

Оцена виталносци руского язика спрам параметру „Становиска членох заєдніци ў мацеринскому языку“ то 5, пре високорозвиту свидомосц о важносци їх язика, похопйован€ н€обходноци реформи и модернizацї образовнай системи по руски и пре порихтаносц векши-ни членох активно промововац и унапредзовац свой мацерински язик.

6.9. Файти и квалитет язичнай документациї

Квалитетна и обсяжна язична документация представя рушаюцу точку за дальши розвой и напредован€ каждого язика. Вона база язичных вигл€даньох, шведок о исторії народу, язика и культуры, н€пресушне жридло информацій и інспирацї за нове творенс. Єй значносц ище обачлївша кед ше да€ден язик найдзе на рубе отриманя, бо без адекватнай язичнай документациї н€ мож запровадзиц нїяку програму змоцньо-вання загроженого язика або ревіталізацї у случаю вимераня язика.

У случаю руского язика, капитални дїла з обласци нормованя и стандардизациї язика, як цо даскельо квалитетни граматики, правописи и словнїки уж спомнити. Науково роботи на руским языку и о руским языку єст досц, ал€ обачлїви н€достаток роботох зоз социолингвистики и психолингвистичнай перспективи, як и актуалних вигл€даньох о образованю руских дзецох и уровню їх компетенций на мацеринским языку.

Уметнїцку литературу ше традиціонально пестує у рускей заєдніци, а заступени поезия, проза и есёї, як и литературна критика и история ли-тератури. Прекладательна дїялносц богатша кед у питаню прекладан€ дїлох на руски язик, ал€ ше у остатнім чаше уклада и до прекладаня руских творох на сербски язик пре приблїжован€ двух культурох и двух народах.

Авдио-визуални записи углавним призначаю музику, народни шпиванки и фольклор рускей заєдніци. Руски язик н€досц заступени у новых мультимедиальных форматах, а питан€ дигітализациї корпуса на руским языку барз значне за Националну стратегію Руснацах у Сербії.

Квалитетни граматики, правописи и словнїки, плодна и континуована науковавигл€давацка робота и каждодњово медий хтори емитую змисти на руским языку представяю тварду основу язичнай документациї о руским языку. Заш л€м, пре меншу заступеносц авдио

и видео материјалу хтори документує специфичносци руского језика, оцена виталносци језика спрам параметру „Файти и квалитет језичнай документациј“ „добра“ (оценка 4).

7. ЗАКОНЧУЮЦІ РОЗПАТРАНЯ

На претходних бокох сом пробовала утврдзиц яки ступень етнолингвистичнай виталносци руского язика у Сербії, провадзаци и випитуюці параметры хтори предклада УНЕСКО. Виведзены поєдинечны оцени у складзе зоз кождым фактором:

1. Медзигенерацийне преношэнне язика – оцена 4
2. Абсолутне число бешеднікох – оцена 3
3. Участц бешеднікох у вкупнай популациі – оцена 3
4. Пременки у доменох язичнага хаснованя – оцена 4
5. Одвіт на новыя домены и новыя медій – оцена 3
6. Доступносц материялох за учнене язика и описменьване – оцена 5
7. Становиска Влады и институцийох гу языку, язичнай политики, урядовы статус и хасноване язика – оцена 4
8. Становиска членох за ёдніцы гу мацеринскому языку – оцена 5
9. Файты и квалитет язичнай документациі – оцена 4

З выводзеным штредней оцени на основы горенаведзених оценох, етнолингвистична виталносц руского язика у Сербії ше оценюе як добра 3,88.

Позитивны факт же ше ані по ёдним параметре язик не ранг'уе спод оцени 3. Заш лем, його загроженосц непобиваюца, а тэнденцыі таки же у будучносци язик будзе у ішце несигурнейшим положеню.

Ситуация найкритичнейша у поглядзе абсолютнага числа бешеднікох язика, т.е. числа припаднікох нацональнай за ёдніцы, бо тренд зменшання числа жительства пре нізку стопу фертилітету и міграціі не заобіходзі ані Руснацох. Наведзены проблемы характеристичны за цалу Сербию и веckшину національных зёднікох хтори творя ёй жительство, але су окреме опасны за і так малочислену руску за ёдніцу.

Подла социоекономска ситуация, нізки животны стандарт и образоване хторе не прилагодзене гу потребам сучаснага человека условлюю віше частейше висельоване Руснацох до европскіх жемох, Канады и Америки, гледаюці лепши живот. Континуоване опадоване вкупнаго

числа жителькох рускей заєдніци представя найвекшне грожене за отримоване и тирване заєдніци, та з тим и руского язика.

Нізка оцена спрам фактору учасці бешеднікох руского язика у цалей популяцыі тиж результат природных дружтвених процесох, як цо мішані малженства з припаднікамі других націоналных заєдніцох, але і географска дисперзія Руснацох на території Рэспубліки Сербія. Мішані малженства незаобіходно представяю очежуюцу ситуацию за успишне и континуоване пестоване мацеринскага язика и за прыводзене язичных компетенцийах на задоволююци уровень при младших бешеднікох.

Руснацы хтори жию у векших местах дзе творя барз малу учасць у вкупным жительстве, примушены у векшини доменох хасновац домінантны язик же бы ше успишне интегравали до шыцких дружтвених цекох и же бы могли вітворыц свой основны людски права. Пошлідок того то млады хтори віше слабше паную з мацеринским язиком и віше ше частейше віяшнюю як мацеринскі бешеднікі другога язика, найчастейше сербскага. Гоч Руснацы не тримаю же познаване мацеринскага язика негативно уплівуе на ёх положене у дружтве, евидентне же ше домінантны язик перципуе як єдини язик дружтвеного и экономскага напредованя, та прето ёст віше векши ступень алтерофоніі, окреме віражени при младшай популяцыі.

Іще ёден параметер спрам хторога ше язик находзі у незавидним положеню то одвит на новы домены и новы медиі. Под віше векшим уплівом глобализаціі и фаворизованя домінантных шытавых язикох, Руснацам ше не удава віборыц ше за ровноправне и важне присутство свайго мацеринскага язика у тих аспектах и на тот способ застановю модернізацію язика и розвой шыцких його потенціялох. Гоч ше у средствах информаваня язик хаснует у складзе зоз законскими одредбами о праве меншынох на информаване на мацеринским языку, велькі проблем предстаўя застаратосць у кождым смыслу. Незадекватна опрема, але і ограничены темы хтори ше обрабя, фокусаваны на фольклор и традицию, условую змісты які не одвітуе потребом младого модернага Руснака. Барз слабе присутство руского язика на интернету велькое препущене чийо пошлідкі при будучносці можу мац огромны розмири за виталносць язика.

Кед у питаню урядово становиска Влады и институцийах гу языку, язичны политики, урядовы статус и хасноване язика, ситуация барз контрадикторна, цо случай и з другими меншинскими заєдніцамі у Сербії. Законска регулатыва дава найвекши можліви шлебоды на хасноване

мацеринскага язіка и писма у шыцких доменох, алे ёст велью проблеми хтори стоя на драги ўх реализациі. Институціі эксплицітно потримую меншински языки и ўх урядове ровноправне хасноване, але ше не запровадзує някі санкцыі кед до хаснованя язіка не при难得 пре нemoжлівосц саміх институційох же би припадніком національных меншинох обезпечели тото право.

Недостатак финансійнай потримовкі і генерално подла економска позіцыя занятых у державных службах, то факторы хтори условью нeадекватны и слабо мотивованы кадр за даяки пременки на тым полю. Проблем непостояння фаховых кадрох хтори познаю руски язік ма корень ище у образовнай системі, хтора нї на яки способ нe образує Руснацах за фахи звонка обласци філології.

Гоч становиска Влады оценены з високу оцену 4, тримам же у реальносты на тым полю мож и муши ше ище досц робиц и же урядово институціі муша указац порихтаносц за запровадзоване шыцких правах яки гарантаваны зоз законами, а сами Руснацы муша буц ініцыяторе службеного хаснованя рускага язіка у шыцких доменох.

Пременки у доменох язичнага хаснованя ище ёден параметэр хтори оценены з високу оцену, але то насампредз результат твардых фундаментох яки язік ма у рамикох рускей фамеліі. Як уж спомните, у службених и формальных доменох хасноване язіка скоро непостоянце. У образованю ше язік хаснүе з векшим або меншим интензитетом, але ше проблеми зявлюю на шыцких уровнёх образования. Фокус рускей заєдніци би мал буц обезпечоване образования на мацеринским язіку на академским уровню, як и укладане до технічнага и фахового оспособівания жительства по руски. Важне ришовац проблем дзецеох у векших штредкох хтори ёст досц за школоване на руским язіку, але нет руска школа и програма хтору ше у цалосци окончую на руским язіку або голем билингвална настава.

У нeформальных доменох руски язік ма абсолютны примат медзи членами своеі заєдніци, аж и у штредкох дзе маю малу учасць у вкупнай популяцыі, Руснацы дома з фамелию вше бешедую на своім мацеринским язіку.

Праве фамелия одвичательна за долгую традицию медзигенераційного переносения рускага язіка. Спрам того параметру виталносц язіка ше тиж високо рангує. Гоч интензитет переносения язіка варируе

у зависносци од даскеліх факторох, ситуация за тераз ище вше позитивна. Руски јазик ше континуовано преноши з родичох на дзеци, дзеци го прилаплюю јак мацерински јазик и розвиваю свидомосц о својм идентитету.

Заш лем, кед у питаню мишани малженства, чежже воспитовац дзеци лем на руским језику, та ше родичи вше частейше одлучују за сербски јазик јак језик векшинскай заједнїци, думаюци же з учењем већеј језикох паралелно одмалочка лем збунја дзеци. На тот способ природни дружтвени процеси упливују и на отримане менших језикох јак ћо руски. Невигодна економска ситуација у целој жеми често причина за одлуки родичох воспитоваца дзецко на доминантним језику и баржей ше фокусовац на учене странских језикох, најампред англескога, хтори обезпечују векши шанси за успех и напредоване у сучасним швеце. Сходно тому, меншински језики ше занедзбују, бо одредзени бешендики не препознају њихову функцију, окрем зачувавац традицију, ћо не њих приоритет.

Постоянне квалитетней језичнай документацији о руским и на руским језику добре предусловије за чуване и пестоване језика. Руски интелектуалци уж скоро једен вик пилно робја на унапредовану језику през капитални дјела јак ћо граматика и правопис, але и през уметничку литературу, прекладане и научновигледовацку роботу.

Слабша језична документованосц през аудио-визуални материјали и на тим треба робиц у будучносци. Дигитализација цалога корпусу документацији на руским језику хтора планирана у Националнай стратегији Руснацох у Сербије додатно осигура стабилносц језика.

Кед у питаню материјали за образоване на руским језику, ситуация барз позитивна, бо адекватна литература обезпечена за шицки уровнј образоване. Укладане до нових материјалах за образоване на руским језику треба же би бул императив за шицки руски институцији, же би змист бул прилагодзени гу потребом школярох и у складзе з образовни мајсторијама на сербским језику. Простору за унапредзене дефинитивно јест и на полю фаховеј литератури, бо панује вељка потреба за фаховим кадром з одличним познавањем руского језика и фаховеј терминологији на њим.

Остатнї випитани параметер виталносци то становиска членох рускай заједнїци гу мацеринскому језику и вон оценени з найвисшу оцену. Утврдзене же Руснаци маю високу свидомосц о својм националним

идентитету и мацеринским языку, як и о важносци чуваня традиций и язика. Дзекуюци позитивним становиском г'у языку и труду поєдинцох, веліх институцийох и организацийох, гоч мали, руски язык ше отримал през вики и одуперал ше шицким спокусом.

Циль младих генерацийох треба же би был предлужиц традицию предкох у пестованю языка и культуры, промововац язык медзи другима народами у Сербии и бориц ше за його зачуванє и активне хаснованє. Руска заєдніца би нє шмела дошлебодзиц пременку становискох г'у мацеринскому языку при младих, бо кед вони почню перциповац свой мацерински язык як очежуюцу обставину и прилапя доминантни язык як єдини язык економского напредованя, тото нєзаобиходно приведзе до поступного гашеня руского языка.

На основи шицких анализованих параметрох, заключуєм же гоч оцена виталносци руского языка нє нїзка, то нє значи же язык сигурни и же нє скапе у блізшай або дальшей будучносци. Найвекша одвичательносц на самих членох заєдніци, а после того на урядовых институцийох хтори должностни дошлідно почитовац и применьовац шицки закони о правох национальных меншинох.

Найвекши проблеми зоз хторима ше стрета руски язык у Сербии у XXI вику то вшеліяк тенденция опадования числа жительсьох, дружтвени процеси як цо міграції, асимиляция, ступнє до мишаних малженствох и нєдостаточна институциональна потримовка. Тиж так, фактор хтори доприноши загроженосци языка то и нєдостаток модернизаций языка на шицких польох, першенствено през нови культурно-уметніцки форми, нови медий и домени хаснованя г'у хторим ше языку нє удава прилагодзиц ше.

ЗАКЛЮЧЕНЕ

У тей роботи сом ше занімала з випитованьом ступня етнолінгвістичнай виталносци руского язика у Сербії, актуалними проблемами з якима ше руска заєдніца и руски язик стретаю, як и з гроженьем за отримане язика хторе приноши будучносць. Ширши контекст небходни за вигледоване и розумене теми то огляднуце на важносць язичного диверзитету, на зявене вимераня язикох, як и на язики национальных меншинех у Сербії, з фокусом на руску национальну заєдніцу и руски язик. У складзе зоз скалу за утвердзоване язикох хтору предписал УНСЕКО, у другой часци роботы анализовани одвитуюци параметры и виведзена оцена за кажды з іх. Конечно, виведзена оцена виталносци руского язика у Сербії, хтара ма за ціль описаць ступень заграженосци язика и указаць на його терашне положене и на спокуси з якима ше стрета.

Зявене культурного и язичного диверзитету представя непреповедзене богатство целей чловечей файти хторе треба чуваць и пестоваць. Вельке число язикох нешка загражене у розличным ступню, у зависносці од факторох як цо число бешеднікох, урядовы статус язика, преношене язика на младши генерацыі або язична документаваносць.

Язики национальных меншинех у Сербії доприноша заєдніцкому культурному и язичному богатству и муша буць препознаты и вреднованы на правы способ. Спомедзі дацо вецей як двацец национальных заєдніцох хтори жиу у Сербії, Руснацы окреме специфичны, але и загражжены, бо не маю свою национальную державу. Їх свидомосць о национальным ідентитету висока и праве през язик ше им удало зачуваць свою заєдніцу од неставаня през даскельо вики на просторе Войводини. Заш лем, факт же нест потримовкі з боку, з матичнай жемі, як цо ю маю Мадяре або Словакі, досць уплітвуючі на можлівосці заєдніці віборыць ше за вітвороўване меншинских и язичных правах.

Утверджене же оцена етнолінгвістичнай виталносци руского язика у Сербії, на скали од 1 до 5, виноши 3,88. Язик ше найгоршэ рангуюць спрам абсолютнага числа бешеднікох, учасцы бешеднікох у вкупнай populaciі и спрам одвиту на новы медиі и новы домени язичнага хасноўнання. Наведзены факторы барз важны за чуване язика, а континуаване опадаване числа жительства рускай заєдніці указуе на тото же ситуация у будучносці може буць лем горшага. Проблем адаптациі язика гу новым

медийом тиж драстично уплівує на його отриманє, а окреме виоставанє руского язика на інтернету, як наймоцнєйшим домену хаснованя у сучасним швеце, може допринесць швидшому неставаню язика.

Заш лем, на позитивну конечну оцену досць уплівовали окреме позитивни становиска припаднікох рускей заєдніци гу мацеринскому языку и рускей культуры, як и їх свидомосць о важносци медзигенерацийного преношения язика. Понеже тот фактор єден спомедзи найзначнєйших за язичну виталносць, випатрунки таки же у бліжшай будучносци не грожи опасносць же руски язик скапе.

Квалитетни материали за образованє на руским языку, як и значни корпус язичней документациі потвердзую же Руснаци маю тварди фундаменты на хторих би мали базоваць шицки свойо наступни кроачай кед у питаню пестованє язика и культуры и моцнене їх заєдніци у Сербії. Тиж так, законска регулатива хтора националним меншином обезпечує шицки права за пестованє мацеринского языка муши буць рушаюца точка за интензивни инициативи же би ше закон у реалносци наисце и применело и Руснацом оможлівело ровноправно хасноваць руски язик у шицких доменох. Школованє векшого числа дзецох на руским языку додатно би змоцнело стабільносць заєдніци и положенє язика.

Руски язик як меншински язик у Сербії дефинитивно загрожени, насампредз пре малочислену популяцию и мале число бешеднікох у поровнаню зоз вкупну популяцию держави, алє и пре пременки яки ше збуваю у процесу глобализациі, а гу хторим ше язик не може прылагодзіц. Заш лем, ёст добра основа и перспектыва за чуванє руского язика у будучносци, кед ше руска заєдніца на шицких уровнях достаточно активує и уложи труд же би язик остал основни символ їх ідентитету, кед ше младым генерацийом усадзи свидомосць о значносци їх мацеринского языка и кед ше фокус положи на квалитетне образованє на руским языку.

Наздавам ше же и тото вигледованє допринєше лепшому похопеню терашнього положеня руского языка, же припадніком домinantного народу и другим националним заєдніцом прибліжи Руснацох и їх культуру и же будзе уплівоваць на роздумованє и дійствованє за його зачуванє у Сербії.

Biljana Dražović

**ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST
RUSINSKOG JEZIKA U SRBIJI**

MASTER RAD

Filološki fakultet - Univerzitet u Beogradu

MENTOR:

prof. dr Jelena Filipović

ZAVOD ZA KULTURU VOJVODANSKIH RUSINA

Novi Sad, 2018.

ZAHVALNICA

Želela bih da se zahvalim svojoj mentorki prof. dr Jeleni Filipović na svom znanju koje mi je prenela tokom školovanja na Filološkom fakultetu, na novim interesovanjima koja su u meni probudila njena predavanja i njen rad, na razumevanju i strpljenju, kao i na svesrdnoj pomoći koju mi je pružila prilikom izrade ovog rada.

Dugujem zahvalnost i svim Rusinima iz svog okruženja, priateljima i poznanicima, zbog prilike da budem deo njihove zajednice i svakodnevnog života. Sva iskustva i saznanja koja sam stekla tokom tog perioda od neizmernog su značaja za realizaciju ovog rada. Takođe, zahvaljujem se i Zavodu za kulturu vojvođanskih Rusina, direktorki Anamariji Ranković i zaposlenoj Anji Delač koje su mi pomogle prilikom pronalaska adekvatne literature.

Posebno se zahvaljujem svojim roditeljima za sve čemu su me u životu naučili i za kvalitetno obrazovanje koje su mi omogućili. Njihova neizmerna podrška zaslužna je za sva moja postignuća, samim tim i za uspešnu realizaciju ovog rada.

SAŽETAK

Osnovni cilj ovog istraživačkog rada je utvrđivanje položaja rusinskega jezika u Srbiji, određivanje stepena njegove ugroženosti i ukazivanje na glavne probleme sa kojima se jezik suočava. Kroz teorijski okvir ističe se značaj jezičkog i kulturnog diverziteta i važnost njihovog negovanja. Predstavljena je i situacija manjinskih zajednica u Srbiji, sa posebnim osvrtom na specifičnosti rusina i njihovog maternjeg jezika. Shodno UNESCO-voj skali za utvrđivanje vitalnosti jezika, izvedena je konačna ocena vitalnosti rusinskega jezika i utvrđeni su najznačajniji faktori koji mogu uticati na njegov nestanak u budućnosti.

Ključne reči: jezički diverzitet, etnolingvistička vitalnost, ugroženi jezici, manjinski jezici, Rusini, rusinski jezik, maternji jezik

ABSTRACT

The main focus of this research paper is to determine actual position of Rusyn language as minority language in Serbia, to define the level of its endangerment and to emphasize current problems the language faces. The theoretical framework presents the importance of language and cultural diversity and urgency for their nurturing. Furthermore, the situation of minority languages in Serbia is explained, with accent on characteristics of Rusyn population and their mother tongue. According to UNESCO's scale for language vitality evaluation, index of Rusyn language vitality is detected, as well as main factors that could cause its loss in the future.

Key words: language diversity, ethnolinguistic vitality, endangered languages, minority languages, Rusyns, Rusyn language, mother tongue

SADRŽAJ

UVOD	69
I—ŠIRI TEORIJSKI KONTEKST	71
1. JEZIČKI DIVERZITET	71
2. NACIONALNE MANJINE I MANJINSKI JEZICI U SRBIJI	73
2.1. Definicija pojma nacionalne manjine.....	73
2.2. Nacionalne manjine u Srbiji.....	74
2.3. Upotreba manjinskih jezika u Srbiji	74
3. ISTORIJSKO-POLITIČKI KONTEKST RUSINSKE ZAJEDNICE U SRBIJI	77
II—VITALNOST JEZIKA	79
4. KONCEPT VITALNOSTI JEZIKA	79
5. PARAMETRI ZA UTVRĐIVANJE JEZIČKE VITALNOSTI.....	81
5.1. Međugeneracijsko prenošenje jezika	81
5.2. Apsolutni broj govornika	82
5.3. Udeo govornika u ukupnoj populaciji	83
5.4. Promene u domenima jezičke upotrebe	83
5.5. Odgovor na nove domene i nove medije	84
5.6. Dostupnost materijala za učenje jezika i opismenjavanje.....	85
5.8. Stavovi članova zajednice prema maternjem jeziku.....	87
5.9. Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije.....	87

6.	ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST RUSINSKOG JEZIKA U SRBIJI ..	89
6.1.	Međugeneracijsko prenošenje rusinskog jezika	89
6.2.	Apsolutni broj govornika rusinskog jezika	91
6.3.	Udeo govornika rusinskog jezikau ukupnoj populaciji	92
6.4.	Promene u domenima jezičke upotrebe rusinskog jezika	94
6.4.1.	Službena upotreba jezika.....	94
6.4.2.	Obrazovanje	95
6.4.3.	Neformalni domeni	98
6.4.4.	Ocena	99
6.5.	Odgovor rusinskog jezika na nove domene i nove medije.....	99
6.6.	Dostupnost materijala za učenje rusinskog jezika i opismenjavanje.....	101
6.7.	Stavovi Vlade i institucija prema jeziku, jezičke politike, zvanični status i upotreba jezika	103
6.8.	Stavovi članova rusinske zajednice prema maternjem jeziku ..	104
6.9.	Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije.....	106
7.	ZAVRŠNA RAZMATRANJA	109
	ZAKLJUČAK	114
	BIBLIOGRAFIJA	116

UVOD

Danas u svetu postoji nešto manje od dvesta država, a prepostavlja se da politički relevantnih etničkih ili nacionalnih grupa i zajednica ima čak nekoliko hiljada. Stoga, činjenica je da se većina država može nazvati multietničkim, dok je samo desetak njih jednonacionalno i u njima živi svega 0,5% svetskog stanovništva. Višeetničke ili višenacionalne države, višekonfesionalna društva i multikulturalizam u savremenom svetu predstavljaju potpuno normalnu pojavu, a ne neku vrstu izuzetka, ali se ipak na to često zaboravlja (Stanovčić, 2008: 480).

Jezički diverzitet predstavlja esencijalni deo svetske nematerijalne baštine, a svaki pojedinačni jezik je jedinstvena komponenta kolektivne kulture ljudske vrste. Danas se u svetu govori između 6.000 i 7.000 jezika, ali je veliki broj njih ugrožen u različitom stepenu, a neki mogu iščeznuti svakog trenutka. Prema podacima UNESCO-a, oko 97% svetske populacije govori oko 4% svetskih jezika, odnosno, preostalih 3% populacije koristi 96% svetskih jezika. Ova zanimljiva činjenica nam otkriva da je jezički diverzitet zapravo „u rukama“ veoma malog broja ljudi (UNESCO, 2003: 1, 2).

Rusinski jezik, kao jezik nacionalne manjinske zajednice u Srbiji, svakodnevno se suočava sa izazovima u svim aspektima, a njegovi korisnici sa brojnim problemima u svojim naporima da ga neguju i očuvaju. Jedan od izazova su i primetne demografske promene, prvenstveno opadanje broja stanovnika, ali i asimilacija i akulturacija, koje negativno utiču na vitalnost jezika i ugrožavaju njegov opstanak. Situaciju čini specifičnom i činjenica da rusinska nacionalna zajednica nema svoju matičnu državu koja bi bila uporište nacije i simbol identiteta njenih pripadnika.

U ovom radu ću se fokusirati na problematiku etnolingvističke vitalnosti rusinskog jezika u Srbiji. Kroz prvi deo, koji čini širi teorijski kontekst koji je važan za razumevanje teme, biće objašnjen globalni značaj jezičkog diverziteta, trenutna situacija nacionalnih manjina i njihovih prava, kao i položaj manjinskih jezika u Srbiji. Za formiranje kompletne slike o Rusinima i rusinskom jezičkom identitetu u Srbiji neophodan je i istorijsko-politički kontekst čiji se pregled daje u nastavku.

Drugi segment rada u fokus stavlja pojam etnolingvističke vitalnosti jezika, prema definiciji UNESCO-a, te metodologiju za utvrđivanje stepena vitalnosti i ugroženosti jezika koju je utemeljila grupa eksperata za ugrožene jezike pri UNESCO-u.

Vodena gore navedenom metodologijom i definisanim parametrima, pokušaću da dam što precizniji prikaz trenutnog položaja rusinskog jezika u Srbiji, stepena njegove ugroženosti, kao i aktuelne izazove i predikcije za budućnost. Zaključci ovog rada definišu stepen etnolingvističke vitalnosti rusinskog jezika i, shodno tome, ukazuju na neophodne korake koje je potrebno preduzeti kako se u bližoj ili daljoj budućnosti rusinski jezik ne bi našao na ivici opstanka.

I—ŠIRI TEORIJSKI KONTEKST

1. JEZIČKI DIVERZITET

Nematerijalno kulturno nasleđe predstavlja stub čovečanstva i kolektivnog sećanja ljudske vrste o kome moramo brinuti i čuvati ga od nestanka i zaborava. UNESCO-va „Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa“ (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) iz 2003. godine prepoznaje savremeno društvo i svet u procesu globalizacije kao okruženje u kome se javljaju brojni problemi za opstanak kulturnog, a samim tim i jezičkog diverziteta (UNESCO, 2003: 1).

U svetu se danas, po nekim procenama, govorи izmeđу 6.000 i 7.000 jezika. „Etnolog“, jedna od najvećih baza podataka o jezicima sveta, prema istraživanjima iz jula 2016. godine, navodi broj od 7.097 jezika. Broj jezika u svetu konstantno varira jer se otkrivaju novi jezici, ali dolazi i do njihovog nestanka (Ethnologue, 2016).

Čak se i neki jezici sa većim brojem govornika (po nekoliko hiljada) mogu smatrati ugroženim jer se ne prenose na mlađe generacije i deca ih ne uče. Zapravo, prema navodima UNESCO-a, najmanje 50% svetskih jezika suočava se sa smanjenjem broja govornika, a procenjuje se da će do kraja XXI veka 90% jezika biti zamenjeno dominantnim jezicima (UNESCO, 2003: 2).

Za nestanak jezika odgovorni su različiti faktori koji se mogu podeliti u dve grupe. Prvu grupu čine oni koji utiču na fizički nestanak govornika. To mogu biti prirodne katastrofe kao što su poplave, zemljotresi, suše, epidemije, ali i veliki ratovi, građanski ratovi, međuetnički sukobi i slično. Drugu grupu čine sociolingvistički faktori. S obzirom na činjenicu da su jezici uvek u kontaktu, stvaraju se određeni hijerarhijski odnosi. Jedan jezik je neizbežno dominantniji usled različitih ekonomskih, kulturnih i političkih prilika. To dovodi do procesa asimilacije i često do zamene jezika, što automatski predstavlja smrt jezika manjinske zajednice (Filipović, 2009: 107).

Sa nestankom jezika, gube se i kulturno i istorijsko nasleđe kao i nepročenjiva saznanja ukoliko jezik nije dokumentovan. Tako nestaju svedočanstva o životu i postojanju određene jezičke zajednice.

Očuvanje i negovanje jezičkog diverziteta je važno kulturološko i socio-lingvističko pitanje kome, između ostalog, treba da doprinese i ovo istraživanje sa ciljem da se utvrди stepen etnolingvističke vitalnosti rusinskom jeziku u Srbiji i da se prepoznaju aktuelni problemi i izazovi koje rusinskoj zajednici u Srbiji donosi budućnost.

2. NACIONALNE MANJINE I MANJINSKI JEZICI U SRBIJI

2.1. Definicija pojma nacionalne manjine

Pojmovi nacija i nacionalna manjina veoma su diskutabilni i mogu se različito tumačiti sa više aspekata. U ovom radu držaču se definicije koja se nalazi u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u Srbiji. („Sl. glasnik RS”, br. 72/2009). „Nacionalna manjina u smislu ovog zakona je svaka grupa državljana Savezne Republike Jugoslavije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugo-trajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom Savezne Republike Jugoslavije i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju.” Prema Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2011. godine u Srbiji postoji 21 etnička zajednica čija brojnost prelazi dve hiljade pripadnika, a Rusina ima 14.246 (www.srbija.gov.rs).

Kako bi pripadnici etničkih, nacionalnih, verskih ili jezičkih manjina imali ista prava i slobode kao i većinsko stanovništvo neke države, potrebno je obezbediti im posebnu pravnu zaštitu. Važno je omogućiti ostvarenje njihovih individualnih i kolektivnih prava i štititi ih, a posebno u oblastima obrazovanja, službene upotrebe jezika, informisanja i kulture. Neophodno je uvažavanje i poštovanje njihovog etničkog, verskog, jezičkog i kulturnog identiteta i, isto tako, ohrabrvanje da se taj identitet očuva i razvija. Savet Evrope je 1. februara 1995. godine u Strazburu doneo Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (*The Framework Convention for the Protection of National Minorities*), kojom se zemlje potpisnice obavezuju na sprovođenje i poštovanje načela navedenih u Konvenciji sa ciljem zaštite nacionalnih manjina, njihovih prava i sloboda (Council of Europe, 1995).

Srbija je Okvirnu konvenciju ratifikovala 2002. godine, a 2006. ratifikovana je Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (*European Charter for Regional or Minority Languages*), kao još jedan važan dokument

Saveta Evrope koji se bavi zaštitom regionalnih i manjinskih jezika u Evropi (www.ombudsman.rs).

2.2. Nacionalne manjine u Srbiji

Položaj nacionalnih manjina u Srbiji danas reguliše, pre svega, Ustav iz 2006. godine i brojni posebni zakoni, od kojih su najznačajniji Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (donet 2002. godine, a nastavio je da važi na teritoriji Srbije nakon odvajanja Crne Gore od Savezne Republike Jugoslavije), Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakon o lokalnoj samoupravi (Gojković, 2).

„Ustav Republike Srbije iz 2006. godine je osnov za razvijanje politika zaštite nacionalnih manjina i njime se u najširem smislu uređuje njihov položaj i štiti njihov identitet i integritet. Različiti članovi ovog akta odnose se na garantovana ljudska i manjinska prava. Tako su Ustavom regulisani jednakost građana, sloboda izražavanja nacionalnog identiteta, zabrana diskriminacije, zabrana izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, pravo na različitost, pravo na očuvanje posebnosti, kolektivna prava nacionalnih manjina (informisanje, kultura, obrazovanje, službena upotreba jezika), pravo na samoupravu, razvijanje duha tolerancije, mere afirmativne akcije, stečena prava, ravnopravnost u vođenju javnih poslova, nadležnosti autonomnih pokrajina u vezi sa ostvarivanjem prava nacionalnih manjina, zabrana nasilne asimilacije, pravo na udruživanje, pravo na saradnju sa sunarodnicima iz drugih država i neposredna primena zajamčenih prava” (Gojković, 5).

2.3. Upotreba manjinskih jezika u Srbiji

Što se tiče upotrebe jezika, nacionalne manjine imaju pravo da koriste svoj maternji jezik u privatnom, javnom i službenom domenu, a to obuhvata privatne komunikacije, upotrebu jezika na javnim mestima, van kuće, u prisustvu drugih ljudi, ali i da sa javnim službama komuniciraju na svom maternjem jeziku. To znači da mogu da koriste i registruju svoje ime na maternjem jeziku i pismu, da na maternjem jeziku popunjavaju zahteve i da na njemu dobiju odgovor od ustanova, da obavljaju administrativne poslove, i da mogu da ga koriste čak i u sudskim procesima. Ostvarivanje jezičkih prava je od enormnog značaja kako za međusobnu komunikaciju pripadnika manjinskih zajednica, tako i za njihovu komunikaciju sa državnim

organima. Takođe, upotreba jezika je glavni način za izražavanje i očuvanje njihovog identiteta i za njihovu integraciju u širu društvenu zajednicu. Konačno, jezička prava obezbeđuju bolje uslove za očuvanje manjinskih jezika koji predstavljaju deo kulturnog nasleđa i doprinose raznolikosti društva (Đurđević, 2014: 42, 43).

Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma, u opštinama gde pripadnici neke manjinske zajednice čine bar 15% stanovništva omogućena je službena upotreba njihovog jezika i pisma. U tabeli iz 2014. godine koja se nalazi na sajtu Autonomne Pokrajine Vojvodine, navodi se da je rusinski jezik u službenoj upotrebi u sledećim opštinama i gradovima: Bačka Topola, Vrbas, Žabalj, Kula, Novi Sad i Šid (www.puma.vojvodina.gov.rs).

Kada je u pitanju obrazovanje, u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja navodi se da je, pored razvijanja svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti i negovanja srpske tradicije i kulture, neophodno i negovanje tradicije i kulture nacionalnih manjina. Za pripadnike nacionalnih manjina omogućeno je obrazovanje na maternjem jeziku ili dvojezično. Kako bi se nastava održavala na manjinskom jeziku neophodno je da se u jednom razredu za nju prijavi najmanje 15 učenika, ali u nekim slučajevima moguće je da ih bude i manje, uz dozvolu ministra prosvete. Učenje srpskog jezika je za njih obavezno, a u dvojezičnim školama postoji i mogućnost da đaci koji slušaju nastavu na srpskom jeziku pohađaju časove manjinskog jezika. Ako pripadnik manjinske zajednice odabere da pohađa nastavu na srpskom jeziku, u školi su obezbeđeni časovi maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture (Gojković, 9).

Pripadnici nacionalnih manjina u Srbiji od 2002. godine mogu da izaberu svoje nacionalne savete kako bi ostvarili svoja prava na samoupravu u kulturi, obrazovanju, obaveštavanju i službenoj upotrebi jezika i pisma. Na taj način pojedinci se mogu uključiti i učestvovati u procesu odlučivanja o važnim pitanjima iz navedenih oblasti i iz drugih oblasti od značaja za očuvanje identiteta nacionalne manjine. Rusinska nacionalna zajednica je među prvima osnovala svoj Nacionalni savet, 2. novembra 2002. godine, sa sedištem u Ruskom Krsturu. Takođe, Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine ima svoje područne kancelarije u Vrbasu, Đurđevu, Kuli, Kucuri, Novom Sadu, Novom Orahovu, Sremskoj Mitrovici, Subotici i Šidu (www.rusini.rs).

3. ISTORIJSKO-POLITIČKI KONTEKST RUSINSKE ZAJEDNICE U SRBIJI

Po svom istorijskom poreklu Rusini pripadaju Istočnim Slovenima, a po veroispovesti su grkokatolici. Pišu čiriličnim pismom, a jezik Rusina u Srbiji se danas smatra najmlađim književnim slovenskim jezikom. Jedan od najobrazovаниjih vojvođanskih Rusina, dr Havrijil Kostelnik, kodifikovao je jezik 1923. godine *Gramatikom bačko-rusinskog govora* (zavod.rs).

Organizovano doseljavanje Rusina iz severoistočne Ugarske u Bačku započelo je sredinom XVIII veka. Administrator komorskih imanja Habzburške monarhije u Bačkoj, Franc Jozef de Redl, potpisao je ugovor o naseljavanju komorske pustare Veliki Krstur 17. januara 1751. godine. Kako je ugovor nalađao, mogli su da se presele samo oni koji su po nacionalnosti bili Rusini i po veroispovesti grkokatolici (unijati). Glavni razlog njihovog doseljavanja bio je ekonomski prirode, jer su im na imanjima u Bačkoj ponuđeni veoma povoljni uslovi za naseljavanje uz mogućnost dobijanja na korišćenje državne zemlje. Do kraja XVIII veka njihova zajednica brojala je do 3.500 stanovnika (Ramač, 2002: 146).

Kako Ramač navodi, „od sredine XVIII veka Rusini u Bačkoj su imali svoje škole. Bile su to trivijalne konfesionalne škole koje su pružale najosnovnije obrazovanje. Sistem obrazovanja i pedagoški rad u seoskim konfesionalnim školama bio je na takvom nivou da je samo jedan deo dece koja su pohađala školu nekoliko godina savladao čitanje i pisanje. Takve škole nisu ni bile koncipirane da vaspitavaju u nacionalnom duhu i da kod dece razvijaju nacionalnu svest, ali je nastava na maternjem jeziku, savladavanje čitanja i pisanja omogućavalo pojedincima da mogu koristiti prvenstveno crkvene knjige, a deo predmeta kao što je veronauka i crkveno pevanje više su uticale na jačanje konfesionalne nego nacionalne svesti” (2002: 148).

Tokom više od 250 godina njihovog postojanja na teritoriji Bačke položaj i prava Rusina su se menjali u skladu sa promenom država i političkih režima, a bilo je i težnji da se asimiluju sa Mađarima, međutim, taj proces je zaustavljen raspadom Austro-Ugarske i stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Tada Rusini stižu mogućnost da slobodno razvijaju i neguju svoju kulturu, obrazovanje i nacionalni identitet. Pravi preporod dolazi 1919. godine sa osnivanjem Rusinskog narodnog prosvetnog društva, a danas se

očuvanjem kulture bavi Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine u Srbiji i Zavod za kulturu vojvodanskih Rusina (Ramač, 2002: 148, 149). „Rusinsko narodno prosvetno društvo je izdavalo udžbenike na rusinskom jeziku, Rusinski kalendar, Rusinske novine, duhovnu i svetovnu književnost, organizovalo čitaonice, pevačka društva, pozorišne i literarne sekcije, predavanja za odrasle i mnoge druge akcije” (Vislavski i dr, 2013: 3).

II—VITALNOST JEZIKA

4. KONCEPT VITALNOSTI JEZIKA

Koncept etnolingvističke vitalnosti su, kako navodi Petrović, razvili Džajls (*Giles*), Buris (*Bourhis*) i Tejlor (*Taylor*) 1977. godine, kako bi „povezali sociopsihološke procese koji su u osnovi ponašanja etnolingvističke zajednice i utvrđili sociostruktурне činioce koji utiču na održanje ili napuštanje jezika manjine”. Prema njihovom mišljenju, etnolingvistička vitalnost se određuje na osnovu objektivnih faktora koji se mogu svrstati u tri grupe: status, demografija i institucionalna podrška. Autori svaki od ovih faktora smatraju odgovornim za stepen etnolingvističke vitalnosti i, u skladu sa njima, manjinske grupe mogu imati nizak, srednji ili visok stepen vitalnosti. Stepen vitalnosti direktno uslovljava verovatnoću očuvanja etnolingvističke zajednice i održavanje njenog jezika (Petrović, 2008: 45).

Grupa eksperata za ugrožene jezike pri UNESKO-u u Parizu je 2003. godine usvojila dokument pod nazivom „Jezička vitalnost i ugroženost” (*Language Vitality and Endangerment*), koji je rezultat rada brojnih stručnjaka i revidiran je nekoliko puta. Cilj dokumenta je da ponudi metodologiju za što preciznije utvrđivanje stepena vitalnosti jezika, ali i da skrene pažnju na neizmeran značaj jezičkog diverziteta i predstavi instrumente za pružanje podrške govornicima ugroženih jezika.

5. PARAMETRI ZA UTVRĐIVANJE JEZIČKE VITALNOSTI

Važno je napomenuti da se zbog kompleksnosti i diverziteta jezičkih zajednica nijedan parametar ne može uzeti samostalno za utvrđivanje vitalnosti jezika. Jezik koji se prema jednom parametru visoko rangira na skali vitalnosti, prema nekom drugom parametru može biti ozbiljno ugrožen, stoga je neophodno napraviti presek svih dolenavedenih parametara kako bi dobijena slika bila što validnija i preciznija (UNESCO, 2003: 7).

UNESKO predlaže ukupno devet parametara koji su ključni za utvrđivanje celokupne sociolingvističke situacije datog jezika. Prvih šest parametara se odnosi na evaluaciju jezičke vitalnosti i stepena ugroženosti:

1. Međugeneracijsko prenošenje jezika,
2. Apsolutni broj govornika,
3. Udeo govornika u ukupnoj populaciji,
4. Promene u domenima jezičke upotrebe,
5. Odgovor na nove domene i nove medije,
6. Dostupnost materijala za učenje jezika i opismenjavanje.

Dva parametra ispituju jezičke stavove, a jedan se fokusira na urgenost potrebe za jezičkom dokumentacijom.

U nastavku su detaljno objašnjeni svi navedeni parametri, u skladu sa dokumentom koji ih i propisuje – „Jezička vitalnost i ugroženost” (*Language Vitality and Endangerment*) iz 2003. godine koji je usvojio UNESCO.¹

5.1. Međugeneracijsko prenošenje jezika

Međugeneracijsko prenošenje jezika je jedan od najčešćih parametara koji se posmatra kako bi se stekla gruba slika o stepenu ugroženosti jezika. Problem manjinskih jezika leži u tome što se govornici često ustručavaju da prenose jezik na mlađe generacije, plašeći se da će im to doneti komplikacije u daljem akademskom i socioekonomskom aspektu života. Čak i ako se u datom trenutku jezik visoko rangira prema ovom parametru, to

¹ Sva objašnjenja parametara i tabele preuzeti su iz dokumenta „Jezička vitalnost i ugroženost” (*Language Vitality and Endangerment*) i adaptirani za potrebe ovog rada.

ne znači da nije ugrožen jer govornici u bilo kom momentu mogu odlučiti da iz određenih razloga smanje ili potpuno obustave međugeneracijsko prenošenje jezika.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene ugroženosti jezika prema ovom parametru:

Stepen ugroženosti	Ocena	Populacija govornika
Siguran	5	Jezik koriste pripadnici svih generacija, počevši od onih najmladih. Međugeneracijsko jezičko prenošenje se čini kontinuirano.
Nesiguran	4	Jezik koriste neka deca u svim domenima ili ga koriste sva deca ali u ograničenim domenima, na primer, kod kuće i u interakciji sa roditeljima i bakama i dedama.
Definitivno ugrožen	3	Jezikom se koriste većinom generacije roditelja i stariji. Deca više ne uče maternji jezik u potrodičnom okruženju. Iako im roditelji pričaju na njemu, deca ne odgovaraju na maternjem jeziku.
Ozbiljno ugrožen	2	Jezik većinom koristi generacija baka i deda i stariji. Iako generacija roditelja možda razume jezik, oni ga ne pričaju svojoj deci.
Kritično ugrožen	1	Jezik koristi veoma mali broj populacije, najčešće generacije prabaka i pradeda, ali ne u svakodnevnoj komunikaciji. Oni se često sećaju samo delova jezika ali ga ne koriste jer uglavnom nemaju sagovornike.
Istrebljen	0	Jezik nema govornika, niti postoje pripadnici zajednice koji se sećaju delova jezika.

5.2. Apsolutni broj govornika

Može se reći da je ovaj parametar diskutabilan jer je nemoguće sa stoprocentnom sigurnošću utvrditi apsolutni broj govornika nekog jezika. Činjenica je da su populaciono manje zajednice ranjivije i izloženije desetkovavanju (na primer, u slučaju epidemija, ratnog stanja ili prirodnih katastrofa).

Takođe, smatram da je prilikom utvrđivanja ovog parametra važno uzeti u obzir i teritorijalnu rasprostranjenost i koncentraciju pripadnika manjinske zajednice u okviru većinske populacije. Kako Petrović (2008, 49) navodi, kompaktna zajednica manjinskih naroda stvara pozitivnu klimu za očuvanje jezičke vitalnosti jer su govornici koncentrisani u istoj geografskoj oblasti. Samim tim, imaju priliku za svakodnevnu komunikaciju na

maternjem jeziku što lingvističkoj zajednici daje dinamičnost i uspostavlja osećaj solidarnosti kod njenih pripadnika.

5.3. Udeo govornika u ukupnoj populaciji

Broj govornika datog jezika u odnosu na ukupnu populaciju grupe je veoma važan indikator etnolingvističke vitalnosti jezika. Pojam „grupa” se može odnositi na etničku, versku, regionalnu ili nacionalnu grupu sa kojom se zajednica govornika identificuje.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene ugroženosti jezika prema ovom parametru:

Stepen ugroženosti	Ocena	Udeo govornika u ukupnoj referentnoj populaciji
Siguran	5	Svi govore maternji jezik.
Nesiguran	4	Skoro svi govore maternji jezik.
Definitivno ugrožen	3	Većina govori maternji jezik.
Ozbiljno ugrožen	2	Manjina govori maternji jezik.
Kritično ugrožen	1	Nekoliko pripadnika govori maternji jezik.
Istrebljen	0	Više niko ne govori maternji jezik.

5.4. Promene u domenima jezičke upotrebe

Domeni jezičke upotrebe su brojni i karakteriše ih mesto upotrebe jezika, sagovornici i teme koje su obuhvaćene. U zavisnosti od toga gde i sa kim se komunicira datim jezikom, kao i na koje teme, možemo da definišemo jezičku praksu govornika i procenimo stadijum vitalnosti jezika. S obzirom na to da je multilingvizam realnost u najvećem delu sveta, govornici ne moraju da budu monolingvalni na svom maternjem jeziku kako bi očuvali njegovu vitalnost, ali je ključno da ga upotrebljavaju u svim kulturno-ekonomskim domenima i da mu obezbede važnu ulogu u svom svakodnevnom životu.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene ugroženosti jezika prema ovom parametru:

Stepen ugroženosti	Ocena	Domeni i funkcije
Univerzalna upotreba	5	Jezik se aktivno koristi u svim domenima za sve namene i predstavlja jezik interakcije, identiteta, razmišljanja, kreativnosti i zabave.
Multilingvalni paritet	4	Jedan ili više dominantnih jezika se koristi u svim zvaničnim domenima: u političkom i javnom životu, obrazovnom sistemu. Manjinski jezik se koristi u neformalnom i porodičnom kontekstu, ali je moguće da pripadnici zajednice dominantan jezik vide kao jezik društvenog i ekonomskog napretka i prilika.
Opadajući domeni	3	Važnost manjinskog jezika u porodičnom domenu slabiji, roditelji sa decom počinju da govore dominantni jezik. Roditelji i stariji članovi zajednice su produktivni bilingvali na dominantnom i manjinskom jeziku, dok deca postaju receptivni bilingvali svog maternjeg jezika.
Ograničeni ili formalni domeni	2	Jezik se koristi samo u ograničenim društvenim domenima, pretežno formalnim, kao na primer za određene rituale, na kulturnim manifestacijama i ceremonijama, gde su uglavnom okupljeni stariji pripadnici zajednice. Javlja se i u porodičnom domenu kada u domaćinstvu žive stariji pripadnici zajednice, ali jezik uglavnom više nikao ne govori, a određeni broj ljudi ga razume.
Veoma ograničeni domeni	1	Jezik se koristi u veoma ograničenim domenima od strane malobrojnih pojedinaca, na primer tokom verskih rituala i ceremonija. Moguće je da postoje pojedinci koji se i dalje sećaju delova jezika.
Istrebljen	0	Jezik se ne upotrebljava ni u jednom domenu niti u bilo koje svrhe.

5.5. Odgovor na nove domene i nove medije

Sa globalnim razvojem ljudske vrste i celokupnog društva, važno je da manjinske zajednice prate trendove i promene i inkorporiraju svoj maternji jezik u nove domene jezičke upotrebe koji se javljaju. Ukoliko zajednica nema mogućnosti da odgovori na izazove modernizacije, njen maternji jezik ubrzo postaje irelevantan i stigmatizovan.

Kada su u pitnaju novi domeni, kao što su poslovno okruženje, obrazovanje ili mediji, tu postoje brojni izazovi imajući u vidu tendenciju favorizovanja i širenja uticaja dominantnih jezika na globalnom nivou. Neke zajednice uspevaju da se izbore sa tim i da pronađu mesto svom maternjem jeziku u svim novim domenima, ali većina to ne uspe. Iako se postojeći domeni jezičke upotrebe zadržavaju, upotreba dominantnog jezika u novim domenima može imati zapanjujuće uticaje na vitalnost jezika, kao što je to slučaj sa televizijom.

Priklom posmatranja zastupljenosti jezika u novim domenima, neophodno je uzeti u obzir i vremensku referencu. Iako je neki jezik zastupljen u

lako dostupnim novim medijima, kao što su radio i televizija, i njegov status nam se čini dinamičan, ukoliko se ta zastupljenost svodi na samo pola sata ili sat vremena nedeljno, onda je njegova ocena samo 2 ili 3. Ekstremna vremenska ograničenja dovode do ograničene izloženosti datom jeziku i umnogome ugrožavaju njegovu vitalnost.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene ugroženosti jezika prema ovom parametru:

Stepen ugroženosti	Ocena	Novi domeni i mediji prihváćeni od strane ugroženog jezika
Dinamičan	5	Jezik se koristi u svim novim domenima.
Aktivan	4	Jezik se koristi u većini novih domena.
Receptivan	3	Jezik se koristi u dosta novih domena.
Suočavajući	2	Jezik se koristi u nekim novim domenima.
Minimalna upotreba	1	Jezik se koristi u malo novih domena.
Neaktivan	0	Jezik se ne koristi ni u jednom novom domenu.

5.6. Dostupnost materijala za učenje jezika i opismenjavanje

Jedan od ključnih faktora vitalnosti jezika je i obrazovanje na datom jeziku na svim nivoima. Stepen obrazovanja i pismenosti pripadnika zajednice je neizosatavan uslov njenog društvenog i ekonomskog napretka.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene ugroženosti jezika prema ovom parametru:

Ocena	Dostupnost materijala u pisanoj formi
5	Postoji uspostavljen pravopis i tradicija obrazovanja na datom jeziku, koja uključuje postojanje gramatika, rečnika, tekstova, književnosti i svakodnevnih medija. U sferama obrazovanja i administracije koristi se pisani jezik manjinske zajednice.
4	Postoje materijali u pisanoj formi, a deca se u školi opismenjuju na maternjem jeziku. Ipak, pisani jezik se ne koristi u sferi administracije.
3	Postoje materijali u pisanoj formi i deca u školi mogu imati kontakt sa njima. Obrazovanje na maternjem jeziku se ne promoviše kroz štampane medije.
2	Postoje materijali u pisanoj formi ali su oni korisni samo za određene članove zajednice, dok za ostale imaju samo simboličku vrednost. Obrazovanje na maternjem jeziku nije deo školskog kurikuluma.
1	Pravopisna pravila su poznata zajednici i postoji određeni broj materijala u pisanoj formi.
0	Zajednica ne poseduje pravopis.

5.7. Stavovi Vlade i institucija prema jeziku, jezičke politike, zvanični status i upotreba jezika

Stavovi Vlade i nadležnih institucija prema manjinskom jeziku, kao i svih drugih zvaničnih institucija u državi, predstavljaju značajan faktor koji može uticati na održavanje, promociju ili odbacivanje tog jezika. Ukoliko u određenoj državi ili regionu postoji dominantna jezička zajednica, ona utiče na formiranje i propagiranje sistema vrednosti koji pozitivnu konotaciju daje njihovom jeziku i posmatra ga kao simbol jedinstva države ili regiona. Ako pak postoji nekoliko većih jezičkih zajednica, to sa sobom često donosi borbu za politički i društveni status i suprotstavljenje stavove prema jeziku. Ovakve situacije dovele su do ukorenjenih predrasuda i shvatanja da je višejezičnost direktna pretnja nacionalnom jedinstvu.

Jezičke politike variraju u zavisnosti od zajednice i brojnih spoljnih faktora. Neke legislative u potpunosti podržavaju i omogućavaju ravnopravnu upotrebu manjinskih jezika u svim sferama života, dok je druge obeshrabruju ili čak u potpunosti zabranjuju. Česte su i situacije eksplisitno pozitivnih jezičkih politika, ali negativnih implicitnih stavova i delovanja institucija.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene podrške manjinskim jezicima prema ovom parametru:

Stepen podrške	Ocena	Zvanični stavovi prema jeziku
Jednaka podrška	5	Svi jezici su zaštićeni.
Nejednaka podrška	4	Manjinski jezici su zaštićeni ali prvenstveno kao jezici privatnih i porodičnih domena.
Pasivna asimilacija	3	Ne postoji eksplisitna jezička politika koja se bavi manjinskim jezicima, a dominantan jezik preovladava u javnom domenu.
Aktivna asimilacija	2	Manjinski jezici nemaju nikakvu zaštitu, a Vlada ohrabruje i podstiče asimilaciju manjinskog jezika sa dominantnim.
Prislina asimilacija	1	Dominantni jezik je jedini zvanični jezik, a manjinski jezici nisu ni priznati ni zaštićeni.
Zabранa	0	Manjinski jezici su zabranjeni.

5.8. Stavovi članova zajednice prema maternjem jeziku

Stavovi i uverenja koja članovi manjinske zajednice imaju kada je u pitanju njihov maternji jezik mogu zavisiti od stavova Vlade i institucija i od jezičkih politika, ali češće su ukorenjeni u kolektivnoj svesti i percepciji identiteta same zajednice. Stavovi variraju u zavisnosti od brojnih faktora, a pripadnici zajednice mogu videti maternji jezik kao ključni element svog identiteta, aktivno ga koristiti i unaprediti, mogu ga aktivno koristiti bez promovisanja, mogu ga se stideti i samim tim ne promovisati ili ga doživljavati kao prepreku i aktivno svesno izbegavati njegovo korišćenje.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene pozitivnog ili negativnog stava pripadnika zajednice prema maternjem jeziku:

Ocena	Stavovi pripadnika manjinske zajednice prema jeziku
5	Svi članovi cene svoj jezik i žele njegovo unapređenje.
4	Većina članova podržava negovanje jezika.
3	Dosta članova podržava negovanje jezika, dok su ostali ravnodušni ili čak podržavaju njegov nestanak.
2	Neki članovi podržavaju negovanje jezika, dok su ostali ravnodušni ili čak podržavaju njegov nestanak.
1	Malí broj članova podržava negovanje jezika, dok su ostali ravnodušni ili čak podržavaju njegov nestanak.
0	Niko nije zabrinut da li će jezik nestati i svi preferiraju upotrebu dominantnog jezika.

5.9. Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije

Vrste i kvalitet postojeće jezičke dokumentacije važan su faktor koji treba ispitati kako bi se dobila realna slika o stepenu dokumentovanosti jezika, proverila aktuelna ugroženost jezika te preduzeli koraci za urgentno dokumentovanje ukoliko je jezik na ivici opstanka. Od izuzetne važnosti su pisana dokumenta, uključujući transkripte, prevode i anotacije audiovizuelnih snimaka prirodnog govora.

U nastavku se nalazi tabela koja detaljnije objašnjava stepene kvaliteta postojeće dokumentacije:

Priroda dokumentacije	Ocena	Jezička dokumentacija
Odlična	5	Postoji obiman korpus gramatika i rečnika, opširni tekstovi, a jezički materijal se konstantno dopunjuje. Postoji bogata arhiva audio i video materijala visokog kvaliteta sa zabeleškama o jeziku.
Dobra	4	Postoji jedna odlična gramatika i dosta dobrih gramatika, rečnika, tekstova, književnih dela i aktuelni dnevni mediji. Postoje dobri audio i video materijali visokog kvaliteta sa zabeleškama o jeziku
Prosečna	3	Može postojati dobra gramatika ili dovoljan broj gramatika, rečnika i tekstova, ali nema ažurnih dnevnih medija. Mogu postojati audio i video materijali raznolikog kvaliteta i stepena anotacije.
Fragmentarna	2	Postoje određeni gramatički nacrti, liste reči i tekstovi koji su korisni za ograničeno lingvističko istraživanje ali nedovoljnog pokrića. Mogu postojati audio i video materijali raznolikog kvaliteta, sa ili bez zabeleški.
Neadekvatna	1	Postoji veoma mali broj gramatičkih nacrti, kratke liste reči i fragmentarni tekstovi. Audio i video materijali ne postoje ili su zbog lošeg kvaliteta potpuno neupotrebljivi.

6. ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST RUSINSKOG JEZIKA U SRBIJI

6.1. Međugeneracijsko prenošenje rusinskom jeziku

Međugeneracijsko prenošenje jezika se često posmatra kao najvažniji faktor za njegovo očuvanje. Roditelji kroz vaspitanje dece na maternjem jeziku kreiraju njihov nacionalni identitet i razvijaju njihovu svest o značaju očuvanja svog porekla, tradicije i jezika.

Nakon višegodišnjeg kontakta sa Rusinima različitih generacija i života u njihovom okruženju, metodom opservacije došla sam do zaključaka koji se iznose u nastavku.

Kada je u pitanju međugeneracijsko prenošenje rusinskom jeziku, realno stanje se mora posmatrati na nekoliko različitih planova. Prvu grupu čine Rusini koji su visoko koncentrovani na određenom geografskom području gde čine većinski deo stanovništva, drugu grupu čine Rusini u gradskoj sredini Novog Sada, treću grupu čine Rusini u Beogradu i ostalim mestima van Vojvodine, a četvrtu grupu, koja se prožima sa svim prethodnim, čine Rusini koji se nalaze u bračnim zajednicama sa pripadnicima drugih nacija.

Kod rusinske zajednice koja čini većinski deo stanovništva u Ruskom Krsturu, Đurđevu i Kucuri primetno je kontinuirano prenošenje jezika na mlađe generacije. Rusinski jezik je dominantan jezik u tim sredinama, svakodnevna komunikacija na rusinskom jeziku u okviru porodice i van je se podrazumeva i ne postoji potreba stanovništva da smanji ili odbaci upotrebu maternjeg jezika iz bilo kog razloga.

Za Rusine je karakteristično da većina dobro govori srpski jezik, tako da nemaju problem kada se nađu van ovakvih koncentrovanih zajedница. Deca se školuju na maternjem jeziku, ali uče i srpski tako da budućnost mogu da grade u bilo kom delu zemlje. Pripadnici drugih nacija koji žive u navedenim mestima govore rusinski jezik, pa i kada dolazi do sklapanja mešovitih brakova to ne mora nužno da smanji intenzitet prenošenja rusinskog jezika na decu.

Rusina u gradskoj sredini Novog Sada nema malo i oni se često povezuju na osnovu svoje nacionalne pripadnosti, druže se privatno i sarađuju

poslovno, ukoliko su na poslovima koji su vezani za samu zajednicu ili jezik, i na taj način održavaju zajednicu koja podstiče prenošenje jezika među generacijama.

Iako postoje brakovi među Rusinima, kod mlađih generacija je češće sklanjanje mešovitih brakova sa pripadnicima drugih nacija, pa se prenošenje jezika na njihovu decu suočava sa izazovima. Jedan deo njih ima svest o značaju maternjeg jezika pa deca odrastaju u porodicama gde se govori rusinski jezik i usvajaju ga kao maternji, a kasnije neguju kroz izborni predmet tokom školovanja. Ipak, sve češće mladi roditelji odustaju od prenošenja rusinskog jezika svojim potomcima, neki jer nemaju svest o značaju tog procesa, neki podlegnu implicitnim pritiscima društva i misle da će detetu „biti lakše” ako mu je maternji jezik srpski, a neki svesno odbacuju i stigmatizuju svoj jezik jer srpski jezik vide kao ekonomski i društveno jedini perspektivan.

Kada su u pitanju Rusini u Beogradu i drugim mestima Srbije, njihova situacija je još nepovoljnija jer ih brojčano ima veoma malo. Jezik govore uglavnom starije generacije i lica srednjih godina, ali njihova deca ne. Zanimljiv je primer Rusina srednjih godina koji kada su u kontaktu sa članovima svoje familije iz Ruskog Krstura ili Novog Sada komunikaciju instinktivno započinju na rusinskom jeziku, čak i ako se tu u datom trenutku nalazi neko ko malo ili nimalo ne poznaje jezik. Njihova deca mogu da razumeju jezik, ali ga ne govore. Mešoviti brakovi i teritorijalna disperzija se prepoznaju kao dva glavna faktora za prestanak prenošenja jezika na mlađe generacije.

Kao što je već napomenuto, mešoviti brakovi mogu biti preduslov za prestanak prenošenja jezika među generacijama, posebno kada su sklopljeni između dvoje pripadnika različitih manjinskih zajednica koji prepoznaju da je najjednostavnije da dete vaspitavaju na dominantnom jeziku. Ipak, postoje i pozitivni primjeri kada roditelji shvataju važnost prenošenja i negovanja maternjeg jezika i detetu obezbeđuju bilingvalno ili čak multilingvalno kućno vaspitanje i neformalno obrazovanje.

Sagledavanjem svih prethodno navedenih činjenica, utvrđeno je da vitalnost rusinskog jezika prema faktoru „Međugeneracijsko prenošenje jezika” varira od geografskih, etnodemografskih i socioekonomskih faktora. Konačna ocena prema ovom parametru je „nesiguran” (ocena 4), jer postoje deca koja jezik koriste u svim domenima, deca koja ga koriste u nekim domenima, broj dece koji su receptivni bilngvali je mali, a pripadnici srednje i starije generacije aktivno koriste jezik u svim ili skoro svim domenima.

6.2. Apsolutni broj govornika rusinskog jezika²

Prema popisu stanovništva Republike Srbije iz 2011. godine, u Srbiji živi 14.246 pripadnika rusinske nacionalne manjine, što u procentima iznosi 0,20% ukupne populacije R. Srbije. Upoređivanjem sa podacima prethodnih popisa može se utvrditi kontinuirano opadanje broja stanovnika rusinske nacionalne manjine u Srbiji. Do 1971. godine Rusini su klasifikovani zajedno sa Ukrajincima te su brojke sa prethodnih popisa značajno veće. Počevši od popisa 1971. godine, brojno stanje pripadnika rusinske zajednice se menjalo na sledeći način: 1971. godine u Srbiji je živelo 20.608 Rusina, 1981. godine 19.757, 1991. godine 18.052, a 2002. godine 15.905.

Većina etničkih zajednica u Srbiji deli istu sudbinu sa Rusinima kada je u pitanju promena, odnosno pad, broja stanovnika. Za to postoji nekoliko razloga, ali su najznačajniji višedecenijska niska stopa fertiliteta i migracije stanovništva (Đurić i dr, 2014: 94-103).

Prema navodima RTS-a u članku iz 2012. godine, tokom devedesetih godina XX veka oko 100 rusinskih porodica se odselilo u Kanadu, a isto toliko ih je otišlo od početka 2000. godine. U Kanadi već postoji jaka rusinska zajednica koja svojim sunarodnicima pomaže i olakšava napuštanje Srbije, snalaženje i uklapanje u novoj sredini, pa se trend iseljavanja Rusina kontinuirano nastavlja. Veliki problem predstavlja i činjenica da uglavnom odlaze visokoobrazovani ljudi, kao i porodice sa decom (RTS, 2012).

Kada je u pitanju teritorijalna rasprostranjenost i koncentracija rusinske zajednice u Srbiji, u Regionu Vojvodine živi 13.928 Rusina, u Beogradskom regionu ih ima 245, na teritoriji Šumadije i Zapadne Srbije 38, a u Regionu Južne i Istočne Srbije svega 35.

Preko 70% Rusina koncentrisano je u Vojvodini, najviše u opštinama Kula (udeo Rusina u ukupnom stanovništvu je 10,6%), Vrbas (8%), Žabalj (4,6%) i Šid (3%), a 2.160 Rusina živi u Novom Sadu (Đurić i dr, 2014: 104-117).

U gradskim sredinama živi ukupno 5.957 pripadnika rusinske zajednice, dok u ostalim sredinama taj broj iznosi 8.289. Pošto su gradske sredine heterogenije, a svaka manjinska zajednica ima svoj udeo u populaciji, teži su uslovi za svakodnevnu komunikaciju na manjinskom (rusinskom) jeziku van porodičnog domena, pa se teži uklapanju u dominantnu sredinu putem

² Napomena: S obzirom na to da ne postoji formula za precizno i brzo utvrđivanje apsolutnog broja govornika u datom trenutku, u ovom radu apsolutni broj govornika izjednačen je sa brojem pripadnika manjinske zajednice prema popisu stanovništva Republike Srbije iz 2011. godine, koji je trenutno najrelevantniji izvor podataka o brojnosti i strukturi rusinske zajednice u Srbiji.

prihvatanja dominantnog jezika u svim ostalim domenima. U manjim, homogenim sredinama gde rusinsko stanovništvo ima najveći udeo u ukupnoj populaciji, maternji jezik se koristi svakodnevno, na ulici, u prodavnici, na poslu, u komunikaciji sa prijateljima, čak i u administraciji kada jezik ima status službenog jezika. I da su svi pripadnici rusinske nacionalne zajednice aktivni govornici jezika, ne možemo ih sve posmatrati jednako jer intenzitet u kome upotrebljavaju maternji jezik varira.

Imajući u vidu udeo rusinske etničke zajednice u ukupnoj populaciji Republike Srbije od 0,20%, izvodi se zaključak da je ova zajednica jedna od manjih na teritoriji Srbije. Kada se uzme u obzir da se nešto više od polovine pripadnika nalazi u malim koncentrovanim sredinama gde se maternji jezik intenzivnije koristi, ali i da je značajan broj onih koji žive u gradskoj sredini gde nemaju priliku da koriste jezik istim intenzitetom, situacija se ne može nazvati povoljnom.

Iako za ovaj parametar UNESCO ne navodi skalu ocenjivanja, važno je brojčano oceniti vitalnost jezika prema ovom parametru, kako bi se olakšalo izvođenje konačnog indeksa vitalnosti datog jezika. Po ugledu na ostale skale, za ocenu prema ovom parametru zamislila sam skalu od 0 do 5. Subjektivnom procenom, uzimajući u obzir malobrojnost zajednice, mali udeo u ukupnoj populaciji, trend opadanja broja stanovnika i koncentraciju pripadnika zajednice, kao i uticaje koje koncentracija ima na intenzitet upotrebe jezika, smatram da se vitalnost rusinskog jezika u Srbiji prema parametru „Apsolutni broj govornika” opisno može oceniti kao „definitivno ugrožen” (ocena 3).

6.3. Udeo govornika rusinskog jezika u ukupnoj populaciji

Za utvrđivanje broja govornika rusinskog jezika u okviru ukupne populacije rusinske zajednice u Srbiji korišćeni su podaci iz popisa 2011. godine, kao najrelevantniji podaci koji se mogu pronaći u ovom trenutku.

Kao što je već navedeno, Rusini u ukupnoj populaciji Srbije imaju udeo od 0,20%, odnosno 14.246 pripadnika ove etničke zajednice živi na teritoriji Republike Srbije. Lica kojima je maternji jezik rusinski ima ukupno 11.340, prema podacima popisa iz 2011. godine, a više od 98% ih živi na teritoriji Regiona Vojvodine. Rusinski jezik se u ovom regionu nalazi na sedmom mestu po zastupljenosti (Đurić i dr, 2014: 151-157).

Podaci o broju pripadnika etničke zajednice i o broju lica kojima je jezik te zajednice maternji ukršteni daju precizniju etnodemografsku sliku. Potpuna podudarnost između nacionalne pripadnosti i maternjeg jezika (etnofonija) ne postoji ni kod jedne nacionalnosti. Razlozi za to su najčešće potomci mešovitih brakova između lica različitog maternjeg jezika, a ređe usvajanje dominantog jezika i njegovo percipiranje kao maternjeg.

Stepen nepodudarnosti jezičke i nacionalne pripadnosti (alterofonija) je kod određenih zajednica skoro zanemarljiv, ali kod nekih je dosta visok. Lica koja nisu navela odgovarajući jezik kao maternji najčešće su kao maternji jezik navodila srpski. Kada su u pitanju Rusini, stepen alterofonije je 23,5%, odnosno, oko 23,5% pripadnika rusinske zajednice navelo je srpski jezik kao maternji.

Stepen alterofonije direktno korelira sa starosnom dobi ispitanika, a u slučaju rusinske zajednice primetno je da je prosečna starost pripadnika koji su rusinski jezik naveli kao maternji 47 godina, a 36,9 godina je prosečna starost Rusina koji su naveli srpski kao maternji jezik (Đurić i dr, 2014: 159-164).

Imajući u vidu da su za lica mlađa od 15 godina odgovore davali njihovi roditelji, ne mogu da se ne zapitam koliki je procenat roditelja Rusina koji su za sebe i svoju decu naveli rusinski jezik kao maternji, ali deca se ne mogu smatrati aktivnim govornicima rusinskog jezika. Moguće je da roditelji percipiraju rusinski jezik kao maternji jezik svoje dece, ali iz različitih razloga ne posvećuju dovoljno pažnje negovanju jezika kod kuće te deca bolje govore većinski jezik nego svoj maternji. Takođe, moguće je da postoje i oni koji neguju jezik sa decom kod kuće, ali svakog trenutka mogu prestati to da rade iz određenih razloga, pa se ta deca u budućnosti ne mogu posmatrati kao aktivni govornici ako ne nastave da ga neguju i usavršavaju u nekoj drugoj sredini.

Smatram da je stepen alterofonije od 23,5%, koji je jednak skoro četvrtini populacije, dosta značajan, a posebno kada je u pitanju malobrojna zajednica kao što su Rusini. Ukoliko uzmem u obzir i indikator da više mlađih Rusina kao svoj maternji jezik navodi srpski, prema parametru „Udeo govornika u ukupnoj populaciji“ ugroženost rusinskog jezika opisujem ocenom „definitivno ugrožen“ (ocena 3).

6.4. Promene u domenima jezičke upotrebe rusinskog jezika

Kao što je prethodno već napomenuto, upotreba manjinskih jezika u Republici Srbiji regulisana je Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma. Ovaj zakon svim manjinskim jezicima, pa i rusinskom, omogućava upotrebu jezika u svim domenima i u svim situacijama. Ukoliko pripadnici neke manjinske zajednice čine bar 15% stanovništva opštine, omogućena je službena upotreba njihovog jezika i pisma. Rusinski jezik je u službenoj upotrebi u sledećim opštinama i gradovima: Bačka Topola, Vrbas, Žabalj, Kula, Novi Sad i Šid.

6.4.1. Službena upotreba jezika

Uvođenje jezika u službenu upotrebu zakonskim okvirom ne mora nužno da znači da će se jezik zaista i upotrebljavati u realnosti. Stvarno stanje službene upotrebe rusinskog jezika je, kao što je slučaj i sa drugim manjinskim jezicima, na veoma nezavidnom nivou. Razlozi su brojni, od nezainteresovanosti lokalnih samouprava, preko nedostatka stručnog kadra i finansijske podrške, do odluke pojedinaca pripadnika manjinske zajednice da olakšaju situaciju i koriste dominantan jezik. Nekorišćenje prava na službenu upotrebu jezika rezultat je niza otežavajućih okolnosti u čije razrešavanje se moraju uključiti sve strukture društva.

„Niz pokazatelja svedoči o postepenom smanjivanju broja sudija i tužilaca koji govore manjinske jezike, uključujući i Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, gde je tradicionalno postojao izuzetno veliki broj sudija i tužilaca sa znanjem mađarskog, slovačkog, rumunskog i rusinskog jezika. Starija generacija sudija i tužilaca uglavnom se penzionisala i nije zamjenjena (bar u većini slučajeva) mlađim govornicima manjinskih jezika. O ovoj pojavi u velikoj meri svedoče gotovo sve jezičke manjine u Vojvodini“ (Oeter i Krstić, 2017: 21, 22).

Česta je situacija da postoje sudije ili advokati koji odlično poznaju manjinski jezik, ali izbegavaju da ga koriste u vođenju postupaka jer su formalno obrazovanje stekli na većinskom jeziku i ne poznaju dovoljno dobro pravnu terminologiju na manjinskom jeziku.

Postoji opcija angažovanja prevodilaca ili sudskih tumača, kao kada se radi o sudskom postupku u kome učestvuju stranci, ali pripadnici manjinskih naroda se retko odlučuju na nju jer dodatno komplikuje postupak i utiče na njegovo odugovlačenje. Kako govornici manjinskih jezika uglavnom

razumeju i zvanični jezik, najpraktičnije je da se odluče na vođenje postupka na njemu (Oeter i Krstić, 2017: 17).

Kako se navodi u Nacionalnoj strategiji Rusina, „nedostatak sudskega kadrova koji su pripadnici rusinske nacionalne zajednice i poznavalci rusinskega jezika, nije intencija i strategija državnih organa, več rezultat ekonomskog položaja zaposlenih u sudske organime u proteklom periodu, što svakako treba ispraviti u budućnosti“ (Vislavski i dr, 2013: 51, 52).

Pripadnici rusinskega jezika navode da je njegova upotreba u sudovima izuzetno retka, a sagledavanjem svih strukturnih prepreka utvrđeno je da je upotreba rusinskega jezika u pravosudnom sistemu praktično nepostojeća (Oeter i Krstić, 2017: 18).

6.4.2. Obrazovanje

Danas je na rusinskom jeziku u Srbiji obezbeđeno obrazovanje od predškolskog do fakultetskog nivoa. Što se tiče predškolskog obrazovanja, ono se na rusinskom jeziku sprovodi već više od jednog veka i u kontinuitetu se odvija u Ruskem Krsturu od 1902, a u Kucuri od 1905. godine. Takođe, u Ruskem Krsturu postoje i jaslice, produženi boravak i vaspitne grupe za pripremu dece za školu. U Kucuri i Đurđevu postoji produženi boravak za decu predškolskog uzrasta, kao i po jedna vaspitna grupa za pripremu dece za školu. U Novom Sadu i Subotici ne postoji mogućnost organizovanja grupa na rusinskom jeziku, ali je obezbeđeno izučavanje predmeta negovanje rusinskega jezika sa elementima nacionalne kulture (Tamaš, 2011: 25, 26).

Prva osnovna škola vojvođanskih Rusina otvorena je u Ruskem Krsturu 1753. godine, a škola u Kucuri počela je sa radom 1765, u Šidu 1818, u Novom Sadu 1823, u Baćincima 1847. a u Đurđevu 1880. godine. Redovna nastava od 1. do 8. razreda koja se u celini odvija na rusinskom jeziku postoji u školama u Krsturu, Kucuri i Đurđevu. Takođe, u školama u Kucuri i Đurđevu postoje i odeljenja sa srpskim nastavnim jezikom. Za realizaciju nastave na rusinskom jeziku postoji sveobuhvatna literatura, udžbenici i priručnici, a pedagoška dokumentacija se vodi i na rusinskom jeziku. U drugim mestima, zbog nedovoljnog broja đaka za odvijanje celokupne nastave na rusinskom jeziku, omogućeno je fakultativno pohađanje predmeta rusinski jezik sa elementima nacionalne kulture koji se održava dva puta nedeljno i organizuje se na zahtev roditelja. Takva praksa postoji u ukupno 17 mesta, odnosno u preko 40 škola, i obuhvata preko 350 đaka (Tamaš, 2011: 26, 27).

Na osnovnoškolskom nivou ima još dosta prostora za unapređenje obrazovanja na rusinskom jeziku jer, kako se navodi u Nacionalnoj strategiji Rusina u Srbiji, „Paradoksi regulative i organizacije vidljivi su na primeru da u Vrbasu ima više dece rusinske nacionalnosti nego u Kucuri, ali nema redovne nastave; u Novom Sadu ima više dece rusinske nacionalnosti u osnovnim školama nego u Kucuri i Đurđevu zajedno, ali ne postoji rusinska škola” (Vislavski i dr, 2013: 10).

Kada je reč o srednjim školama, situacija je nešto drugačija i još manje povoljna za dalje usavršavanje rusinskog jezika, što može dovesti do ograničenih akademskih kompetencija na tom jeziku. Jedina srednja škola koja u potpunosti funkcioniše na rusinskom je gimnazija u Ruskom Krsturu, osnovana 1970. godine. To je jedina srednja škola u Srbiji, ali i u svetu, gde đaci imaju mogućnost obrazovanja na rusinskom jeziku, a od sredine 90-ih godina XX veka postoje i odeljenja na srpskom jeziku. U okviru škole postoji i internatski smeštaj za učenike i biblioteka (Tamaš, 2011: 28).

Gimnazija u Ruskom Krstutu svake godine upisuje po tri odeljenja od po 30 učenika, po jedno odeljenje za svaki smer – opšti smer gimnazije na rusinskom jeziku, opšti smer gimnazije na srpskom jeziku i turistički tehničar na srpskom jeziku. Ipak, prema podacima koji se navode u novinama Rusinska reč (*Ruske slovo*), u školsku 2017/2018. godinu upisano je 15 učenika u odeljenje gimnazije na rusinskom jeziku (Ruske slovo, 2017).

U Novom Sadu je od školske 2006/2007. godine srednjoškolcima omogućeno fakultativno izučavanje rusinskog jezika na srednjoškolskom stepenu obrazovanja, kroz koje mogu da upoznaju maternji jezik, književnost, kulturu i stručnu terminologiju. Takođe, ova opcija postoji i u Šidu od 2008/2009. školske godine. Fakultativna nastava podrazumeva jedan čas jezika nedeljno, u terminima pre ili posle redovne nastave (Tamaš, 2011: 28).

Nacionalni savet Rusina smatra da je veoma važno da se izučavanje jezika kroz predmet rusinski jezik sa elementima nacionalne kulture uvrsti kao sastavni deo obavezne nastave i da se ocena iz tog predmeta uvrsti u prosek. Na taj način bi deca bila motivisanija da ulože trud i posvete pažnju savladavanju predviđenog gradiva. Takođe, profesori koji izvode ovaj predmet susreću se sa problemom malog procenta priznate norme ili njegov potpuni izostanak, te je neophodno pronaći adekvatna rešenja kao stimulans za profesore da se opredеле za ovaj poziv i da konstantno usavršavaju svoje znanje i usvajaju savremene nastavne metode (Vislavski i dr, 2013: 48).

Rusinistika kao univerzitetska disciplina na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu postoji od 1972. godine, kada je osnovan Lektorat za rusinski jezik. Studijska grupa za rusinski jezik i književnost osnovana je pri Institutu za pedagogiju 1981. godine, a prve studente upisuje školske 1982/1983 godine. Doktoratom književnih nauka i izborom Julijana Tamaša za docenta za Rusinsku književnost osniva se Katedra za rusinski jezik i književnost (1983), a danas je to Odsek za rusinistiku (www.ff.uns.ac.rs). Takođe, u okviru Odseka za žurnalistiku data je mogućnost da po dva studenta kao pripadnici rusinske manjinske zajednice slušaju rusinski jezik kao maternji (Vislavski i dr, 2013: 45).

U školsku 2018/2019. godinu na studijski program Rusinski jezik i književnost upisana su svega četiri studenta, a konkursom je bilo predviđeno 14 mesta za studente na ovom studijskom programu. Ovaj podatak u neformalnom razgovoru naveli su profesori Odseka za rusinistiku na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

Zanimljivo je istražvanje iz 2014. koje je imalo za cilj da utvrdi zbog čega se sve više studenata u Novom Sadu odlučuje za izučavanje rusinskog jezika kao izbornog stranog jezika na fakultetu. Anketirano je ukupno 32 studenata, a rezultati su pokazali da je većina njih srpske nacionalnosti. Motivi za učenje rusinskog kao stranog jezika na prvom mestu su preporuke kolega koje su već položile taj ispit i uverenje da se brzo i lako može savladati osnovna kompetencija na rusinskom i dobiti odlična ocena. Na drugom mestu je činjenica da studenti rusinsku zajednicu vide kao sebi blisku po jeziku, tradiciji, veri i istoriji. Uprkos neslavnom primarnom faktoru, na ovom polju postoji dosta mogućnosti za unapređenje i privlačenje i zadržavanje studenata u procesu učenja rusinskog jezika. Važno je da im se ponudi kvalitetna nastava kroz savremene metode, da se obezbedi literatura za izučavanje rusinskog jezika kao stranog i da se studentima približi kultura rusinske zajednice kroz izlete i različite manifestacije (Mudri, 2015: 18-19).

„Obrazovanje odraslih na rusinskom jeziku ne postoji, te je potrebno značajnije stimulisati tehničko i stručno obrazovanje na maternjem jeziku, kao i obrazovanje odraslih, imajući u vidu potrebu za novim znanjima i vешtinama koje od svih stanovnika, a naročito onih koji su poslovno aktivni, iziskuju procesi pridruživanja EU” (VHRC i CHRIS, 2010: 46).

Iako zakonska regulativa omogućava izvođenje nastave na rusinskom jeziku na svim nivoima obrazovanja, na lokalnom nivou se javljaju, čini se, nepremostive prepreke za realizaciju iste. Nemogućnost srednjoškolskog

obrazovanja na rusinskom jeziku, osim u Ruskom Krsturu, ili barem organizovanja bilingvalne nastave, direktno uslovljava nižu akademsku kompetenciju na maternjem jeziku i potiskuje jezik u neformalne domene upotrebe. Stručno i tehničko obrazovanje na rusinskom jeziku ne postoji, a akademsko usavršavanje ograničeno je na sferu filologije. Visokoobrazovano rusinsko stanovništvo ne poznaje terminologiju svoje struke na maternjem jeziku i samim tim nema motivaciju da u profesionalnom domenu taj jezik i koristi.

6.4.3. Neformalni domeni

Neformalni domeni upotrebe rusinskog jezika možda su i njegova najjača uporišta zahvaljujući kojima jezik i dalje opstaje. Jezik se aktivno koristi u porodičnom okruženju, ali i van kuće u komunikaciji sa priateljima i drugim članovima manjinske zajednice. Kao što je već prethodno naglašeno, neformalna upotreba jezika intenzivnija je u manjim homogenim sredinama, dok se u gradskoj sredini ona uglavnom ograničava na porodični domen.

Negovanje rusinskog jezika kroz kulturu ima dugu tradiciju u Srbiji, a najznačajnije kulturne manifestacije su sledeće: Festival rusinske kulture *Červena ruža*, Festival novih rusinskih pesama u narodnom duhu *Ružova zahradka*, Dramski memorijal Petra Rizniča Đađe, Kulturna manifestacija *Kosteljnikova jesen*, Festival izvornog stvaralaštva Rusina *Kucurska žetva*, Festival izvornog pevanja *Da se ne zaboravi*, Horski festival *Karpati*, Festival narodnih orkestara *Melodije Rusinskog dvora*, Rusinski festival malih scen-skih formi i Dani Mikole M. Kočića (Vislavski i dr, 2013: 13).

Na polju kulture primetna je neuravnoteženost jer određeni segmenti doživaljavaju hiperprodukciju, dok su ostali skoro potpuno zapostavljeni. Sferi muzike i pozorišta se posvećuje velika pažnja, ali problem može biti fokusiranost na izvorne forme i folklor. Iako je važno negovanje tradicije, neophodna je i modernizacija u temama i izrazu, kako bi se rusinski jezik i kultura približili mladima i tako ih podstakli na stvaranje na maternjem jeziku. Književno stvaralaštvo se takođe kontinuirano razvija, ali brojne savremene forme poput filma, fotografije, audio-vizuelnog stvaralaštva i multimedije nisu dovoljno zastupljene (Vislavski i dr, 2013: 13, 14).

Uočljiv je nedostatak mreže profesionalnih institucija koje bi definisale realne kulturne potrebe rusinske zajednice i načine njihovog zadovoljavanja. Rezultati postignuti u oblasti kulture uglavnom su plod rada entuzijasta, a ne institucija i organa zajednice koji bi trebalo da brinu o kulturnom nasleđu Rusina. Takođe, još uvek nisu osnovane institucije poput galerije,

muzeja, nacionalne biblioteke ili arhiva, koje bi umnogome doprinele očuvanju rusinske kulture i jezika (Vislavski i dr, 2013: 13).

6.4.4. Ocena

Analizom realnog stanja upotrebe rusinskog jezika u različitim domenima utvrđeno je da se jedino u okviru neformalnih domena jezik koristi na zadovoljavajućem nivou, a kada su u pitanju formalni domeni regulisani zakonom, postoje brojne poteškoće da se zakon u potpunosti primeni i da se omogući korišćenje jezika u punom kapacitetu. Rusinska zajednica svoj maternji jezik u političkom i javnom životu najčešće koristi paralelno sa srpskim, u nekim sredinama se za te namene koristi isključivo dominantan jezik, dok je maternji jezik i dalje najznačajniji u porodičnom domenu. Prema parametru „Promene u domenima jezičke upotrebe”, vitalnost rusinskog jezika se definiše kao „multilingvalni paritet” (ocena 4).

6.5. Odgovor rusinskog jezika na nove domene i nove medije

U vremenu globalizacije i modernizacije sveta i društva, mnogi jezici su se našli u nezavidnoj situaciji usled ekspanzije dominantnih jezika, pre svega engleskog. Novi mediji su svakodnevica savremenog društva i predstavljaju odličan kanal za negovanje i promociju manjinskih jezika ako se iskoriste na pravi način. U suprotnom, posledice po manjinske jezike mogu biti drastične jer je uticaj novih medija nemerljiv.

Mediji vojvođanskih Rusina postoje u štampanom, elektronskom i veb izdanju na rusinskom jeziku. Rusinska redakcija u okviru Radio Novog Sada postoji preko šezdeset godina, a televizijska redakcija u okviru Javnog servisa Vojvodine radi već trideset i pet godina. Takođe, preko šezdeset godina postoji novinsko-izdavačka ustanova Rusinska reč (*Ruske slovo*) koja izdaje nedeljne novine Rusinska reč, časopis za književnost, kulturu i umetnost Svetlost, omladinski časopis MAK i dečji časopis Baštica. Takođe, u mestima gde žive Rusini postoje i redakcije lokalnih elektronskih medija. Oko 80 novinara, pripadnika rusinske zajednice, zaposleno je u navedenim ustanovama (Tamaš, 2011: 61).

Manjinski jezici različito su zastupljeni u programu Radio-televizije Vojvodine 2 (RTV2), koji je i jedini televizijski kanal koji emituje program na jezicima nacionalnih manjina u Srbiji. Na rusinskom jeziku postoji ukupno

12 emisija koje se emituju nešto više od 6 sati sedmično, što čini udeo od oko 5,5% u celokupnom programu RTV2. Reč je o informativnom programu za koji je predviđeno 15 minuta dnevno, ali se često predviđeni termin ne koristi u potpunosti, već se poslednjih nekoliko minuta popunjava snimcima nacionalne muzike i plesa. Drugi najzastupljeniji tip programa su magazinske emisije i emisije iz kulture sa tipskim sadržajem koje dosta liče jedna na drugu, a tematski su najčešće okrenute običajima i folkloru (VHRC i CHRIS, 2010: 72-74).

„U javnom servisu Vojvodine radijski program se emituje i dalje na tri kanala. Prvi je na srpskom jeziku, drugi na mađarskom, a treći je takozvani *šer kanal* koji dele programi na slovačkom, rumunskom, rusinskom, ukrainском i romskom jeziku“ (VHRC i CHRIS, 2010: 72-74). Na rusinskom jeziku se dnevno emituje prosečno 6,5 sati programa na Radiju Novi Sad (Tamaš, 2011: 63).

„Status lokalnih medija koji emituju programe na jezicima nacionalnih manjina nije rešen u praksi. Pokrivenost radijskog i TV signala programa na rusinskom jeziku je nedovoljna, a čujnost i vidljivost su slabi (naročito u Sremu). Redakcije na jezicima nacionalnih manjina u prvom redu pogađa problem izuzetno zastarele tehnike sa kojom rade. Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine smatra da je u oblasti informisanja potrebno uložiti dodatne napore i sredstva kako bi se pokrivenost signalom, kvalitet prijema slike i zvuka, kao i opšti tehnički standardi u elektronskim medijima, naročito u RTV, podigli na korektan odnosno zadovoljavajući nivo, imajući u vidu značaj javnog servisa za sve nacionalne manjine. Istovremeno smatramo da je potrebna intenzivnija komunikacija i konsultacija sa predstavnicima nacionalnih saveta prilikom donošenja svih važnih odluka u vezi sa programskim sadržajima kadrovskim rešenjima i uopšte ključnim poslovnim odlukama upravnih organa RTV Vojvodine“ (VHRC i CHRIS, 2010: 77-78).

Kada je u pitanju prisustvo rusinskog jezika na internetu, postoji Agencija za emitovanje dnevnih vesti *Ruthenpress*, koja posluje u okviru Novinsko-izdavačke ustanove *Ruske slovo*. U prethodnim godinama postojalo je nekoliko privatnih veb sajtova informativnog karaktera na rusinskom jeziku, ali su ugašeni. Zvanični veb sajtovi Pokrajinske vlade i lokalnih samouprava u kojima živi rusinsko stanovništvo i u kojima je rusinski jezik u statusu službenog jezika većinom nisu prevedeni na rusinski jezik, osim veb sajta Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine.

Na Fejsbuku postoji nekoliko stranica koje promovišu rusinski jezik i kulturu, ali se to ne odvija sistematizovano i kontinuirano, niti stranice imaju moderan pristup i strategiju za aktivno uključivanje mladih u svoj rad.

Mogućnosti interneta kao najmoćnijeg medija savremenog sveta nisu uopšte iskorišćene. Društvene mreže, nove forme komunikacije poput blogova, *YouTube* kanala, podkasta još uvek su neistraženo tle za rusinski jezik. Sve što se stvara u ovim segmentima rezultat je rada entuzijasta, a moralo bi da bude rezultat koordinisanog rada institucija i zajednice. Neophodan je aktuelan sadržaj i nove interesantne teme prilagođene mladima, modernom društvu i novim tehnologijama, kako bi se ostvarila kontinuirana upotreba jezika kroz nove medije, njegov razvoj i neformalna edukacija na njemu.

Sagledavanjem zastupljenosti jezika u novim domenima primećuje se neuskladenost. Sredstva informisanja koja su u zakonskoj obavezi da emituju programe na rusinskom jeziku neosporno to i čine, ali je kvalitet tih programa, u tematskom i tehničkom smislu, veoma diskutabilan. Količina sadržaja na rusinskom jeziku na dnevnom nivou ne zadovoljava potrebe rusinske zajednice, ne obuhvata sve starosne grupe, niti tematski pokušava da se približi svim gledaocima i slušaocima. Fokus koji je stavljen na folklor i tradiciju mora da zameni usmerenost ka inovacijama i potrebama savremenog Rusina u procesima globalizacije. Skoro nepostojeće prisustvo rusinskog jezika na internetu predstavlja veliki problem koji, ako mu se što pre ne pristupi odgovorno i sistematizovano, može drastično da utiče na njegovu vitalnost. Promocija i negovanje jezika kroz nove medije i nove domene upotrebe treba da postane imperativ svih članova rusinske zajednice.

Na osnovu iznetih zaključaka, etnolingvistička vitalnost rusinskog jezika prema parametru „Odgovor na nove domene i nove medije” ocenjuje se kao „receptivan” (Ocena 3).

6.6. Dostupnost materijala za učenje rusinskog jezika i opismenjavanje

Rusinski jezik je zvanično najmlađi slovenski književni jezik koji je normiran 1923. godine delom *Gramatika bačko-rusinskog govora* najstaknutijeg rusinskog lingviste Havrijila Kosteljnika. Usledio je *Pravopis rusinskog jezika* Mikole M. Kočića iz 1971, *Gramatika rusinskog jezika* istog autora iz 1974. i *Gramatika rusinskog jezika* Julijana Ramača iz 2002. godine (Vislavski i dr, 2013: 9).

Rusinski jezik je postao dostupan okruženju štampanjem kapitalnih dela: dvotomnog *Srpsko-rusinskog rečnika* i jednotomnog *Rusinsko-srpskog rečnika*. Druga značajna dela rusinske lingvistike su *Rečnik rusinskog narodnog jezika*, *Frazeološki rečnik*, *Rečnik medicinske terminologije*, *Pravopisni rečnik rusinskog jezika*, *Rečnik zaštite bilja i životne sredine*, kao i dela u pripremi *Englesko-rusinski* i *Rusinsko-engleski rečnik* (Vislavski i dr, 2013: 9).

„Korpus rusinske književnosti čini oko četiri stotine prvih izdanja književnih dela u obliku knjiga pisanih na jeziku Rusina Bačke, Srema i Slavonije. Rusinska književnost ima svoju istoriju, čije izučavanje je postalo univerzitetska slavistička disciplina, stavljena u red regionalnih i malih književnih tradicija” (Vislavski i dr, 2013: 14).

Udžbenici i nastavna sredstva na rusinskom jeziku postoje za obrazovanje na svim nivoima i isti su po sadržaju, opremi i ceni kao i drugi udžbenici za izvođenje nastave na manjinskim jezicima (Vislavski i dr, 2013: 10).

Društvo za rusinski jezik, književnost i kulturu jedna je od najznačajnijih ustanova kada je u pitanju naučna obrada rusinskog jezika, izučavanje i popularizacija rusinskog jezika i jezičke kulture, negovanje književnosti i izdavačka delatnost. Rad Zavoda za kulturu vojvodanskih Rusina karakteriše izdavačka delatnost koja obuhvata knjige, brošure, muzičke knjige i publikacije, časopise, kataloge, periodike i zvučne zapise (Tamaš, 2011: 32, 35).

U Nacionalnoj strategiji Rusina u Srbiji kao jedan od ciljeva navodi se i utvrđivanje i realizacija programa digitalizacije izdanja i publikacija na rusinskom jeziku, unapređenje bibliotečke delatnosti Rusina, intenziviranje izdavaštva i prevodilaštva sa rusinskog i na rusinski jezik (Vislavski i dr, 2013: 21).

S obzirom na postojanje udžbenika za sve nivoe obrazovanja na rusinskom jeziku, na dugu tradiciju izdavačke delatnost odgovornih institucija, kao i na stvaralaštvo i prevodilačku delatnost istaknutih pojedinaca, zaključujem da je prema parametru „Dostupnost pisanih materijala za učenje jezika i opismenjavanje” odgovarajuća ocena za vitalnost rusinskog jezika ocena 5.

6.7. Stavovi Vlade i institucija prema jeziku, jezičke politike, zvanični status i upotreba jezika

Prava Rusina kao manjinske zajednice u Srbiji regulisana su Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, a preciznije prava na upotrebu rusinskog jezika određuje Zakon o službenoj upotrebji jezika i pisama. Kao što je već objašnjeno u poglavlju o domenima upotrebe jezika, rusinski jezik ima status službenog jezika u šest lokalnih samouprava. Ipak, uočava se da ne postoji dovoljna inicijativa da se Zakon dosledno i u potpunosti sprovodi na svim teritorijama gde je to omogućeno. Razlozi su prvenstveno neadekvatan stručni kadar i nedostatak finansijske podrške, ali nije zabeleženo da je ikada došlo do sankcionisanja lokalnih samouprava zbog nepoštovanja i nesprovođenja zakona.

Lokalne samouprave bi trebalo da informišu pripadnike nacionalnih zajednica o njihovom pravu na upotrebu službenog jezika, ali se to ne dešava. Implicitne jezičke politike Vlade i lokalnih samouprava favorizuju dominantan zvanični jezik. Navedeni faktori uslovjavaju skoro nepostojecu upotrebu manjinskih jezika u službenim domenima, sa izuzetkom ispisivanja imena naseljenih mesta, ulica i trgova, kao i drugih geografskih pojmova na jeziku i pismu nacionalne manjine.

Kontradiktornost zakonskih okvira i realnog stanja predstavlja veliki problem za očuvanje i vitalnost jezika, koji ne mogu da reše pojedinci pripadnici brojčano malih zajednica kao što je rusinska. Neophodno je da sve državne institucije na svim nivoima promene svoj stav, da se ulože finansijska sredstva za obučavanje i osposobljavanje stručnog kadra sa znanjem rusinskog jezika i da se zajedničkim snagama pristupi doslednom sprovođenju svih članova Zakona.

Ocena 4 „nejednaka podrška” odgovara vitalnosti jezika prema ovom parametru, jer iako je rusinski jezik u potpunosti zakonom zaštićen od bilo kakvih vidova diskriminacije ili asimilacije, nereagovanje institucija u realnim okvirima dovodi do ograničavanja jezika na domen porodične upotrebe.

6.8. Stavovi članova rusinske zajednice prema maternjem jeziku

Stav koji članovi manjinske zajednice imaju prema svom maternjem jeziku jedan je od ključnih elemenata vitalnosti jezika. Rusini su kao malobrojna zajednica kroz vekove opstali zahvaljujući maternjem jeziku koji za njih predstavlja suštinu identiteta, ali je veliki uticaj u osnaživanju kolektivnog duha imala i crkva. Iako su se menjale države, političke okolnosti i režimi, društveni i ekonomski aspekti života, Rusini su nastavili da predano izučavaju, sistematizuju i neguju svoj maternji jezik.

Odnos rusinske zajednice prema rusinskom jeziku ogleda se i danas u radu brojnih zvaničnih, ali i nevladinih organizacija i udruženja. Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine predstavlja najznačajniji element njihove organizacione strukture, a ističu se i pomenuti Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusina i Društvo za rusinski jezik, književnost i kulturu. Dom kulture u Ruskom Krsturu takođe je značajna ustanova koja se bavi očuvanjem i promocijom rusinskog jezika i tradicije. Ističu se i Društvo Rusina u Sremskoj Mitrovici, Društvo Rusina u Subotici, Matica rusinska u Novom Sadu i nevladine organizacije „Rusinski forum GEA” i „Pact Ruthenorum” (Tamaš, 2011: 31-46).

Kroz organizaciju brojnih kulturnih manifestacija, naučnih skupova, predavanja, tribina i edukacija Rusini se okupljaju kako u manjim, tako i u većim sredinama, jačaju svoje veze i osećaj jedinstva, razvijaju svest o svom poreklu i nacionalnoj pripadnosti i neguju tradiciju i jezik.

Pripadnici rusinske zajednice starije generacije već su pokazali da je maternji jezik za njih suština njihovog identiteta prenoseći ga na svoje potomke. Rusinski jezik za njih predstavlja osnovno sredstvo svakodnevne komunikacije, neformalnog obrazovanja, slobodnog vremena, umetnosti i kulture.

U razgovoru sa Rusinima koji su u 30-im i 40-im godinama primetila sam takođe visok nivo svesti o značaju maternjeg jezika i njegovog očuvanja. Ipak, njihova inicijativa da se nešto dodatno učini, unapredi i promeni po pitanju statusa i upotrebe rusinskog jezika nije izražena, osim kod pojedinaca entuzijasta ili kod onih koji su profesionalno orijentisani na oblast filologije. Uglavnom svi zaista i percipiraju rusinski jezik kao svoj maternji, koriste ga instinkтивно u privatnim i neformalnim domenima, ali retko kad kritički promišljaju njegov status i položaj u Srbiji. Prenošenje

jezika na mlađe generacije se podrazumeva u okviru njihove porodice, tako da sa svojom decom često govore isključivo rusinski, osim u situacijama mešovitih brakova.

Kada sam pitala prijateljicu Rusinku šta za nju predstavlja rusinski jezik i da li je svesna njegove ugroženosti, dobila sam odgovor koji sam očekivala. „Maternji jezik je za mene važan jer je neodvojivi deo mog identiteta. To je jezik na kome sam progovorila. U najranijim godinama bio je jedini jezik koji sam koristila, iz razloga što je moju najužu okolinu činila isključivo porodica. U momentu kada sam došla u kontakt sa decom iz komšiluka i porodicom žene koja me je čuvala, počela sam da usvajam i jezik sredine. Do današnjeg dana, sa članovima porodice i rodbine koji su izvorni govornici rusinskog i dalje razgovaram na rusinskom.”

Odrasla je u gradskoj sredini Novog Sada u porodici u kojoj postoji visoka svest o nacionalnom identitetu i duga tradicija negovanja jezika u privatnom i profesionalnom domenu. Tokom školovanja iskoristila je priliku da pohađa predmet negovanje rusinskog jezika sa elementima nacionalne kulture, što predstavlja najviši nivo obrazovanja na rusinskom koji je mogla da ostvari u navedenoj sredini, imajući u vidu da se opredelila za studije prirodnih nauka. Kada iz današnje perspektive sagleda šta joj je donelo obrazovanje na rusinskom, navodi: „U osnovnoj školi pohađala sam časove rusinskog jezika fakultativno jednom nedeljno, što me je donekle dovelo u kontakt sa rusinskom književnošću i proširilo mi vokabular u određenoj meri, ali svakako smatram da je na tome moglo više da se radi, jer i dan-danas u svakodnevnom govoru nailazim na poteškoće da pronađem adekvatnu reč na rusinskom, te ubacujem reči na srpskom jeziku, što je najčešće slučaj sa apstraktnim pojmovima”.

I ovaj odgovor je očekivan i u skladu sa prethodnom analizom jezičkih akademskih kompetencija koje Rusini dostižu na maternjem jeziku. Jasno je da su Rusini svesni da ne dobijaju dovoljno znanja na časovima navedenog izbornog predmeta, ali tu situaciju ne može da promeni pojedinac, već je neophodan koordinisan rad odgovornih institucija, nastavnog kadra, koji će modernizovati i prilagoditi nastavu realnim potrebama dece, i na kraju pripadnika zajednice koji će kvalitetom nastave biti motivisani za njeno pohađanje.

Na pitanje da li je svesna važnosti negovanja rusinskog jezika i da li planira da ga prenosi svojoj deci i na koji način, odgovorila mi je: „Rusinski jezik nije široko rasprostranjen i smatram da je važno očuvati ga, mada sam

svesna svih poteškoća na tom putu. Moja oba roditelja su izvorni govornici rusinskega jezika, dok su recimo tetkina deca iz mešovitog braka i njihovo znanje rusinskega je slabije od mog, dok njihova deca uopšte ne govore rusinski. Moj muž nije Rusin i imam utisak da će biti teško da našu decu učim rusinski u sredini u kojoj se taj jezik ne govoriti aktivno, što ne znači da je to nemoguće i da se neću potruditi. Jezici nestaju svakodnevno, generacije se smenjuju i sve je više mešovitih brakova. To su sve prirodni procesi, no svakako bi bilo lepo očuvati tradiciju barem u domenu poznavanja jezika”.

Na osnovu kontakta sa brojnim Rusinima različitih generacija i iz različitih delova zemlje, kao i na osnovu odgovora mojih prijatelja, zaključila sam da stav pripadnika rusinske nacionalne zajednice prema maternjem jeziku izuzetno pozitivan. Neki su spremniji na aktivnu borbu za njegovo očuvanje od drugih, ali niko rusinski jezik ne posmatra kao otežavajuću okolnost u društvenom i ekonomskom razvoju zajednice, već kao kolektivno blago zajednice i dodatnu prednost pojedinca.

Ocena vitalnosti rusinskega jezika prema parametru „Stavovi članova zajednice prema maternjem jeziku“ je 5, zbog visokorazvijene svesti o važnosti njihovog jezika, shvatanja neophodnosti reforme i modernizacije obrazovnog sistema na rusinskom i zbog spremnosti većine članova da aktivno promovišu i unapređuju svoj maternji jezik.

6.9. Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije

Kvalitetna i obimna jezička dokumentacija predstavlja polaznu tačku za dalji razvoj i napredak svakog jezika. Ona je baza jezičkih istraživanja, svedok o istoriji naroda, jezika i kulture, nepresušni izvor informacija i inspiracije za novo stvaranje. Njen značaj je još vidljiviji kada se neki jezik nađe na ivici opstanka, jer bez adekvatne jezičke dokumentacije nije moguće sprovesti bilo kakav program osnaživanja ugroženog jezika ili revitalizacije u slučaju izumiranja jezika.

U slučaju rusinskega jezika, već su pomenuta kapitalna dela iz oblasti normiranja i standardizacije jezika, poput nekoliko kvalitetnih gramatika, pravopisa i rečnika. Naučnih radova na rusinskom i o rusinskom jeziku ima dosta, ali primetan je nedostatak radova iz sociolingvističke i psiholinguističke perspektive, kao i aktuelnih istraživanja o obrazovanju rusinske dece i nivou njihovih kompetencija na maternjem jeziku.

Umetnička književnost se tradicionalno neguje u rusinskoj zajednici, a

zastupljene su poezija, proza i eseji, kao i književna kritika i istorija književnosti. Prevodilačka delatnost bogatija je kada je u pitanju prevođenje dela na rusinski jezik, ali se u poslednje vreme ulaže i u prevođenje rusinskih dela na srpski jezik u cilju približavanja dve kulture i dva naroda.

Audio-vizuelni zapisi mahom beleže muziku, narodne pesme i igre i folklor rusinske zajednice. Rusinski jezik nije dovoljno zastupljen u novim multimedijalnim formatima, a pitanje digitalizacije korpusa na rusinskom jeziku veoma je značajno za Nacionalnu strategiju Rusina u Srbiji.

Postojanje kvalitetnih gramatika, pravopisa i rečnika, plodan i kontinuiran naučno-istraživački rad i svakodnevni mediji koji emituju sadržaj na rusinskom predstavljaju čvrstu osnovu jezičke dokumentacije o rusinskom jeziku. Ipak, manja zastupljenost audio i video materijala koji dokumentuju specifičnosti rusinskog jezika čine da ocena vitalnosti jezika prema parametru „Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije” bude „dobra” (ocena 4).

7. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Na prethodnim stranicama pokušala sam da utvrdim koji je stepen etnolingvističke vitalnosti rusinskog jezika u Srbiji, prateći i ispitujući parametre koje predlaže UNESCO. Izvedene su pojedinačne ocene u skladu sa svakim faktorom:

1. Međugeneracijsko prenošenje jezika – ocena 4
2. Apsolutni broj govornika – ocena 3
3. Udeo govornika u ukupnoj populaciji – ocena 3
4. Promene u domenima jezičke upotrebe – ocena 4
5. Odgovor na nove domene i nove medije – ocena 3
6. Dostupnost materijala za učenje jezika i opismenjavanje – ocena 5
7. Stavovi Vlade i institucija prema jeziku, jezičke politike, zvanični status i upotreba jezika – ocena 4
8. Stavovi članova zajednice prema maternjem jeziku – ocena 5
9. Vrste i kvalitet jezičke dokumentacije – ocena 4

Izvođenjem prosečne ocene na osnovu gore navedenih ocena, etnolingvistička vitalnost rusinskog jezika u Srbiji ocenjuje se kao dobra 3,88.

Pozitivna je činjenica da se ni prema jednom parametru jezik ne rangira ispod ocene 3. Ipak, njegova ugroženost je nepobitna a tendencije su da u budućnosti jezik bude u još nesigurnijem položaju.

Situacija je najkritičnija u pogledu absolutnog broja govornika jezika, tj. broja pripadnika nacionalne zajednice, jer trend smanjenja broja stanovnika usled niske stope fertiliteta i migracija ne zaobilazi ni Rusine. Navedeni problemi su karakteristični za celu Srbiju i većinu nacionalnih zajedница koje čine njeno stanovništvo, ali su posebno opasni za i ovako malobrojnu rusinsku zajednicu.

Loša socioekonomski situacija, niski životni standardi i obrazovanje koje nije prilagođeno potrebama savremenog čoveka uslovljavaju sve veće iseljavanje Rusina u evropske zemlje, Kanadu i Ameriku u potrazi za boljim životom. Kontinuirano opadanje ukupnog broja stanovnika rusinske zajednice predstavlja najveću pretnju za održavanje i opstanak zajednice, samim tim i rusinskog jezika.

Niska ocena prema faktoru udela govornika rusinskom jeziku u celokupnoj populaciji takođe je rezultat prirodnih društvenih procesa, poput mešovitih brakova sa pripadnicima drugih nacionalnih zajednica, kao i geografske disperzije Rusina na teritoriji Republike Srbije. Mešoviti brakovi neminovno predstavljaju otežavajuću situaciju za uspešno i kontinuirano negovanje maternjeg jezika i za dovođenje jezičkih kompetencija na zadovoljavajući nivo kod mlađih govornika.

Rusini koji žive u većim mestima gde čine veoma mali udeo u ukupnom stanovništvu primorani su da u većini domena koriste dominantan jezik kako bi se uspešno integrisali u sve društvene tokove i kako bi bili u mogućnosti da ostvare svoja osnovna ljudska prava. Posledica toga su mladi koji sve slabije vladaju maternjim jezikom i sve češće se izjašnjavaju kao maternji govornici drugog jezika, najčešće srpskog. Iako Rusini ne smatraju da poznavanje maternjeg jezika negativno utiče na njihov položaj u društvu, evidentno je da se dominantan jezik percipira kao jedini jezik društvenog i ekonomskog napretka, otuda sve veći stepen alterofonije, posebno izražen kod mlađe populacije.

Još jedan parametar prema kome se jezik nalazi u nezavidnom položaju je i odgovor na nove domene i nove medije. Pod sve većim uticajem globalizacije i favorizovanja dominantnih svetskih jezika, Rusini ne uspevaju da se izbore za ravnopravno i važno prisustvo svog maternjeg jezika u ovim aspektima i na taj način zaustavljaju modernizaciju jezika i razvoj svih njegovih potencijala. Iako se u sredstvima informisanja jezik upotrebljava shodno zakonskim odredbama o pravu manjina na informisanje na maternjem jeziku, veliki problem predstavlja zastarelost u svakom smislu. Neadekvatna oprema, ali i ograničene teme koje se obrađuju, fokusirane na folklor i tradiciju, uslovljavaju sadržaj koji ne odgovara potrebama mладог modernog Rusina. Veoma slabo prisustvo rusinskog jezika na internetu veliki je propust čije posledice u budućnosti mogu imati nesagledive razmere po vitalnost jezika.

Kada su u pitanju zvanični stavovi Vlade i institucija prema jeziku, jezičke politike, zvanični status i upotreba jezika, situacija je izrazito kontradiktorna, što je slučaj i sa ostalim manjinskim jezicima u Srbiji. Zakonska regulativa pruža najveće moguće slobode na upotrebu maternjeg jezika i pisma u svim domenima, ali su brojni problemi koji stoje na putu njihove realizacije. Institucije eksplicitno podržavaju manjinske jezike i njihovu zvaničnu ravnopravnu upotrebu, ali ne sprovode nikakve sankcije kada do

upotrebe jezika ne dođe zbog nemogućnosti samih institucija da pripadnicima nacionalnih manjina obezbede to pravo.

Nedostatak finansijske podrške i generalno loša ekonomski pozicija zaposlenih u državnim službama faktori su koji uslovljavaju neadekvatan i slabo motivisan kadar za bilo kakve promene na ovom polju. Problem nepostojanja stručnih kadrova sa poznavanjem rusinskog jezika ima koren još u obrazovnom sistemu koji ni na jedan način ne obrazuje Rusine na rusinskom jeziku za struke van oblasti filologije.

Iako su stavovi Vlade ocenjeni visokom ocenom 4, smatram da u realnosti na ovom polju može i mora još dosta da se radi i da zvanične institucije moraju da pokažu spremnost za sprovođenje svih prava garantovanih zakonima, a sami Rusini moraju biti inicijatori službene upotrebe rusinskog jezika u svim domenima.

Promene u domenima jezičke upotrebe još jedan su parametar ocenjen visokom ocenom, ali to je prvenstveno rezultat čvrstih temelja koje jezik ima u okviru rusinske porodice. Kao što je već pomenuto, u službenim i formalnim domenima upotreba jezika je skoro nepostojeća. U obrazovanju se jezik koristi manjim ili većim intenzitetom, ali problemi se javljaju na svim nivoima obrazovanja. Fokus rusinske zajednice trebalo bi da bude obezbeđivanje obrazovanja na maternjem jeziku na akademskom nivou, kao i ulaganje u tehničko i stručno osposobljavanje stanovništva na rusinskom. Važno je rešavanje problema dece u većim sredinama kojih ima dovoljno za školovanje na rusinskom, ali ne postoji rusinska škola i program koji se u celosti izvodi na rusinskom jeziku ili makar bilingvalna nastava.

U neformalnim domenima rusinski jezik ima apsolutni primat među članovima svoje zajednice, čak i u sredinama gde imaju mali udeo u ukupnoj populaciji Rusini kod kuće sa porodicom uvek govore svoj maternji jezik.

Upravo je porodica odgovorna za dugu tradiciju međugeneracijskog prenošenja rusinskog jezika. Prema ovom parametru vitalnost jezika se takođe visoko rangira. Iako intenzitet prenošenja jezika varira u zavisnosti od nekoliko faktora, situacija je za sada još uvek pozitivna. Rusinski jezik se kontinuirano prenosi sa roditelja na decu, deca ga usvajaju kao maternji jezik i razvijaju svest o svom identitetu.

Ipak, kada su u pitanju mešoviti brakovi, teže je vaspitavati decu samo na rusinskom jeziku, pa se roditelji sve češće odlučuju za srpski jezik kao jezik većinske zajednice, misleći da će učenjem više jezika uporedo od

malena samo zbuniti decu. Na taj način prirodni društveni procesi utiču i na opstanak manjih jezika kao što je rusinski. Nepovoljna ekonomska situacija u celoj zemlji često je uzrok odluka roditelja da dete vaspitavaju na dominantnom jeziku i da se više fokusiraju na učenje stranih jezika, prvenstveno engleskog, koji obezbeđuju veće šanse za uspeh i napredak u savremenom svetu. Shodno tome, manjinski jezici se zapostavljaju jer određeni govornici ne prepoznaju njihovu funkciju, osim očuvanja tradicije što nije njihov prioritet.

Postojanje kvalitetne jezičke dokumentacije o rusinskom i na rusinskom jeziku dobar je preduslov za očuvanje i negovanje jezika. Rusinski intelektualci već skoro jedan vek predano rade na unapređivanju jezika kroz kapitalna dela poput gramatika i pravopisa, ali i putem umetničke književnosti, prevodenja i naučno-istraživačkog rada.

Slabija jezička dokumentovanost je kroz audio-vizuelne materijale i na tome treba raditi u budućnosti. Digitalizacija celokupnog korpusa dokumentacije na rusinskom jeziku koja je planirana Nacionalnom strategijom Rusina u Srbiji dodatno će osigurati stabilnost jezika.

Kada su u pitanju materijali za obrazovanje na rusinskom jeziku, situacija je izuzetno pozitivna jer je adekvatna literatura obezbeđena za sve nivoe obrazovanja. Ulaganje u nove materijale za obrazovanje na rusinskom jeziku treba da bude imperativ za sve rusinske institucije, kako bi sadržaj bio prilagođen potrebama učenika i u skladu sa obrazovnim materijalima na srpskom jeziku. Prostora za unapređenje definitivno ima i na polju stručne literature jer postoji velika potreba za stručnim kadrom sa odličnim poznavanjem rusinskog jezika i stručne terminologije na njemu.

Poslednji ispitani parametar vitalnosti su stavovi članova rusinske zajednice prema maternjem jeziku i on je ocenjen najvišom ocenom. Utvrđeno je da Rusini imaju visoku svest o svom nacionalnom identitetu i maternjem jeziku, kao i o važnosti očuvanja tradicije i jezika. Zahvaljujući pozitivnim stavovima prema jeziku i trudu pojedinaca, brojnih institucija i organizacija, iako mali, rusinski jezik je opstao kroz vekove i odupirao se svim izazovima.

Cilj mladih generacija treba da bude nastavak tradicije predaka u negovanju jezika i kulture, promocija jezika među ostalim narodima u Srbiji i borba za njegovo očuvanje i aktivno korišćenje. Rusinska zajednica ne bi smela da dozvoli promenu stavova prema maternjem jeziku kod mladih, jer ako oni počnu da percipiraju svoj maternji jezik kao otežavajuću okolnost

i prihvate dominantni jezik kao jedini jezik ekonomskog napretka, to će neminovno dovesti do postepenog gašenja rusinskog jezika.

Na osnovu svih analiziranih parametara, zaključujem da iako ocena vitalnosti rusinskog jezika nije niska, to ne znači da je jezik siguran i da neće nestati u bližoj ili daljoj budućnosti. Najveća odgovornost je na sa-mim članovima zajednice, a nakon toga na zvaničnim institucijama koje su dužne da dosledno poštuju i primenjuju sve zakone o pravima nacionalnih manjina.

Najveći problemi sa kojima se suočava rusinski jezik u Srbiji u XXI veku svakako su tendencija opadanja broja stanovnika, društveni procesi poput migracija, asimilacije, stupanja u mešovite brakove i nedovoljna institucionalna podrška. Takođe, faktor koji doprinosi ugroženosti jezika je i nedostatak modernizacije jezika na svim poljima, prvenstveno kroz nove kulturno-umetničke forme, nove medije i domene upotrebe kojima jezik ne uspeva da se prilagodi.

ZAKLJUČAK

U ovom radu sam se bavila ispitivanjem stepena etnolingvističke vitalnosti rusinskog jezika u Srbiji, aktuelnim problemima sa kojim se rusinska zajednica i rusinski jezik susreću, kao i pretnjama za opstanak jezika koje donosi budućnost. Širi kontekst neophodan za istraživanje i razumevanje teme čini osvrt na važnost jezičkog diverziteta, na pojavu izumiranja jezika, kao i na jezike nacionalnih manjina u Srbiji, sa fokusom na rusinsku nacionalnu zajednicu i rusinski jezik. U skladu sa skalom za utvrđivanje jezičke vitalnosti koju je propisao UNSEKO, u drugom delu rada analizirani su odgovarajući parametri i izvedena je ocena za svaki od njih. Konačno, izvedena je ocena vitalnosti rusinskog jezika u Srbiji koja ima za cilj da opiše stepen ugroženosti jezika i da ukaže na njegov trenutni položaj i na izazove sa kojima se suočava.

Pojava kulturnog i jezičkog diverziteta predstavlja nemerljivo bogatstvo čitave ljudske vrste koje treba čuvati i negovati. Veliki broj jezika je danas ugrožen u različitom stepenu, u zavisnosti od faktora kao što su broj govornika, zvanični status jezika, prenošenje jezika na mlađe generacije ili jezička dokumentovanost.

Jezici nacionalnih manjina u Srbiji doprinose zajedničkom kulturnom i jezičkom bogatstvu i moraju biti prepoznati i vrednovani na pravi način. Od nešto više od dvadeset nacionalnih zajednica koje žive u Srbiji, Rusini su posebno specifični, ali i ugroženi, jer nemaju svoju nacionalnu državu. Njihova svest o nacionalnom identitetu je visoka i upravo su kroz jezik uspeli da očuvaju svoju zajednicu od nestanka tokom nekoliko vekova na prostoru Vojvodine. Ipak, nepostojanje podrške sa strane, iz matične zemlje, kao što je imaju Mađari ili Slovaci, dosta utiče na mogućnosti zajednice da se izbori za ostvarivanje manjinskih i jezičkih prava.

Utvrđeno je da ocena etnolingvističke vitalnosti rusinskog jezika u Srbiji, na skali od 1 do 5, iznosi 3,88. Jezik se najlošije rangira prema absolutnom broju govornika, udelu govornika u ukupnoj populaciji i prema odgovoru na nove medije i nove domene jezičke upotrebe. Navedeni faktori su veoma važni za očuvanje jezika, a kontinuirano opadanje broja stanovnika rusinske zajednice ukazuje na to da situacija u budućnosti može biti samo lošija. Problem adaptacije jezika novim medijima takođe drastično utiče na njegov opstanak, a posebno izostanak rusinskog jezika na internetu, kao

najmoćnijem domenu upotrebe u savremenom svetu, može da doprinese bržem nestajanju jezika.

Ipak, na pozitivnu konačnu ocenu dosta su uticali izuzetno pozitivni stavovi pripadnika rusinske zajednice prema maternjem jeziku i rusinskoj kulturi, kao i njihova svest o važnosti međugeneracijskog prenošenja jezika. S obzirom na to da je ovaj faktor jedan od najznačajnijih za jezičku vitalnost, izgledi su da u bližoj budućnosti ne postoji pretnja da će rusinski jezik nestati.

Postojanje kvalitetnih materijala za obrazovanje na rusinskom jeziku, kao i značajnog korpusa jezičke dokumentacije, čini da Rusini imaju čvrst temelj na kome treba da baziraju sve svoje naredne korake kada je u pitanju negovanje jezika i kulture i jačanje njihove zajednice u Srbiji. Takođe, zakonska regulativa koja nacionalnim manjinama obezbeđuje sva prava za negovanje maternjeg jezika mora biti polazna tačka za intenzivne inicijative da se zakon u realnosti zaista i primeni i da se Rusinima omogući ravноправna upotreba rusinskog jezika u svim domenima. Školovanje većeg broja dece na rusinskom jeziku dodatno bi ojačalo stabilnost zajednice i položaj jezika.

Rusinski jezik kao manjinski jezik u Srbiji je definitivno ugrožen, prvenstveno zbog malobrojne populacije i malog broja govornika u poređenju sa ukupnom populacijom države, ali i zbog promena koje se dešavaju u procesu globalizacije, a kojima jezik ne može da se prilagodi. Ipak, postoji dobra osnova i perspektiva za očuvanje rusinskog jezika u budućnosti ukoliko se rusinska zajednica na svim nivoima dovoljno aktivira i uloži trud da jezik ostane osnovni simbol njihovog identiteta, ukoliko se mlađim generacijama usadi svest o značaju njihovog maternjeg jezika i ukoliko se fokus stavi na kvalitetno obrazovanje na rusinskom jeziku.

Nadam se da će i ovo istraživanje doprineti boljem shvatanju trenutnog položaja rusinskog jezika, da će pripadnicima dominantnog naroda i ostalih nacionalnih zajednica približiti Rusine i njihovu kulturu i da će uticati na promišljanje i delovanje u cilju njegovog očuvanja u Srbiji.

BIBLIOGRAFIJA

1. Autonomna Pokrajina Vojvodina. Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice. (www.puma.vojvodina.gov.rs) (<http://www.puma.vojvodina.gov.rs/mapa.php>) 15.9.2018.
2. Council of Europe. *The Framework Convention for the Protection of National Minorities*. 1995. (<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c131c>) 14.9.2018.
3. Đurđević, Nenad (ur.). „Minority Policy in Serbia – Fostering Integration Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia” u *FORUM. Časopis Forum-a za etničke odnose*. Dosije studio d.o.o. Beograd. 2014.
4. Đurić, Vladimir i dr. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Republički zavod za statistiku. Beograd. 2014.
5. Ethnologue. *How many languages are there in the world?* (<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>) 14.9.2018.
6. Filipović, Jelena. *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolinguistike*. Zadužbina Andrejević. Beograd. 2009.
7. Gojković, Nevena. *Sistem zaštite manjina u Republici Srbiji*.
10. (http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf) 15.9.2018.
8. Mudri, Aleksandar. „Motivacija za učenje rusinskog jezika kao stranog” u *Zbornik radova sa druge rusinske naučne konferencije mladih naučnika i profesionalaca, održane 24. maja 2014. godine u Novom Sadu*. Zavod za kulturu vojvođanskih Rusina. 2015.
9. Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine. (www.rusini.rs)
11. (<http://www.rusini.rs/sr/static/33>) 15.9.2018.
10. Oeter, Stefan i Krstić, Ivana. *Izveštaj o upotrebi jezika nacionalnih manjina u vezi sa pravosuđem u Republici Srbiji*. 2017. (<http://fer>).

- org.rs/clanak/izvestaj-o-upotrebi-jezika-nacionalnih-manjina-u-vezi-sa-pravosudem-u-republici-srbiji/) 15.9.2018.
11. Ombudsman. Prava pripadnika nacionalnih manjina. ([www.ombudsman.rs](http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/oblasti-rada/123-2008-09-04-11-35-40/210-2008-09-05-10-09-20)) (http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/oblasti-rada/123-2008-09-04-11-35-40/210-2008-09-05-10-09-20) 16.9.2018.
  12. Petrović, Tanja. *Ni tamo, ni 'vamo. Srbi u Beloj Krajini i njihova ideologija u procesu zamene jezika*. Srpska akademija nauka i umetnosti. Balkanološki institut. Beograd, 2008.
  13. Ramač, Janko. „Verski i nacionalni identitet Rusina u Vojvodini” u *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*. Junir IX. YSSSR (Junir - Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion), 2002. (http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d21/download_ser_lat) 16.9.2018.
  14. RTS. *Rusini odlaze iz Vojvodine*. 2012. (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1208820/rusini-odlaze-iz-vojvodine.html>) 14.9.2018.
  15. Ruske slovo. *U odeljenje Gimnazije na rusinskom 15 učenika*. 2017. (<http://www.ruskeslovo.com/2017/07/04/63855/%Do%A3-%Do%BE%Do%B4%Do%B5%D1%99%Do%B5%D1%9A%Do%B5-%Do%93%Do%B8%Do%BC%Do%BD%Do%Bo%Do%B7%Do%B8%D1%98%Do%B5-%Do%BD%Do%Bo-%D1%80%D1%83%D1%81%Do%BA%Do%BE%Do%BC-15-%D1%83%D1%87%Do%B5%Do%BD/>) 16.9.2018.
  16. „Sl. glasnik RS”, br. 72/2009. *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*. (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html) 15.9.2018.
  17. Stanovčić, Vojislav. „Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava” u *Godišnjak 2008*. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. 2008.
  18. Tamaš, Martica. *Rusini u Srbiji. Informator*. Nacionalni Savet rusinske nacionalne manjine i NIU „Ruske slovo”. Ruski Krstur, 2011.
  19. UNESCO. *Language Vitality and Endangerment*. Pariz. 2003.

20. UNESCO. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Pariz. 2003.
21. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet. Rusinistika. (www.ff.uns.ac.rs) (http://www.ff.uns.ac.rs/fakultet/odseci/fakultet_ odseci_rusinistika.html) 15.9.2018. (http://www.ff.uns.ac.rs/upis/upis_konkurs_1.html) 18.9.2018.
22. Vislavski, Bogdan i dr. *Nacionalna strategija Rusina u Srbiji do 2020. godine*. Nacionalni Savet rusinske nacionalne manjine i NIU „Ruske slovo”. Novi Sad, Ruski Krstur, 2013.
23. Vlada Republike Srbije. Nacionalne manjine. (www.srbija.gov.rs) (<http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=41>) 15.9.2018.
24. VHRC i CHRIS (Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji). *Alternativni izveštaj o primeni povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Srbiji*. 2010. (<http://fer.org.rs/clanak/vhcr-i-chris-alternativni-izvestaj-o-primeni-povelje-o-jezicima-u-srbiji-2010/>) 15.9.2018.
25. Zavod za kulturu vojvođanskih Rusina. (zavod.rs) (<http://zavod.rs/rusini-u-srbiji-2/>) 15.9.2018.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.161.2(497.11):39

ДРАЖОВИЋ, Биљана, 1992-

Етнолингвистична виталносц руского језика у Србији : мастер робота / Биљана Дражовић. -
Нови сад : Завод за културу војводањских Руснацах, 2018 (Нови Сад : Графопласт Јосић). - 122 стр. :
табеле ; 24 см. - (Едиција иновације Владимир Гарянски)

Упоредо русин. текст и срп. превод. - Тираж 100. - Abstract. - Библиографија.

ISBN 978-86-89945-23-2

а) Русински језик - Етнолингвистика - Србија
COBISS.SR-ID 327047431